

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

№ 4
2023

Зареєстровано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 15252-3824Р
від 22.06.2009 р.

Виходить з 1997 р. До 2006 р. – «Вісник Одеського інституту внутрішніх справ». Щоквартальник

Засновник:
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Швець Д.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Катеринчук І.П.,
доктор юридичних наук, професор

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:
Домброван Н.В.,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу організації наукової роботи

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Аброськін В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Албул С.В., кандидат юридичних наук, професор
Бондар В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Братель С.Г., кандидат юридичних наук, доцент
Денисова А.В., доктор юридичних наук, професор
Галуцько В.В., доктор юридичних наук, професор
Горошко В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Дришлюк В.І., кандидат юридичних наук, доцент
Ізбаш К.С., кандидат юридичних наук, доцент
Ісмаїлов К.Ю., кандидат юридичних наук, доцент
Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, професор
Корнієнко М.В., доктор юридичних наук, професор
Крикун В.В., доктор юридичних наук, доцент
Кузніченко С.О., доктор юридичних наук, професор
Легеза Є.О., доктор юридичних наук, професор
Легеза Ю.О., доктор юридичних наук, доцент

Матієнко Т.В., кандидат юридичних наук, доцент
Меркулова В.О., доктор юридичних наук, професор
Миронюк Р.В., доктор юридичних наук, професор
Нікітін А.А., кандидат юридичних наук, доцент
Павлютін Ю.М., доктор юридичних наук, доцент
Пасько О.М., кандидат юридичних наук, доцент
Прудка Л.М., кандидат психологічних наук
Резніченко С.В., кандидат юридичних наук, професор
Тетерятник Г.К., доктор юридичних наук, професор
Тильчик В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Шкута О.О., доктор юридичних наук, професор
Ярмак Х.П., доктор юридичних наук, професор
Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc (Tallinn, Estonia)
Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil. (Wismar, Germany)

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Друкується за рішенням
Вченої ради
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Протокол № 6 від 26.12.2023 р.

*На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) та Наказу Міністерства освіти
та науки України № 1166 від 23.12.2022 р.
(додаток 3) журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»,
262 «Правоохоронна діяльність»).*

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Друковані матеріали виражають позицію
авторів, яка не завжди поділяється редакційною
колегією. Відповідальність за зміст статті,
достовірність фактів, статистичних даних,
точність викладеного матеріалу покладається на
авторів або осіб, які його подали.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії
Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів,
виданих у журналі «Південноукраїнський
правничий часопис», допускається лише
з письмового дозволу редакції.
При передрукуванні матеріалів посилання на
«Південноукраїнський правничий часопис»
обов'язкове.

Вимоги до авторських оригіналів статей

Обсяг статті має бути обсягом від
12 до 20 сторінок, включаючи ілюстрації,
таблиці, графіки, список використаних джерел.
Стаття повинна містити назву, анотації та ключові
слова українською та англійською мовами.
Середній обсяг кожної анотації має бути не менш
як 1800 знаків.

Технічні вимоги:

- поля верхні та нижні, ліві і праві – 2,0 см.
- міжрядковий інтервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацний відступ – 0,5 см.
- текст вирівнюється по ширині.

Посилання на джерела необхідно робити по
тексту у квадратних дужках із зазначенням
номерів сторінок відповідно джерела.

Список використаних джерел подається
наприкінці статті в порядку згадування
джерел та має бути оформлений відповідно до
існуючих стандартів бібліографічного опису
(див.: розроблений в 2015 році Національний
стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація
та документація. Бібліографічне посилання.
Загальні положення та правила складання».

Адреса редакції

Україна, 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1
тел. (048) 738-06-13
E-mail: editor@sulj.oduvs.od.ua
Веб-сайт: www.sulj.oduvs.od.ua

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ»

Скриль С. А.

Мета статті полягає в дослідженні історичних етапів формування ідентичності європейських народів та особливостей «європейської правосвідомості».

Аналізуючи історичні тенденції формування локальної європейської цивілізації, необхідно відслідкувати діалектику поглядів, уявлень, емоційних оцінок (що впливають на індивідуальну та групову мотивацію поведінки на свідомому та підсвідомому рівнях) про свободу, справедливість, рівність у різних європейських народів. Такий підхід дає можливість науково обґрунтувати взаємозв'язок між структурою правосвідомості, правовими джерелами як фундаментом становлення єдиної європейської «правової родини» та уніфікованими політичними інститутами на континентальному просторі.

Діалектика європейської правосвідомості знайшла своє відображення у творах мислителів античності, правових конструкціях римських юристів, поглядах на державу і право в епоху Відродження, Реформації, політико-правовій думці періоду ранніх антифеодальних революцій у Голандії й Англії, правових ідей німецького та італійського Просвітництва XVII-XVIII століть, концепціях держави і права французького Просвітництва.

Становленню «єдиної європейської родини» сприяло формування в «надрах» європейської культури концепції конституціоналізму, яка не тільки відповідала раціональним та безсвідомим уявленням європейців про свободу, справедливість та рівність, але й формалізувала функціонування політичних інститутів, чітко окреслюючи баланс інтересів держави, суспільства та особи у політичному житті.

Історично конституціоналізм бере початок із давньогрецьких конституцій, які діяли за декілька століть до нашої ери. У Давньому Римі конституціями (constitution edictum) називали імператорські розпорядження. Але у сучасному розумінні конституціоналізм сформувався завдяки Декларації прав людини і громадянина 1789 р., яка проголосила невід'ємність природних прав людини та визначила призначення «політичного союзу» (держави) забезпечувати реалізацію та захист цих прав.

Сутність концепції конституціоналізму полягає в обмеженні публічної влади конституційними приписами, які за своїм змістом повинні відповідати принципу антропоцентризму.

Розвиток концепції конституціоналізму пов'язаний з історичними етапами прийняття конституцій. Кожна конституційна «хвиля» має свої особливості, але спільним є синхронність у закріпленні в основних законах європейських держав однакових правових цінностей, форм правління, організаційних процедур діяльності політичних інститутів.

Форма та зміст новітніх європейських конституцій свідчить про тісний та глибокий зв'язок правових та політичних систем. Хоча поняття «політична система» майже не зустрічається у текстах конституцій, але системний аналіз норм основних законів, зокрема положень, регулюючих засади суспільного (конституційного) ладу, порядок формування, структуру, організацію діяльності вищих органів державної влади, статус недержавних політичних інститутів, дає можливість визначити загальні фундаментальні принципи функціонування політичних систем держав європейської локальної цивілізації.

Ключові слова: цивілізація, правосвідомість, правова система, політична система, конституціоналізм, європейська ідентичність.

Skryl S. A. Historical and Legal Analysis of the Formation of "European Identity"

The goal of the article is to explore the historical stages of European nations' identity formation and the peculiarities of "European legal consciousness." Analyzing historical trends in the development of European civilization, it is crucial to trace the dialectics of views, ideas, and emotional assessments influencing individual and group behavior on conscious and subconscious levels regarding freedom, justice, and equality across European nations. This approach scientifically justifies the interconnection between legal consciousness structure, legal sources as the foundation for the formation of a unified European "legal family," and unified political institutions on the continental scale.

The dialectics of European legal consciousness find reflection in the works of ancient thinkers, legal constructions of Roman jurists, perspectives on the state and law during the Renaissance, Reformation, the political and legal thought of early anti-feudal revolutions in Holland and England, legal ideas of German and Italian Enlightenment in the 17th-18th centuries, and the concepts of state and law in French Enlightenment.

© Скриль С. А., 2023

The formation of the "European family" was facilitated by the development of the concept of constitutionalism within European culture. This concept not only aligned with Europeans' rational and subconscious perceptions of freedom, justice, and equality but also formalized the functioning of political institutions, clearly delineating the balance of interests among the state, society, and individuals in political life.

Historically, constitutionalism traces back to ancient Greek constitutions, but in its modern understanding, it crystallized with the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen in 1789. This declaration asserted the inseparability of natural human rights and defined the purpose of the "political union" (state) in ensuring the realization and protection of these rights.

The essence of constitutionalism lies in limiting public power by constitutional provisions that, in their content, must adhere to the principle of anthropocentrism.

The development of constitutionalism is associated with historical stages of constitution adoption. Each constitutional "wave" has its peculiarities, but commonalities exist in enshrining identical legal values, forms of governance, and organizational procedures for the functioning of political institutions in the fundamental laws of European states.

The form and content of modern European constitutions reveal a close and profound connection between legal and political systems. Although the concept of a "political system" is rarely found in constitutional texts, a systemic analysis of the norms in basic laws allows for identifying fundamental principles governing the functioning of political systems in European local civilizations.

Key words: *civilization, legal consciousness, legal system, political system, constitutionalism, European identity.*

Постановка проблеми та її актуальність. Цивілізаційний вимір політичних, соціально-економічних процесів у світі виступає фундаментальною міждисциплінарною методологією в умовах глобалізації. Сучасна гуманітарна наука використовує цивілізаційний підхід як «матрицю» побудови світового порядку. Науковий пошук сутності національної ідентичності безпосередньо пов'язані із розумінням духовних засад кожної окремої цивілізації.

Якщо розглядати генезу формування цивілізацій у духовно-релігійному дискурсі, слід констатувати екстраординарну закономірність - у джерел формування кожної з них знаходився певний етнос. Такий підхід до історичного процесу підтримували Ж.-А. Кондорсе, Г. Гегель, Г. Спенсер, Ф. Ніцше, М. Бердяєв. Вони констатували «обраність» одних народів відносно інших. При цьому названі дослідники не використовували духовно-релігійний критерій. Але історичний досвід

свідчить, що деякі етноси створювали Великі Духовні традиції - релігійні джерела, які в подальшому або зникали, асимілюючись з більш стійкими, або навпаки - поглинали інші. У такому контексті можливе виділення окремих етносів у групу «історично обраних», тобто таких, що виконували місію формування нових цивілізаційних моделей. Так, Месопотамська цивілізація було створена шумерами та аккадцями (єдиний етнос - «чорноголові»), Еламська - еламітами, Харапська - харапцями, Егейська - мінойцями, Антична - елінами, Китайська - іньцями, Іранська - авестійськими аріями, Індійська - ведійськими аріями, Ісламська - арабами, Мезоамериканська - ольмеками, Біблейська - євреями. Лише частина із перелічених цивілізацій витримали випробування часом.

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності визначення онтологічних засад формування європейської локальної цивілізації та особливостей європейської ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цивілізаційного виміру сучасного світового порядку та генези формування ідентичності різних народів знайшла глибоке обґрунтування у працях С.Кримського, Т. Орлової, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, С. Ростецької, В.Седнєва, А. Шморгуна та інших. Серед зарубіжних дослідників цивілізаційній тематиці приділяли увагу Т. Снайдер, Ф. Фукуяма, Е. Де Фреде, С. Хантингтон та інші авторитетні вчені-суспільствознавці.

Мета статті полягає у формулюванні історико-правового алгоритму становлення європейської локальної цивілізації та особливостей європейської ідентичності.

Викладення основного матеріалу. У сучасній науці існує багато визначень цивілізації. Так, на думку С. Кримського, цивілізацію слід розглядати, як окрему, відносно автономну, здатну до самоорганізації та саморозвитку поліетнічну соціокультурну систему, яка має свої географічно-часові виміри, базові духовно-культурні цінності і відносно стійкі структури економічних, суспільно-політичних та культурних форм [1, с. 8].

С. Хантингтон визначає цивілізацію як певну культурну спільноту. На його переконання, ідентичність на рівні цивілізації стає все більш важливою [2]. Як зазначають О. Харитонова та Є. Харитонов, локальні цивілізації виражають культурно-історичні, етичні, релігійні, економіко-географічні особливості окремої країни, групи країн, етносів, які пов'язані спільною долею, відображають і віддзеркалюють ритм загально-історичного прогресу, та опиняючись у його

епіцентрі, то віддаляючись від нього. Кожна локальна цивілізація має свій почерк, свій ритм, більш або менш синхронізований з ритмом світових цивілізацій. Цивілізації не є статичними формами. Це динамічні утворення еволюційного типу. Вони не лише не здатні перебувати у стані спокою, але й не можуть довільно змінювати напрям свого поступального руху. Цивілізацію в цілому можна схематично розглядати як зрізану піраміду, що має п'ять шарів: перший - людина (сім'я); другий - технологічний спосіб виробництва; третій - екологічний спосіб виробництва; четвертий - соціально-політичний устрій; п'ятий - суспільна свідомість (духовний світ) [3, с. 36].

Значна кількість наведених визначень поняття цивілізації дозволяє виокремити ключові її елементи, а саме: просторово-часовий вимір; базові духовні цінності, що формують сталі моделі поведінки у політичній, економічній та побутовій сферах; «стратегічний план» розвитку і взаємодії з іншими локальними цивілізаціями. Важливим цивілізаційним елементом виступає також право, яке формує нормативну, а тому й мотиваційно-поведінкову, сферу функціонування великих соціальних спільнот.

Як зазначає С. Хантингтон, відмінності між цивілізаціями не просто реальні. Вони - найбільш суттєві. Цивілізації відмінні за своєю історією, культурою, традиціями, і що найголовніше - за релігійним критерієм. Люди різних цивілізацій по-різному дивляться на відносини між Богом та людиною, особистістю та колективом, громадянином та державою, батьками та дітьми, чоловіком та дружиною, мають різні уявлення про права та обов'язки, свободи та примуси, рівність та ієрархію. Ці відмінності склалися століттями і не зникнуть у майбутньому. Вони більш фундаментальні ніж відмінності між ідеологіями та політичними режимами [2].

Кожна цивілізація має свої особливі політичні форми, які характеризуються певною стійкістю та здатністю до відновлення, протидії впливу протилежних політичних моделей.

Українська дослідниця сучасних цивілізацій Т. Орлова зазначає, що європейська цивілізація усвідомлювала себе як культурно-історична цілісність упродовж тринадцяти століть саме у протистоянні зі Сходом, насамперед арабо-мусульманським, який прагнув захопити і її землі. Європейська ідентичність стала поняттям, яке розширювалося: від ядра цивілізації, що склалися в трикутнику між Парижем, Римом і Барселоною, - на північ, захід і південь, а потім,

подолавши океани, вона стала ментальною основою міжрегіональної західної цивілізації, до якої увійшли спільноти Північної та Південної Америк, Південної Африки, Австралії та Нової Зеландії [4, с. 244]. Далі, характеризуючи особливості та загальні риси європейської цивілізації, Т. Орлова вказує на інноваційність, активну підприємницьку діяльність, формування централізованих держав і націй, раціональне ставлення до світу, яскравий індивідуалізм плюс жадобу наживи і дух авантюризму [4, с. 254].

Досліджуючи європейські правові традиції, О. Харитонова та Є. Харитонов визначають, що головним фактором приналежності до певної цивілізації є релігія. При такому розумінні європейській системі «Схід - Захід» відповідає поділ християнської Церкви на Східну та Західну [3].

Правові традиції здійснюють вплив на формування правосвідомості певної соціальної групи, яка у свою чергу активує моделі правової поведінки.

Правосвідомість - це рушійна синергія уявлень про справедливість, свободу та рівність. Світовий історичний цивілізаційний процес свідчить, що саме зміна, трансформація цих уявлень виступала важливою передумовою суспільно-політичних перетворень.

В аналізі взаємодії національних та правових інтересів і цінностей, правосвідомості можна виокремити певні грані зв'язку. Так, правосвідомість як соціальне уявлення про справедливість, свободу, формальну рівність має три рівні існування. Перший (найвищий) представляє собою соціально-психологічну згоду нації, народу у розумінні загальнонаціональної, загальнодержавної стратегії розвитку. Філософсько-правові моральні категорії справедливість, свобода та рівність абстрагуються на глобальний світовий, а також на загальнонаціональний рівні. Йдеться про геополітичну платформу та відношення до принципів існування світового порядку, повагу (або неповагу) до норм міжнародного права. Цей рівень правосвідомості забезпечує становлення «національної держави» (Ізраїль), тоталітарних держав (Німеччина та Італія у 30-ті роки ХХ століття, сучасна КНДР), а також є умовою широкої інтеграції різних країн у співдружність (Європейський Союз) або у «духовно-релігійну єдність» як країни арабського світу. Серед історичних прикладів масової глобалізації правових ідей справедливості та свободи - проголошення суверенітету та проведення демократичних реформ у посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи. Ще один приклад - масова підтримка росіянами імперської

політики своєї держави відносно України. Тобто масові уявлення про справедливість, свободу та рівність мають історичні та цивілізаційні передумови і виступають рушійною силою соціальних трансформацій. Цьому рівню правосвідомості соціальної згоди відповідає концептуалізація консолідуючої національної ідеї.

Другий рівень соціальної правосвідомості пов'язаний з суспільним відношенням до функціонування політичних інститутів у конкретний проміжок часу. Йдеться про оцінку населенням ефективності діяльності Глави держави, парламенту, уряду, політичних партій. Цей щабель є барометром легітимності органів державної та регіональної влади. Очевидно, що умовою стабільності публічної влади виступає високий рівень довіри з боку населення. У свою чергу, політичні кризи у державі значною мірою безпосередньо пов'язані з негативною оцінкою виборцями діяльності державних інститутів.

Третій рівень суспільної правосвідомості пов'язаний з соціальною оцінкою правозастосовної діяльності держави - діяльності адміністративних, правоохоронних та судових органів. Це вже «лакмусовий папірець» для формування правової поведінки у її різних проявах.

Загалом правосвідомість соціальної згоди виступає віддзеркаленням політичної та правової систем та, будучи наповнена інтелектуально-вольовою складовою, становить собою важливий фрагмент національної свідомості.

Серед функцій національної свідомості І. Кресіна визначає консолідуючу, яка діє в межах всієї нації і свідчить про можливість згуртувати націю навколо спільних інтересів. Але існує найвищий ступінь єдності - інтеграція. Інтегративна функція полягає в здатності оберігати національні святині, відроджувати їх, передавати наступним поколінням, з'єднувати людей в якомусь пориві - патріотичному, зокрема [5, с. 123].

Історії відомо чимало випадків інтеграції суспільства навколо соціально важливих ідей. Майже всі деколонізаційні процеси та національно - визвольні рухи мали патріотичні мотиваційні поштовхи. Розпад «соціалістичного табору» у державах Центральної та Східної Європи почався з підтримки широкими верствами населення у цих країнах антитоталітарних ідей та загальнонаціональних мрій про відродження суверенітету та демократичний розвиток. Наразі «історична пам'ять» виступає чи не найсильнішим інтегруючим націю фактором.

Також І. Кресіна виділяє символічну функцію, яка виявляється у сприйнятті та поширенні знань

про національний розвиток через конкретні національні символи (знакові системи). У свою чергу, комунікативна функція є своєрідним зв'язком між різними соціальними акторами, учасниками політичного дискурсу. Цей зв'язок ґрунтується на усвідомленні національних інтересів, національної ідеї, консолідуючих можливостей титульного етносу. У націотворенні та націоствердженні істотну роль відіграють такі функції національної свідомості, як історична, естетична, виховна, оціночна, ідентифікаційна, регулятивна [5, с. 124].

Перелічені функції національної свідомості характеризують її символічне релігійне забарвлення як основу емоційно-розумового світогляду. Формування національної свідомості у багатьох європейських народів, китайців, японців, євреїв, арабів проходило стадію почуття духовної особливості серед інших народів. У середині ХХ століття у Сполучених Штатах Америки виникла доктрина «громадянської релігії», зміст якої полягав у ствердженні обраності американського поліетнічного народу та у вихованні почуття особливої гідності у всіх громадян держави.

Логічним є питання, які соціальні фактори можуть виступити фундаментом для «пошуку ідентичностей», на чому побудована історична спільність думки і дій? Вочевидь, що об'єднання можливе на однаковому розумінні певних суспільних цінностей, тотожності індивідуальних та групових імперативів поведінки. «Спільною мовою» для консолідації націй виступають однакові уявлення про такі духовні цінності, як свобода, справедливість, рівність. Тобто правосвідомість виконує функцію містка між різними національними свідомостями. Три рівні правосвідомості, про які йшлося вище, але вже на наднаціональному рівні, виступають «цементуючою цеглою» різних етносів, націй.

Аналізуючи історичні тенденції формування локальної європейської цивілізації, необхідно відслідкувати діалектику поглядів, уявлень, емоційних оцінок (що впливають на індивідуальну та групову мотивацію поведінки на свідомому та підсвідомому рівнях) про свободу, справедливість, рівність у різних європейських народів. Такий підхід дає можливість науково обґрунтувати взаємозв'язок між структурою правосвідомості, правовими джерелами як фундаментом становлення єдиної європейської «правової родини» та уніфікованими політичними інститутами на континентальному просторі.

Діалектика європейської правосвідомості знайшла своє відображення у творах мислителів

античності (Аристотеля, Платона), правових конструкціях римських юристів, поглядах на державу і право в епоху Відродження, Реформації (Ж. Бодена, М. Лютера, Т. Мюнцера, Ж. Кальвіна, Етьєна де Ла Боссі), політико-правовій думці періоду ранніх антифеодальних революцій у Голандії й Англії (вченнях про державу і право Г. Гроція, Т. Гоббса, Д. Локка), правових ідеях німецького та італійського Просвітництва XVII-XVIII століть (природно-правових теоріях С. Пуфендорфа, Х. Томазія, Х. Вольфа, Д. Віко, Ч. Беккарія), концепціях держави і права французького Просвітництва (поглядах Вольтера, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо).

Незважаючи на певну відмінність в інтерпретації свободи, справедливості та рівності, правові трактати цих мислителів мають багато спільного у розумінні природи людини, правових цінностей, визначенні сутності та змісту правовідносин, класифікації підстав та видів юридичної відповідальності, форм організації політичної влади. Політико-правові погляди європейських мислителів різних епох були віддзеркаленням тих змін і процесів, що відбувались у їхніх країнах.

Велике значення в історії локальної європейської цивілізації відіграла прийнята 26 серпня 1789 р. «представниками французького народу, які складають Національні збори» Декларація прав людини та громадянина. Її зміст представляє собою орієнтир для формування та розвитку конституцій та політичних систем на континенті.

Наступним кроком у формуванні цивілізаційної ідентичності європейців стала кодифікація законодавства, локомотивом якої виступила Франція на початку XIX століття.

Кодифікація законодавства за французьким, а пізніше і за германським зразком (держави Центральної та Східної Європи), виступила фактором прискорення інтеграційних процесів у континентальній Європі. Спочатку зближення мало правовий характер, але пізніше набуло і політико-інституційний характер. Йдеться про утворення подібних за структурою, функціональним призначенням, способами та формами діяльності політичних інститутів. В цьому напрямку важливу роль відіграла французька модель публічної адміністрації, яка сформувалась ще наприкінці XVIII століття та поетапно розповсюджувалась по усій Європі. За таких умов у XVIII-XIX століттях на європейському континенті була створена цивілізаційна правова платформа для консолідації різних націй. Історичний процес політико-правової акультурації європейських народів та формування єдиної правової «родини» (як діалог «духовно

близьких» правових систем) мав алгоритм: рецепція римського права - нормативна формалізація концепцій природного права - кодифікація законодавства - утворення функціонально-подібних державних інститутів (на основі доктрини конституціоналізму). Отже, розвиток європейської локальної цивілізації мав місце в межах єдиної «родини» правових систем.

Становленню «єдиної європейської родини», окрім кодифікації права, сприяло формування в «надрах» європейської культури концепції конституціоналізму, яка не тільки відповідала раціональним та безсвідомим уявленням європейців про свободу, справедливість та рівність, але й формалізувала функціонування політичних інститутів, чітко окреслюючи баланс інтересів держави, суспільства та особи у політичному житті.

Сутність концепції конституціоналізму полягає в обмеженні публічної влади конституційними приписами, які за своїм змістом повинні відповідати принципу антропоцентризму.

Наступним фактором цивілізаційної правової ідентичності європейських народів виступає тотожність моделей державного правління. Йдеться про функціонування на європейському просторі трьох форм - конституційної монархії, парламентської та змішаної республік. При наявності певних особливостей усі три форми державного правління мають спільні політико-правові риси, що дає обґрунтовану підставу визначити ці моделі як поліархію.

У конституційних актах європейських країн форма державного правління виступає одним із основних об'єктів правового регулювання. При цьому конституційний механізм взаємодії між гілками державної влади має реальний, а не фіктивний характер. Слід зауважити, що зазначені вище принципи конституційного ладу та функціонування політичних систем нормативно «вмонтовані в двигун» уніфікованої європейської моделі поліархії. Остання є конструкцією як конституційно-правовою, так і політичною.

Як зазначають автори колективної праці з актуальних проблем теорії держави і права, поліархія - це спосіб вираження сутності держави епохи громадянського суспільства, який відображається у сформованій на основі волі громадян (народу) правово-політичній системі законодавчих та виконавчих органів влади, організація й функціонування якої ґрунтується на принципі поділу влади та відповідній системі стримувань і противаг [6]. Поняття поліархія охоплює два елементи форми держави - форму правління та політичний режим.

При цьому не має значення яка саме форма державного правління має закріплення на конституційному рівні. Хоча для європейських країн традиційно неприйнятною виступила модель президентського правління. Жодної президентської республіки (поліархії) на сучасному європейському просторі не існує. Тобто можна стверджувати про існування певної європейської моделі поліархії, яка базується на співвідношенні конкретних форм державного правління та політичного режиму. Така модель сформувалась у другій половині ХХ століття і визначається як політико-правова конструкція. Складовими елементами цієї конструкції виступають суб'єкти, об'єкти та зміст. Останній у свою чергу включає нормативно-регулятивну (юридичний зміст) та політико-комунікативну (політичний зміст) складові.

Висновки. Формування європейської ідентичності пов'язано з тривалим процесом становлення та розвитку локальної європейської цивілізації, яка має певні політико-правові риси. Юридичний зміст відносин у європейських поліархіях обумовлюється основними рисами романо-германської правової спільноти. У сучасному вимірі європейську континентальну правову «родину» науковці визначають як нормативно-прецедентну. Також юридичний зміст охоплює законодавче регулювання взаємовідносин між гілками державної влади, недержавними та міжнародними політичними інститутами.

Певна синхронність у прийнятті «новітніх» конституцій у державах Європи, а також тотожність структури, змісту нормативних конституційних положень, однаковість юридичних конструкцій свідчить про цивілізаційно-правову ідентичність, соціально-психологічну ментальну близькість, єдність правосвідомості європейських народів.

За таких умов створення єдиного європейського політико-правового простору є об'єктивним процесом в новітній історії.

Наприкінці ХХ сторіччя в Європі завершився тривалий історичний процес формування самостійної (відмінної від інших) європейської політико-правової «родини». Ознаки цієї «родини» слід відшукувати на перехресті особливостей романо-германської правової системи та рис європейських поліархій.

Література

1. Цивілізаційні моделі сучасності та їх історичні корені. С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко, Ю. М. Пахомов, С.В. Сіденко, А.А. Шморгун. К.: НАНУю. 2002. 630 с.
2. Samuel P. Huntington. The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order. Siman. Schuster. 2020. 410 p.
3. Харитонов О., Харитонов Є. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Харків. Одіссей. 2002. 591 с.
4. Орлова Т.В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій. К. Знання. 2012. 446 с.
5. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). К. 1998. 392 с.
6. Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина 1. Актуальні проблеми теорії держави. С.М. Тимченко, С.К. Бостан, С.М. Легуша, Н.М. Пархоменко, Т.О. Пікуля, Н.В.Пронюк. К. КНТ. 2007. 288 с.

*Скриль С. А.,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА У КРИМІНАЛЬНИХ КОДЕКСАХ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Бобчинський П. М., Конопельський В. Я.

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз порушення недоторканості житла у кримінальних кодексах деяких зарубіжних країн та України, а саме ст. 162 Кримінального кодексу України та ст. 147 КК Республіки Таджикистан, ст. 142 КК Республіки Узбекистан, ст. 157 КК Азербайджанської Республіки, ст. 149 КК Республіки Казахстан, ст. 179 КК Республіки Молдова, ст. 160 КК Грузії, ст. 193 КК Республіки Польща, ст. 178 КК Чеської Республіки; ст. 202 КК Королівства Іспанія, ст. 226-4 КК Французької Республіки. У відповідних нормах, як вітчизняного, так і зарубіжного законодавства проаналізовано родовий об'єкт, безпосередній об'єкт, а також предмет кримінальних правопорушень. Виявлено, що у більшості кримінальних кодексів зарубіжних країн родовий об'єкт порушення недоторканості житла, закріплений як суспільні відносини, що забезпечують захист та охорону конституційних прав. Визначено, що у Кримінальному кодексі України назва розділу (родовий об'єкт) також визначений як конституційні права, однак, закріплений більш конкретно, а саме виборчі, трудові, особисті права та свободи людини та громадянина. З'ясовано, що інші ознаки об'єкту кримінального правопорушення порушення недоторканості житла, зокрема безпосередній об'єкт, суттєвих відмінностей між кримінально-правовими нормами зарубіжних країн та статтею 162 Кримінального кодексу України не має. Встановлено, що більш розширене закріплення предмету кримінального правопорушення у Кримінальному кодексі Республіки Польща (ст. 193 «Проникнення до чужого дому, помешкання, квартири, приміщення або огороженої території»). Доведено, що кримінально-правова охорона житла у країнах з романо-германською правовою системою схожі на вітчизняну, а родовий, безпосередній об'єкт та предмет, передбачені статтею 162 Кримінального кодексу України повністю відповідають європейському законодавству.

Ключові слова: досвід, житло, злочини, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення, недоторканість, суспільні відносини.

Bobchynskiy P. M., Konopelskiy V. Ya. The object and subject of the violation of privacy of the home in the criminal codes of some foreign countries and Ukraine: a comparative legal analysis

The object and subject of violation of the inviolability of housing in the Criminal Codes of some foreign countries and Ukraine: comparative legal analysis. The article provides a comparative legal analysis of the violation of the inviolability of housing in the criminal codes of some foreign countries and Ukraine, namely Art. 162 of the Criminal Code of Ukraine and Art. 147 Criminal Code of the Republic of Tajikistan, Art. 142 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, art. 157 of the Criminal Code of the Azerbaijan Republic, Art. 149 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, art. 179 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, art. 160 Criminal Code of Georgia, Art. 193 Criminal Code of the Republic of Poland, art. 178 of the Criminal Code of the Czech Republic; Art. 202 Criminal Code of the Kingdom of Spain, art. 226-4 of the Criminal Code of the French Republic. In the relevant norms of both domestic and foreign legislation, the generic object, the direct object, as well as the subject of criminal offenses are analyzed. It has been revealed that in most criminal codes of foreign countries, the generic object of violation of the inviolability of housing is enshrined as social relations that ensure the protection and protection of constitutional rights. It has been determined that in the Criminal Code of Ukraine the title of the section (generic object) is also defined as constitutional rights, however, it is enshrined more specifically, namely electoral, labor, personal rights and freedoms of man and citizen. It has been established that other signs of the object of a criminal offense of violation of the inviolability of housing, in particular the direct object, do not have significant differences between the criminal legal norms of foreign countries and Article 162 of the Criminal Code of Ukraine. It has been established that the definition of the subject of a criminal offense in the Criminal Code of the Republic of Poland has been more expanded (Article 193 "Entering someone else's house, apartment, premises or fenced area"). It has been proven that the criminal legal protection of housing in countries with the Romano-

Germanic legal system is similar to the domestic one, and the generic, direct object and subject provided for in Article 162 of the Criminal Code of Ukraine are fully consistent with European legislation.

Key words: *experience, housing, crimes, criminal liability, criminal offenses, immunity, public relations.*

Постановка проблеми. Правове регулювання захисту житла від незаконного посягання третіх осіб регулюється як Конституцією України, законами та іншими нормативними правовими актами, зокрема й міжнародними. Основним завданням більшості країн є охорона прав особи від незаконних посягань та протиправних дій. Зокрема, у статті 3 Загальної декларації прав людини проголошується, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність [1]. Отже, пріоритетними цілями вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства є захист прав людини та громадянина, а також справедливе покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Слід вказати, що сильна сторона захисту приватної власності, перш за все пов'язана із забезпеченням прав людини при захисті житла у разі крадіжки, грабіжу, розбою, насильства тощо. Проте, окремого інтересу представляють питання забезпечення права людини на недоторканність житла на підставі ст. 162 КК України «Порушення недоторканності житла», а також здійснення порівняльно-правового аналізу окремих об'єктивних елементів складу кримінального правопорушення, зокрема об'єкту та предмету даного кримінального правопорушення із відповідними нормами передбаченими КК зарубіжних країн.

Аналіз стану дослідження. Серед наукових праць, виданих за останні роки із досліджуваної тематики, доцільно згадати публікації зокрема, В. П. Шибіко, С. Я. Лихової, Д. А. Морквіна, І. І. Петрухіна, І. І. Присяжнюка, П. І. Салія, Ю. Б. Хім'яка. Проте, окремих праць, які б були присвячені порівняльно-правовому аналізу кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла, зокрема об'єкту та предмету кримінальних правопорушень у кримінальних законах іноземних держав та України не достатньо, чим і обумовлюється актуальність та своєчасність такого дослідження.

Метою статті є здійснення порівняльно-правового аналізу об'єкту та предмету порушення недоторканності житла за кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн та України.

Виклад основного матеріалу. Право на недоторканність житла має законодавче закріплення

у ст. 30 Конституції України [2], ст. 311 Цивільного Кодексу України [21], ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України [15] тощо. Ст. 162 Кримінального кодексу України (далі - КК України) «Порушення недоторканності житла» встановлює кримінальну відповідальність за незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян [11]. Зазначені суспільні відносини, також забезпечуються й кримінальним законодавством інших країн. А отже, цікавим є огляд забезпечення кримінально-правової охорони права на недоторканність житла та здійснення порівняльно-правового аналізу кримінально-правових норм інших країн та ст. 162 КК України, зокрема щодо закріплення об'єкту та предмету. Відповідний аналіз пропонуємо здійснити із визначенням деяких держав романо-германської правової системи. Серед країн романо-германської правової системи, норми яких піддавались порівняльно-правовому аналізу із положеннями статті 162 КК України: КК Республіки Таджикистан (ст. 147) [9, с. 95], КК Республіки Узбекистан (ст. 142) [10, с. 83], КК Азербайджанської Республіки (ст. 157) [4, с. 125], КК Республіки Казахстан (ст. 149) [4, с. 317], КК Республіки Молдова (ст. 179) [7, с. 339], КК Грузії (ст. 160) [5, с. 93-94]. Проте, окрім зазначених країн, аналізу піддається ще і законодавство країн, так званого дальнього зарубіжжя: КК Республіки Польща (ст. 193) [8, с. 77], КК Чеської Республіки (ст. 178) [14, с. 114]; КК Королівства Іспанія (ст. 202) [6, с. 107], КК Французької Республіки (ст. 226-4) [13, с. 134].

Відповідно до традиційного підходу, що склався у вітчизняній кримінально-правовій науці, юридичний аналіз кримінального правопорушення порушення недоторканності житла почнемо з дослідження родового об'єкта посягання, оскільки саме об'єкт визначає криміналізацію суспільно небезпечного діяння, а також слугує відповідним критерієм кваліфікації кримінального правопорушення. На основі триступеневої класифікації об'єктів кримінального правопорушення визначимо місце норм інших зарубіжних країн та ст. 162 КК України, у системі Особливої частини КК України, а також проведемо дослідження родового об'єкта кримінального правопорушення порушення недоторканності житла. Такий пошук стане реальним, якщо вдасться встановити родовий і, в подальшому, безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень у КК зарубіжних

країнах та у КК України, що регламентують порушення недоторканості житла. Говорячи про родовий об'єкт кримінального правопорушення, варто зазначити, що саме він дає змогу розділити та класифікувати усі кримінально-правові норми за вчинення кримінальних правопорушень. Як зазначають деякі вчені, що саме цю властивість родового об'єкта використали в основі Особливої частини КК України і саме це допомогло законодавцю об'єднати норми, які встановлюють відповідальність за посягання на однорідні або тотожні суспільні відносини, в межах одного розділу КК України [3, с. 111].

Щодо встановлення родового об'єкта у досліджуваних зарубіжних країнах, то слід зазначити, що у кримінальних кодексах досліджуваних суспільні відносини містяться: у КК Республіки Таджикистан (ст. 147) у Главі 19 «Злочини проти конституційних прав, свобод людини і громадянина» [9, с. 92-104]; у КК Республіки Узбекистан (ст. 142) у Главі VII «Злочини проти конституційних прав і свобод громадян» [10, с. 82-86]; у КК Азербайджанської Республіки (ст. 157) у Главі 21. «Злочини проти конституційних прав, свобод людини і громадянина» [4, с. 124-132]; у КК Республіки Казахстан (ст. 149) у Главі 3. «Кримінальні правопорушення проти конституційних прав, свобод людини і громадянина» [4, с. 314-322]; у КК Республіки Молдова (ст. 179) у Главі V «Злочини проти політичних, трудових та інших конституційних прав громадян» [7, с. 337-348]; у КК Грузії (ст. 160) у Главі XXIII «Злочини проти прав і свобод людини» [5, с. 77-98]; у КК Республіки Польща (ст. 193) у Главі XXIII «Злочини проти свободи» [8, с. 75-77]; у КК Чеської Республіки (ст. 178) у Главі II «Кримінальні правопорушення проти свободи, особистих прав, недоторканості приватного життя і таємниці кореспонденції» [14, с. 107-115]; у КК Королівства Іспанія (ст. 202) у Розділі X «Про злочин проти недоторканості особистого життя, власної подоби і житла» глава II «Про порушення недоторканості житла, приміщень юридичних осіб і приміщень публічних установ» [6, с. 104-108]; у КК Французької Республіки (ст. 226-4) у Главі VI «Про посягання на особистість» [13, с. 80-151]; у КК України (ст. 162) у Розділі V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» [11].

Отже, законодавці зарубіжних країни по різному визначають назву глав та розділів (родовий об'єкт кримінальних правопорушень), проте у більшості встановлюють суспільні відносини,

які охороняють конституційні права. Винятки складають КК Республіки Польща, в якому родовий об'єктом визначається «Злочини проти свободи», - «свобода» та КК Французької Республіки «Про посягання на особистість» - «особистість». Щодо визначення такого родового об'єкта як свобода та їх імплементації до українського законодавства, на наш погляд, існують певні протиріччя, які будуть створювати конкуренцію зазначених об'єктів із іншими об'єктами кримінальних правопорушень, що беруться під охорону іншими розділами та главами як зарубіжного, так і вітчизняного законодавства. Так, зокрема, слід зазначити, що у КК України доволі часто використовує поняття «воля» та «свобода». До того ж, поняття «воля» вжите законодавцем для конструювання норм кримінального закону у різних значеннях: як синонім особистої свободи, свободи пересування та вільного вибору місця перебування та як одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки [17, с. 1.14-1.15]. Крім того, у вітчизняному законі вже існує вказівка на зазначений родовий об'єкт кримінального правопорушення (у назві Розділу III Особливої частини КК України - «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи»).

Отже, родовим об'єктом у більшості КК зарубіжних країн є конституційні права, в КК України - виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. З приводу такого закріплення родових об'єктів, виникають певні запитання: невже інші права, які закріплені в інших главах та розділах КК зарубіжних країн не є конституційними? Щодо родового об'єкта закріпленого у КК України також існують думки щодо його іншого закріплення. Так, на думку З. А. Тростюк, яка досліджувала проблеми термінології кримінального закону, має існувати певна відповідність між назвою розділу та його змістом. А виклад назви розділу V Особливої частини КК України має бути викладений в такому вигляді: «Злочини проти особистих, фізичних, культурних, економічних та політичних прав громадян» [18; 19]. Проте, ми згодні із думкою тих науковців, які вважають, що і такий виклад не є доцільним, так як називаючи певним чином розділи Особливої частини КК України та при цьому вказуючи на родовий об'єкт кримінальних правопорушень, окремі ознаки юридичних складів яких містяться в диспозиціях статей цих розділів, законодавець повинен об'єднувати в них статті, які відповідно співвідносяться з назвою розділів (тобто зміст

статей повинен відповідати заголовку розділу і не може виходити за його межі). Така вимога співвідносності назв розділів і змісту статей обов'язково повинна враховуватись при внесенні змін та доповнень до КК. Неприпустимо, щоб до розділу включалися статті, зміст яких не відповідає його назві. На жаль, в Особливій частині КК України не завжди дотримана така вимога співвідносності. Наприклад, з назви розділу V Особливій частині КК України "Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина" випливає, що в ній встановлена відповідальність за посягання на виборчі права (відповідальність за які передбачена ст. ст. 157, 158, 159, 160 КК України), на трудові права (ст. ст. 170, 171, 172, 173, 174, 175 КК України) та інші особисті права громадян (ст. ст. 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 178, 180, 181, 182 КК України). Але, як показує аналіз цього розділу, у ньому передбачена кримінальна відповідальність також за посягання зокрема на фізичні права (ст. ст. 162, 184 КК України), тощо. Отже назва розділу V Особливої частини КК України є значно вужчою від змісту норм, які у ньому передбачені. За такої ситуації ускладнюється пошук відповідної кримінально-правової норми, які вміщуються в цьому розділі, оскільки така назва не виконує інформативної функції [16, с. 115-116]. Отже, з одного боку запропоновані З. А. Тростюк корективи щодо назви Розділу V його змісту мають місце, проте таке формулювання назви розділу свідчить про повне ігнорування регулятивного законодавства, а саме - конституційного.

Отже, маємо зазначити, що усі зарубіжні законодавці разом із українським законодавцем встановлюють родовим об'єктом кримінальних правопорушень конституційні права людини і громадянина. Але український законодавець окрім вказівки на конституційні права людини, ще їх диференціює. У Розділі V КК України містяться одновидові кримінальні правопорушення, родовими об'єктами яких є конкретні групи конституційних прав: виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина.

Щодо безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень зазначимо, що їх можна визначити через назви кримінальних правопорушень сформульовані зарубіжними законодавцями, а також у ст. 162 КК України. Так, за КК Республіки Таджикистан - ст. 147 «Порушення недоторканності житла» [9, с. 95]; КК Республіки Узбекистан - ст. 142 «Порушення недоторканності житла громадян» [10, с. 83]; КК Азербайджанської

Республіки - ст. 157 «Порушення недоторканності житла» [4, с. 125]; КК Республіки Казахстан - ст. 149 «Порушення недоторканності житла» [4, с. 317]; КК Республіки Молдова - ст. 179 «Порушення недоторканності житла» [7, с. 339]; КК Грузії - ст. 160 «Порушення недоторканності житла та іншого володіння» [5, с. 93]; за КК Республіки Польща - ст. 193 «Проникнення до чужого дому, помешкання, квартири, приміщення або огороженої території» [8, с. 77]; КК Чеської Республіки - ст. 178 «Злам та проникнення» [14, с. 115]; КК Королівства Іспанія - ст. 202 «Вторгнення в чуже житло» [6, с. 107]; КК Французької Республіки - ст. 226-4 «Проникнення або вторгнення до житла іншої особи» [13, с. 134]. За КК України - ст. 162 КК України «Порушення недоторканності житла» [11]. Отже, суттєвих відмінностей щодо встановлення безпосереднього об'єкту порушення недоторканності житла між вітчизняним і зарубіжним встановленням не має.

Окремого зацікавлення представляє встановлення предмету кримінального правопорушення у виді порушення недоторканності житла. Відповідно до чинного кримінального законодавства України, предметом кримінальних правопорушень є особисте житло та інше майно. Водночас за КК Республіки Таджикистан, КК Республіки, Узбекистан КК Азербайджанської Республіки, КК Республіки Казахстан - «житло» [9, с. 95; 10, с. 83; 4, с. 125, 317]; за КК Республіки Молдова - «місце проживання чи перебування особи» [7, с. 339], за КК Грузії - ст. 160 КК «житло та інше володіння» [5, с. 93]; за КК Республіки Польща «будинок, помешкання, квартира, приміщення або огорожена територія» (ст. 193) [8, с. 77], КК Чеської Республіки «помешкання» (ст. 178) [14, с. 115]; КК Королівства Іспанія «житло» (ст. 202) [6, с. 107], КК Французької Республіки «житло» (ст. 226-4) [13, с. 134]. Отже, предмет кримінального правопорушення у деяких КК зарубіжних країн більш ширше ніж в КК України представлений, зокрема КК Республіки Польща (будинок, помешкання, квартира, приміщення або огорожена територія). Проте у КК Чеської Республіки навпаки більш узагальнено без конкретизації - «помешкання».

Висновки. Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн та України в частині визначення об'єкту та предмету порушення недоторканності житла надали можливості визначити наступні закономірності. У більшості КК зарубіжних країн родовий об'єкт порушення недоторканності житла, закріплений як суспільні відносини, що забезпечують

захист та охорону конституційних прав, що має відмінність із українським, тільки в тому, що вітчизняний законодавець, відповідні суспільні відносини, закріплює більш конкретно, а саме виборчі, трудові, особисті права та свободи людини та громадянина. Щодо безпосереднього об'єкту та предмету кримінально-правові норми зарубіжних країн та України не мають суттєвих відмінностей, єдиною відмінністю є розширене представлення предмету у КК Республіки Польща. Кримінально-правова охорона житла у країнах з романа-германською правовою системою схожа на вітчизняну, а досліджувані ознаки об'єкту кримінального правопорушення передбаченого статтею 162 Кримінального кодексу України повністю відповідають європейському законодавству та пріоритетним цілям вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства у цій сфері.

Література

1. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 10.09.2023).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.11.2023)
3. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник, за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид. К.: Брінком Інтер, 2005. 480 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Kрым-Zagal.pdf, с. 111
4. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіка Казахстан під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т.В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 490 с.
5. Кримінальний кодекс Грузії / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т.В. Руденко. К. : ОВК, 2021. 254 с.
6. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К. : ОВК, 2016. 284 с.
7. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Молдова, під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т.В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 462 с.
8. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. К. : ОВК, 2016. 138 с.
9. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан/ під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову К.В. Менченя. К. : ОВК, 2019. 288 с.

10. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан/ під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О.В. Іванов. К. : ОВК, 2019. 194 с.

11. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.03.2023)

12. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами і допов. на 17січня 2012 р.: (відпов. офіц. текстові). К. : Алерта; ЦЦЛ. 182 с.

13. Кримінальний кодекс Французької Республіки, під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Станіч В.С.. К. : ОВК, 2017. 348 с.

14. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / Переклад на українську мову О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2020. 264 с.

15. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI 13 квітня 2012 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.11.2023)

16. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. 573 с.

17. Різник О. Р. Воля та свобода як об'єкти складів кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2023. № 62. С. 1.14-1.24.

18. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: дис... канд. юрид. наук. Львів, 2000. 215 с.

19. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. К., 2003. 144 с.

20. Цивільний кодекс України: Закон України № № 435-IV від 16 січня 2003 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

Бобчинський П. М.,
*аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Конопельський В. Я.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Бурангулов В. А.

У статті зосереджено увагу на концептуальних проблемах теоретичного осмислення кримінального аналізу як нового інституту правоохоронної діяльності з відповідною термінологією та сприйняттям його змісту. Наголошено, що кримінальний аналіз, з точки зору методології застосування, яка базується на досягненнях світової науки та практики, є достатньо визначеним інститутом і у своїй основі не має принципових відмінностей інституціонального упровадження різними суб'єктами в межах однієї юрисдикції. Але вітчизняна практика все ж вказує на низку проблемних питань щодо узгодженості сприйняття змісту кримінального аналізу і щодо комплексності та системності його упровадження різними правоохоронними органами.

Наведено приклади тлумачення кримінального аналізу різними західними вченими. Зазначено спільні їх компоненти: кримінальний аналіз підтримує місію поліцейського відомства, використовує систематичні методи й інформацію та надає інформацію широкому колу аудиторії. Вказано, що кримінальний аналіз по суті є систематичним вивченням проблем злочинності, а також інших питань, пов'язаних з правоохоронною діяльністю, включаючи соціально-демографічні, просторові та часові чинники, з метою допомоги у затриманні злочинців, об'єктивного сприйняття інформації про злочинне середовище, оцінювання та зниження рівня злочинності, запобігання окремим видам злочинів.

Посилаючись на обґрунтування Міжнародної асоціації аналітиків злочинності (IACA) зазначено, що кримінальний аналіз не є ні кримінологічним, ні криміналістичним аналізом, про що помилково неодноразово зазначалося вітчизняними вченими.

Зазначено, що іноді загальне розуміння обмежується лише тим, що аналітики просто надають керівництву схеми та розбивки простих підрахунків кількості різних типів злочинів, але ці завдання не є кримінальним аналізом, а просто представляють собою управлінську статистику. Акцентовано на тому, що хороший кримінальний аналіз є функцією управління змінами поліцейського менеджменту.

Сформульовано підсумкове визначення кримінального аналізу.

Ключові слова: кримінальний аналіз, правоохоронна діяльність, зміст, поняття, моделі злочинності, аналітик.

Burangulov V. A. Essence of crime analysis

The article focuses on the conceptual issues of theoretical understanding of crime analysis as a new law enforcement institution with the appropriate terminology and perception of its content. It is emphasized that crime analysis, in terms of the methodology of application based on the achievements of world science and practice, is a sufficiently defined institution and, at its core, has no fundamental differences in institutional implementation by different entities within the same jurisdiction. However, domestic practice still points to a number of problematic issues regarding the consistency of the perception of the content of crime analysis and the complexity and systematic nature of its implementation by various law enforcement agencies.

Examples of the interpretation of crime analysis by various western scholars are provided. Their common components are noted: crime analysis supports the mission of a police agency, uses systematic methods and information, and provides information to a wide range of audiences. It is indicated that crime analysis is essentially a systematic study of crime problems and other issues related to law enforcement, including socio-demographic, spatial and temporal factors, with the aim of assisting in the apprehension of criminals, objective perception of information about the criminal environment, assessment and reduction of crime, and prevention of certain types of crime.

Referring to the rationale of the International Association of Crime Analysts (IACA), it is noted that crime analysis is neither criminological nor forensic analysis, which has been mistakenly stated by domestic scholars on several occasions.

It is noted that sometimes the general understanding is limited to the fact that analysts simply provide management with schemes and breakdowns of simple calculations of the number of different types of crimes, but these tasks are not crime analysis, but simply represent management statistics. It is emphasized that good crime analysis is a function of change management in police management.

The final definition of crime analysis is formulated.

Key words: crime analysis, law enforcement, content, concepts, crime models, analyst.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку правоохоронної практики, з-поміж іншого, характеризується активним упровадженням та розвитком кримінального аналізу, забезпечуючи повноту та ефективність його використання на фоні потреби інноваційного розвитку інформаційно-аналітичної функції. Водночас теоретичне осмислення кримінального аналізу як нового інституту правоохоронної діяльності з відповідною термінологією, сприйняттям його змісту, форм та видів, процесу та формування аналітичного продукту, потребує активного залучення вітчизняної наукової спільноти.

Наразі, кримінальний аналіз, з точки зору методології застосування, що базується на досягненнях світової науки та практики, є достатньо визначеним інститутом і у своїй основі не має принципових відмінностей інституціонального упровадження різними суб'єктами в межах однієї юрисдикції. Але вітчизняна практика все ж вказує на низку проблемних питань щодо узгодженості сприйняття змісту, видів, рівнів кримінального аналізу, і щодо комплексності та системності його упровадження різними правоохоронними органами.

Частково ця проблема пов'язується з відсутністю достатнього наукового аналізу цього сегменту новизни, що має коріння іншомовного походження та часто на практиці використовується без належного обґрунтування і нерідко хибного трактування.

Метою статті є сутнісний аналіз кримінального аналізу, що сформувався у зарубіжній теорії та практиці як окремий інститут правоохоронної діяльності, з акцентом на дослідженні особливостей його змісту.

Виклад основного матеріалу. Відомий фахівець у зазначеній сфері професорка Редфордського університету Рейчел Боба Сантос (Rachel Boba Santos) зазначає [1], що кримінальний аналіз - це термін, який використовується для опису широкого кола дій та ідей. З потенційно більшої цінності це термін проблемного аналізу. Проблемний аналіз впливає з концепції Германа Гольдштейна щодо проблемно орієнтованої моделі поліцейської діяльності (problem-oriented policing) (1990 р.) і означає форму кримінального аналізу, що здійснюється в межах поліцейської агенції, на основі формальної теорія кримінального правосуддя, методів дослідження, а систематизація даних та процедури аналізу використовуються для проведення поглибленого вивчення проблем злочинності та їх оцінювання.

Інший вчений Майкл Скот (Michael S. Scott) також зазначає [2], що кримінальний аналіз тісно пов'язаний з організацією проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності, процесу, який не лише зосереджується на виявленні та вирішенні проблем злочинності, але також є більш комплексною основою для покращення реагування поліції на всі аспекти її роботи.

Наразі за останні десятиріччя багато вчених розробляли визначення кримінального аналізу. Такі автори як Еміг (Emig), Хек (Heck), та Кравіц (Kravitz) [3] зазначають, що кримінальний аналіз стосується набору систематичних аналітичних процесів, які надають своєчасну доречну інформацію про моделі злочинності та кореляції тенденцій злочинності.

Водночас Готліб (Steven Gottlieb), Аренберг (Sheldon Arenberg) та Сінх (Raj Singh) у своїй книзі [4, с. 13] вказують на те, що кримінальний аналіз - це набір систематичних аналітичних процесів, спрямованих на надання своєчасної та відповідної інформації щодо моделей злочинності та кореляцій тенденцій для допомоги оперативному та адміністративному персоналу в плануванні використання ресурсів для запобігання та припинення злочинної діяльності, сприяння процесу розслідування, збільшення затримань і розкриття справ.

А Веллані (Vellani) та Нахун (Nahoun) взагалі максимально узагальнено підійшли до цього питання, зазначаючи [5, с. 8], що кримінальний аналіз - це дисципліна, орієнтована на деталі, у якій аналітик намагається знайти правду щодо даної ситуації, використовуючи методи та правильну інформацію для підтвердження правди, щоб можна було сформулювати ефективний план.

Хоча ці визначення відрізняються за специфікою, у них є кілька спільних компонентів: усі погоджуються, що кримінальний аналіз підтримує місію поліцейського відомства, використовує систематичні методи й інформацію та надає інформацію широкому колу аудиторій.

Саме виходячи з такого узагальнення професорка Рейчел Боба Сантос (Rachel Boba Santos) резюмуючи подає ці елементи у більш простішій формі та зазначає, що кримінальний аналіз по суті є «систематичним вивченням проблем злочинності та правопорушень, а також інших питань, пов'язаних з правоохоронною діяльністю, включаючи соціально-демографічні, просторові та часові чинники, з метою допомоги у затриманні злочинців, об'єктивного сприйняття інформації про злочинне середовище, оцінювання та зниження рівня злочинності, запобігання окремим видам злочинів» [6].

Розкриваючи більш широко дефініцію, професорка Рейчел Боба зазначає, що кримінальний аналіз не є випадковим чи анекдотичним, а передбачає застосування процедур збору даних з використанням соціальних наук, аналітичних і статистичних методів [6].

Важливі акценти зроблено у виданні 2017 року Міжнародної асоціації аналітиків злочинності (IACA) [7] та зазначено, що для стороннього спостерігача «кримінальний аналіз» є досить загальним терміном, який може охоплювати багато процесів у поліцейській діяльності та кримінології, виділяючи при цьому особливості чим не є кримінальний аналіз.

І дійсно в Україні сьогодні мають місце неодинокі думки різного рівня фахівців і напевно великий жаль вчених, які кримінальний аналіз відносять і до кримінології, і до криміналістики тощо, називаючи його кримінологічним аналізом та криміналістичним аналізом. Але ми зауважимо на наступному, базуючись на твердженнях та дослідженнях в авторитетних виданнях та знаних фахівців саме у цій сфері.

Кримінальний аналіз - це не розслідування на місці злочину чи криміналістика. Кримінальний аналіз - це аналіз даних, включаючи розвідувальний аналіз, але не аналіз доказів. Аналітики підрозділів кримінального аналізу не реагують на місце злочину, не збирають відбитки пальців, не вивчають бризки крові та не аналізують ДНК. Цю важливу роботу виконують підрозділи, що розслідують злочини.

Кримінальний аналіз - це не психологічне профілювання. Хоча і мають місце певні елементи психологічного профілювання за окремими видами кримінального аналізу, зокрема в тактичному кримінальному аналізі, але у більшості випадків кримінальний аналіз здійснюється на основі надійних даних, а не інтуїтивних висновків щодо мотивації та психологічного портрету злочинця.

Кримінальний аналіз не є кримінологічним дослідженням. Аналітики підрозділів кримінального аналізу працюють у швидкоплинному середовищі зі складним набором даних, який змінюється щодня, створюючи інформацію, яка є прямою, терміновою для поліцейської діяльності. Незважаючи на те, що вони використовують, а іноді роблять свій внесок у офіційні кримінологічні дослідження, процеси та набори навичок не підлягають прямій кореляції [7, с. 7].

Для того щоб краще розуміти зміст кримінального аналізу Джері Реткліф (Jerry H. Ratcliffe)

у своїх публікаціях зазначає, з огляду на мету дослідження як кримінальних подій, так і більш широких тенденцій в структурі злочинності, якісний кримінальний аналіз повинен базуватися на розумінні широкого спектру технічних та теоретичних аспектів [8].

Наприклад, досвідчений аналітик може мати розуміння та використовувати навички щодо кількісних досліджень за допомогою різноманітних програмних продуктів, зокрема, використовувати географічну інформаційну систему для просторово-часового аналізу злочинності, створювати аналітичні продукти та проводити брифінги для працівників поліції. Проте іноді загальне розуміння обмежується лише тим, що аналітики просто надають керівництву схеми та розбивки простих підрахунків кількості різних типів злочинів, що відбулися за останній тиждень. Ці завдання не є кримінальним аналізом, а просто представляють собою управлінську статистику. Такого роду специфіка роботи аналітика, що не пов'язана з процесом вирішення проблем зниження рівня та запобігання злочинності, може значною мірою пом'якшувати ентузіазм деяких аналітиків.

Аналітики можуть використовувати нелінійні підходи до аналізу, синтезуючи інформацію, отриману за рахунок використання різноманітних методів, задля більш повного та цілісного бачення проблеми злочинності. Ці методи можуть включати мапування злочинів, статистичний аналіз, польові спостереження за регіонами з високим рівнем злочинності та низьким рівнем злочинності, аналіз звітів про злочини та розвідувальних даних, спілкування з офіцерами, підозрюваними та жертвами, пошук посилань на докази, а також збір інформації про відомих правопорушників тощо [8].

При цьому важливими є висновки Джері Реткліфа як авторитетного та відомого фахівця, до яких варто прислухатися - хороший кримінальний аналіз є функцією управління змінами поліцейського менеджменту. Саме тому якісний кримінальний аналіз потребує інвестицій у навчання, апаратні засоби, програмне забезпечення та персонал, щоб функціонувати на більш високих рівнях далеко від базового статистичного менеджменту.

Досліджуючи питання щодо сутності кримінального аналізу варто також розглянути підхід групи авторів у виданні під назвою «Настільна книга поліцейського підрозділу кримінального аналізу», не дивлячись на її вже історичну цінність, так як була видана в США у 1973 році [9].

Характеризуючи сутність кримінального аналізу, важливим є зазначити, що ще у 1973 році однією із основних функцій кримінального аналізу визначали орієнтованість на прогнозування майбутніх тенденцій.

У виданні Ради Європи [10], присвяченому аналізу кращих практик боротьби з організованою злочинністю, також виділяється значення кримінального аналізу як інституційній складовій правоохоронної діяльності та зазначається зміст кримінального аналізу у площині практики та теорії:

- найкращі практики використовують такі визначення:

- кримінальний аналіз є функцією правоохоронних органів, за допомогою якої дані, що стосуються злочинності, збираються, порівнюються, аналізуються та поширюються. Простіше кажучи, кримінальний аналіз - це дослідження моделей злочинності та тенденцій у спробі розкрити злочини або запобігти їх повторенню.

у площині теорії:

«Кримінальний аналіз ґрунтується на припущенні, що злочини не є абсолютно випадковими, ізольованими та унікальними подіями, а можуть бути об'єднані в набори, що мають спільні риси та демонструють чіткі закономірності» [10, с. 3].

Наразі сучасний підхід до тлумачення змісту кримінального аналізу є ще більш широким. У Білій книзі від 2014 року Міжнародної асоціації аналітиків злочинності (ІАСА) визначено узагальнений підхід, за яким *кримінальний аналіз* - це професія та процес, у яких використовується комплекс кількісних і якісних методів для аналізу даних, що мають цінність для правоохоронних структур та їхніх громад. Він охоплює аналіз злочинів і злочинців, жертв злочинів, порушень громадського порядку, проблем якості життя, проблем дорожнього руху та внутрішніх операцій поліції, а його результати підлягають використанню в кримінальних розслідуваннях і кримінальному переслідуванні, патрульній діяльності, стратегіях запобігання та скорочення злочинності, а також для розв'язання проблем та оцінювання ефективності діяльності поліції [7, с. 6].

Висновок. Підсумовуючи усі підходи до тлумачення кримінального аналізу, важливим є зазначити наступне:

- весь аналіз даних, що здійснюється в правоохоронних органах (із врахуванням усіх правоохоронних функцій, зокрема: патрульної, слідчої, превентивної, сервісної та екстреного реагування тощо), підпадає під категорію «кримінальний аналіз»;

- наголошено, що слово «кримінальний» у словосполученні «кримінальний аналіз» не потрібно сприймати буквально, тобто аналітики досліджують усі дані, важливі для поліції;

- кримінальний аналіз забезпечує підтримку всіх основних функцій у правоохоронній діяльності.

Література

1. Boba, R. (2003). *Problem Analysis in Policing*. Washington, DC: Police Foundation
2. Scott, M.S. (2000). *Problem-Oriented Policing: Reflections on the First 20 Years*. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services.
3. Emig, M., Heck, R., & Kravitz, M. (1980). *Crime analysis: A selected bibliography*. Washington, DC: U.S. National Criminal Justice Reference Service
4. Steven, Gottlieb, Sheldon, Arenberg & Raj, Singh (1994). *Crime analysis from first report to final arrest*. Alpha, Montclair, Calif. California.
5. Karim, Vellani & Joel, Nahoun (2001). *Applied crime analysis*. Butterworth-Heinemann. United States of America.
6. Boba, R. (2005). *Crime Analysis and Crime Mapping*. Thousand Oaks, CA: Sage.
7. K. Gallagher, J. Wartell, S. Gwinn, G. Jones, & G. Stewart (eds.) (2017). *Exploring crime analysis: Readings on essential skills* (3rd ed.). International Association of Crime Analysts. Overland Park, KS
8. Ratcliffe, J.H. (2007). *Integrated Intelligence and Crime Analysis: Enhanced Information Management for Law Enforcement Leaders*. US Department of Justice. Office of Community Oriented Policing Services. Washington, DC. Retrieved from <https://www.policinginstitute.org/wp-content/uploads/2015/06/Ratcliffe-2007-Integrated-Intelligence-and-Crime-Analysis.pdf>
9. George A., Buck (proj. direct.), Robert Austin John, Hodges, Gary Cooper Kai, Martensen & Don Gagnon Michael, O'neal (1973). *Police crime analysis unit handbook*. U.S. Department of Justice National Institute of Justice U.S. Government Printing Office Washington. Retrieved from <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/143486NCJRS.pdf>
10. Council of Europe. *Crime analysis. Organized crime - Best Practice* (2002). №4 PC-S-CO. 2E Strasbourg, 22 July 2002.

Бурангулов В. А.,
orcid.org/0000-0001-7423-2558
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПОСІВУ І ВИРОЩУВАННЮ НАРКОТИКОВІСНИХ РОСЛИН

Калюжний О. М.

У статті вивчено міжнародний досвід запобігання та протидії незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин. За результатами аналізу досвіду Америки, окремих країн Азії, низки європейських країн та інших держав виокремлено позитивний досвід представлених держав у втіленні на практиці заходів запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин. Визначено, що досвід міжнародних партнерів у запобіганні незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин може стати корисним інструментом для України у розробці надійної, ефективної та дієвої стратегії запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. У сучасних умовах кримінальні правопорушення у сфері незаконного посіву та вирощування наркотиковмісних рослин стають серйозною загрозою не лише для всесвітньої безпеки, але й для нормального функціонування окремих держав. Аналіз кримінально протиправних діянь такої категорії, які вчиненні у нашій країні за останній період часу, показав, що існуючі заходи щодо їх запобігання не можуть вважатися належно ефективними. Організовані групи, злочинні організації та особи, які займаються незаконним посівом та вирощуванням наркотиковмісних рослин, використовують різноманітні стратегії, щоб уникнути притягнення до кримінальної відповідальності. У результаті чого необхідно розглянути та впроваджувати інноваційні, більш ефективні підходи до протидії цьому кримінальному правопорушенню на території України. Важливу роль у процесі модернізації та інтеграції заходів запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин відіграє міжнародний досвід запобіжної діяльності щодо такого виду кримінальних правопорушень. Наголошено, що впровадження позитивних профілактичних практик дозволить створити ефективну систему, спрямовану на протидію незаконному вирощуванню наркотиковмісних рослин, що в свою чергу сприятиме забезпеченню безпеки та порядку в суспільстві.

Ключові слова: незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин, міжнародний досвід, наркотична злочинність, незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, запобігання.

Kaliuzhnyi O. M. International experience in preventing and combating the illicit sowing and cultivation of drug-containing plants

The article examines the international experience of preventing and countering the illegal sowing or growing of narcotic plants. Based on the results of the analysis of the experience of the America, certain countries of Asia, a number of European countries and other states, the positive experience of the represented states in measures to prevent the illegal sowing and cultivation of drug-containing plants, embodied in practice, was singled out. It was determined that the experience of international partners in preventing the illegal sowing and cultivation of narcotic plants can become a useful tool for Ukraine in developing a reliable, effective and efficient strategy to prevent this socially dangerous phenomenon. In today's conditions, criminal offenses in the field of illegal sowing and cultivation of narcotic plants become a serious threat not only to global security, but also to the normal functioning of individual states. In today's conditions, criminal offenses in the field of illegal sowing and cultivation of narcotic plants become a serious threat not only to global security, but also to the normal functioning of individual states. The analysis of criminally illegal acts of this category, committed in our country in the last period of time, showed that the existing measures for their prevention cannot be considered sufficiently effective. Adaptation and application of foreign experience in the field of prevention of illegal sowing or cultivation of drug-containing plants on the territory of Ukraine requires a selective and careful approach. An important role in the process of modernization and integration of measures to prevent the illegal sowing and cultivation of drug-containing plants is played by the international experience of preventive activities regarding this type of criminal offenses. It was emphasized that the implementation of positive preventive practices will allow creating an effective system aimed at combating the illegal cultivation of drug-containing plants, which in turn will contribute to ensuring safety and order in society.

Key words: illegal planting or cultivation of narcotic plants, international experience, drug crime, illegal circulation of narcotic drugs and psychotropic substances, prevention.

Постановка проблеми. У сучасних умовах кримінальні правопорушення у сфері незаконного посіву та вирощування наркотиковмісних рослин стають серйозною загрозою не лише для всесвітньої безпеки, але й для нормального функціонування окремих держав. Аналіз кримінально протиправних діянь такої категорії, які вчиненні у нашій країні за останній період часу, показав, що існуючі заходи щодо їх запобігання не можуть вважатися належно ефективними. Організовані групи, злочинні організації та особи, які займаються незаконним посівом та вирощуванням наркотиковмісних рослин, використовують різноманітні стратегії, щоб уникнути притягнення до кримінальної відповідальності. У результаті чого необхідно розглядати та впроваджувати інноваційні, більш ефективні підходи до протидії цьому кримінальному правопорушенню на території України.

Важливу роль у процесі модернізації та інтеграції заходів запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин відіграє міжнародний досвід запобіжної діяльності щодо такого виду кримінальних правопорушень. Нині більшість високорозвинених країн світу мають значні досягнення у сфері запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин. Лише міжнародний обмін досвідом, міждержавна координація зусиль, оперативне реагування та розробка спільних стратегій, що базуються на вивченні найкращих практик та інновацій, дадуть можливість розробити рекомендації для вітчизняної системи запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин.

Адаптація та застосування зарубіжного досвіду у сфері запобігання незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин на території України потребує вибіркового і ретельного підходу. Важливо враховувати ті практики, які можуть бути інтегровані в українські реалії, узгоджуючи їх з конституційними принципами і соціально-економічним потенціалом держави. Такий підхід дасть змогу використовувати максимально корисний досвід та ефективно впроваджувати заходи, які спрямовані на запобігання наркотичній злочинності, зберігаючи при цьому відповідності їх умовам і потребам українського суспільства.

Цією проблематикою займалася низка вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: А. В. Андрушко, А. М. Бабенко, В. С. Батиргарєєва, А. Б. Блага, А. А. Габіані, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов,

Т. А. Денисова, О. М. Джу́жа, М. В. Корнієнко, В. Я. Конопельський, О. В. Мазуренко, Е. В. Расюк, С. П. Рашевський, В. М. Смітєнко, Є. В. Фесенко, В. І. Ша́кун, І. М. Чекмарьова та багато інших. Поміж з цим, проблема запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин в Україні з огляду на сучасні виклики залишається не вирішеною.

Мета статті полягає у аналізі міжнародного досвіду протидії незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин.

Основний текст. Найбільш актуальним, на нашу думку, є досвід Америки, держав членів Європейського Союзу, деяких країн Азії та інших держав світу. Незважаючи на різну історію, традиції та звичаї, ці країни між собою схожі використанням вдалих інструментів, які покликані забезпечувати максимальну дієвість та комплексність заходів у протидії наркотичній злочинності, у тому числі й незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин.

Найжорсткіші заходи у запобіганні та протидії наркотичній злочинності застосовуються у Малайзії, Ірані, Сінгапурі, Пакистані, Китаї тощо. У цих державах стратегія ведеться шляхом суворого контролю, включаючи смертну кару, і законодавство, особливо те, яке стосується наркотичних ділків, є максимально жорсткее. Наприклад, в Сінгапурі у 2023 році було страчено особу чоловічої статі за пособництво у торгівлі понад 1 кг канабісу, що у два рази перевищує поріг для страти [1]. За останні роки в Ірані за незаконний обіг наркотиків було страчено понад тисячу осіб. У Гонконзі, регіоні, який особливо постраждав від наркобізнесу, передбаченого довічне ув'язнення для осіб, виявлених у торгівлі наркотичних речовин. У Китайській Народній Республіці норми, що спрямовані на запобігання незаконному обороту наркотичних засобів, визначені у кримінальному законодавстві. Китайський Кримінальний Кодекс містить одинадцять статей, спрямованих на протидію злочинності наркотичної спрямованості, які входять до параграфу № 7 «Злочини, пов'язані з контрабандою, продажем, транспортуванням та виготовленням наркотиків» глави 6 «Злочини проти порядку громадського управління». Відповідно до статті 348 Кримінального Кодексу Китаю відповідальність настає за незаконне володіння опіумом у кількості понад 1000 г, героїном або метілфеніламіном у кількості понад 50 г або іншими наркотиками у великому обсязі і передбачає позбавлення волі на строк понад сім років або довічне позбавлення волі [2, с. 193].

За даними Управління з наркотиків та злочинності Організації Об'єднаних Націй, Сполучені Штати Америки досягли найбільших успіхів у протидії незаконному обігу наркотиків. Протягом останнього десятиліття кількість наркоспоживачів в США зменшилася вдвічі. Заслуговує на увагу той факт, що в країні була виявлена дійсно загальнонаціональна воля в боротьбі з наркотиками, що включає спільні зусилля урядових та неурядових структур. Основними аспектами цієї ініціативи є розробка довгострокових стратегій, активне міжнародне співробітництво для запобігання поширенню наркотиків на територію США та залучення найбільш впливових політичних і громадських діячів до антинаркотичної кампанії [2, с. 194].

Досвід США щодо запобігання наркотичній злочинності охоплює широкий спектр стратегій та заходів, які включають в себе законодавчі, освітні, реабілітаційні та інші ініціативи. Представимо деякі ключові аспекти цього досвіду: 1) *Законодавчі заходи*. У деяких штатах впроваджені зміни до законодавства, що стосується наркотиків, зокрема щодо зменшення обтяжливих покарань за незначні наркотичні злочини. Окремі штати легалізували медичне та рекреаційне вживання конопль для зменшення негативних наслідків незаконного обігу; 2) *Превентивні заходи*. Проведення національних та регіональних кампаній для підвищення обізнаності про небезпеку наркотичних речовин та їх вплив на здоров'я; 3) *Лікування та реабілітація*. Застосування моделі лікування замість покарання для осіб із проблемами наркотичної залежності. Надання послуг та програм для осіб, які зазнали впливу наркотичних засобів, для полегшення їхнього повернення до суспільства; 4) *Поліцейські стратегії*, що включають співпрацю з громадою, а також превентивні патрулювання і контроль над вуличними торговцями для зменшення обігу наркотиків [3].

Федеральне бюро розслідувань Сполучених Штатів у співпраці з Європолом та компетентними органами 16 країн Європи, Північної Америки та Австралії провело міжнародну поліцейську операцію за допомогою платформи з криптографічним захистом Anom, яка була під негласним управлінням Бюро. Для припинення діяльності злочинних організацій, які стали активніше використовувати платформи зашифрованого зв'язку з незаконною метою, було проведено операцію «Троянський щит» та сформовано оперативно-тактичну групу «Грінлайт». В результаті цієї операції до червня 2021 року було здійснено понад 800 арештів та

вилучено понад 8 т кокаїну, 22 т канабісу та смоли канабісу, 2 т амфетаміну та метамфетаміну та 6 т прекурсорів синтетичних наркотиків. Крім того, завдяки перехопленню 27 млн повідомлень на платформі Anom правоохоронці отримали найважливіші оперативні дані, в результаті чого стало відомо про функціонування злочинних груп, які займаються великомасштабною контрабандою наркотиків [4], в тому числі і рослинного походження, адже, як загальновідомо - канабіс, кокаїн, опій і ряд інших наркотиків та психотропів виробляється саме із сировини рослинного походження.

У грудні 2020 року уряд Перу затвердив нову десятирічну національну антинаркотичну стратегію. Постійний нагляд за її реалізацією здійснюватиме Національна комісія з питань розвитку та налагодження життя без наркотиків. До пріоритетних напрямів стратегії належать зміцнення інституційної та соціально-економічної бази, скорочення незаконного виробництва та обігу наркотиків у стратегічних зонах та зниження рівня споживання наркотиків серед уразливих груп населення [4].

У Республіці Венесуела діє указ № 4432. Відповідно до цього указу Національне управління боротьби з наркотиками було перетворене на Національне наглядове відомство з боротьби з наркотиками. Новий орган займається розробкою та реалізацією державної політики і стратегій протидії незаконному обігу та незаконному споживанню наркотиків. Указ був прийнятий у рамках реформи конституційного закону країни про наркотики 2010 року, яка була розпочата в 2019 році з метою розширення можливостей правоохоронних органів та компетентних антинаркотичних органів з урахуванням змін та нових тенденцій у діяльності, пов'язаними з наркотиками. Реформа передбачає створення спеціальних командувань для боротьби з незаконним обігом наркотиків у районах, зайнятих організованими злочинними групами [4].

У грудні 2020 року Рада Європейського Союзу затвердила Стратегію Європейського Союзу щодо наркотиків на 2021-2025 роки. У червні 2021 року Рада затвердила план дій, у якому визначено відповідні заходи, показники та терміни та зазначені установи, відповідальні за реалізацію стратегії за допомогою: а) вирішення проблеми незаконного обігу наркотиків шляхом скорочення пропозиції наркотиків; б) охорони здоров'я людей шляхом посилення уваги до профілактики та охоплення населення лікувальною допомогою та послугами з догляду; с) усунення згубних наслідків вживання наркотиків [4].

Розвинений комплекс заходів запобігання наркотичній злочинності, у тому числі й незаконному посіву або вирощуванню наркотиковмісних рослин, мають Скандинавські країни. За оцінками ООН, ці країни відзначаються високим рівнем здоров'я, їхня соціальна політика, у тому числі й шляхи вирішення проблем з наркотиками, заслуговує на глибокий аналіз. Наприклад, у Швеції багато років успішно функціонував Національний проект у рамках боротьби з наркозалежністю. Його цілі полягали у: активному проведенні профілактичних заходів, спрямованих на зниження рівня вживання наркотиків у дитячому середовищі, з широким залученням до вирішення цього завдання громадянського суспільства, громадських організацій та батьків; ефективному подоланні наркотичної залежності та подальшому обмеженні доступу до наркотичних та наркозалежних речовин; забезпеченні доступу наркозалежних до висококваліфікованого медичного обслуговування в будь-якому регіоні країни; широкому використанні міжнародного досвіду боротьби з наркотиками [5].

Проект передбачав посилену орієнтацію на зниження попиту на наркотики у населення шляхом здійснення більш координованих заходів на локальному, регіональному та національному рівнях. Для цього уряд призначав Координатора національного проекту боротьби з наркотиками. Уряд надав додаткові ресурси для розвитку політики локального запобігання, у тому числі гранти, які могли використовуватися на розробку заходів щодо запобігання, включаючи найм локальних координаторів. У результаті більшість муніципалітетів у Швеції мають нині таких координаторів, які виконують свої обов'язки, виходячи зі шведської моделі суспільного здоров'я та заходів щодо запобігання вживанню наркотиків, заснованих на моделі інтегрованого суспільства. Координатори стали агентами, які сприяють мобілізації суспільства на всіх рівнях у досягненні однієї мети: зниження вживання наркотиків у суспільстві. Крім того, призначенням Координаторів шведський уряд досяг ще одного дуже важливого результату: абстрактні політичні заходи стали «персоніфікованими». Цього не вистачало у шведській політиці до ухвалення проекту [5].

З метою координації та підвищення ефективності профілактичних заходів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків, у тому числі незаконним посівом або вирощуванням рослин, що містять наркотичні речовини на національному рівні, пропонуємо ознайомитися з досвідом Маврикію

в цій сфері. Основним інструментом протидії наркозлочинності на Маврикії є Акт про небезпечні наркотики № 41/2000. Цей закон регулює відносини у сфері контролю за небезпечними наркотиками, визначає порушення у наркотичній сфері та базується на попередніх законодавчих актах Маврикію та міжнародних правових актах, таких як Єдина конвенція ООН про наркотичні засоби 1961 року, Конвенція ООН про психотропні речовини 1971 року та Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотиків і психотропних речовин 1988 року [6].

Метою цього акту є консолідація законодавчих положень у сфері заборонених наркотичних та психотропних речовин з метою забезпечення більш ефективного контролю над наркотиками. Закон також спрямований на лікування наркоманії, запобігання, виявлення та припинення незаконного обороту наркотиків, запобігання відмиванню грошей, пов'язаних з наркотиками на Маврикії. Крім того, він передбачає притягнення до відповідальності торговців наркотиками, арешт активів осіб, які стали об'єктом відповідальності через наркотичні речовини, та визначає міри відповідальності за серйозні порушення, пов'язані з наркотиками. Також встановлюється відповідальність за подання неправдивих показань у справах, пов'язаних з наркотиками [7, с. 280].

У березні 2021 року уряд Мальти опублікував концептуальний документ про канабіс, покликаний сприяти зміцненню правової бази «відповідального вживання канабісу». Основні пропозиції включають декриміналізацію зберігання канабісу об'ємом до 7 г (замість 3,5 г) та дозвіл вирощувати до чотирьох рослин для особистого споживання. У документі також пропонується створити спеціальний державний орган, відповідальний за всі питання, пов'язані з канабісом, а також провести просвітницьку кампанію та навчання посадових осіб служб допомоги, якщо ці пропозиції будуть ухвалені [4].

Політика Австрії щодо незаконного обігу наркотичних засобів є цікавим прикладом для України. Остання передбачає впровадження різноманітних заходів, організованих як державними, так і недержавними установами, і спрямована, передусім, на попередження наркоманії за принципом «Терапія замість покарання для наркозалежних осіб». Стратегічна політика Австрії у сфері запобігання наркозалежності має такі основні цілі [8, с. 40]:

1) *Мінімізація негативних наслідків вживання наркотичних речовин:*

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

- проведення превентивних заходів для запобігання вживання психотропних і наркотичних речовин;

- здійснення заходів із повернення наркозалежного до нормального життя, включаючи консультування, терапію, реабілітацію та соціальну і професійну реінтеграцію;

2) *Забезпечення спрямованості соціальної та охорони здоров'я на потреби залежних людей:*

- реалізація концепції «людина в центрі стратегічної політики з протидії наркозалежності»;

- спрямування системи охорони здоров'я та соціальної системи на потреби залежних осіб, включаючи тих, хто має хронічну залежність;

3) *Піклування про зміцнення здоров'я та збереження зв'язку залежних осіб з суспільним життям:*

- Здійснення заходів для підтримки фізичного та психічного здоров'я залежних осіб;

- Сприяння збереженню їхнього зв'язку зі суспільством;

4) *Надання можливості наркозалежним вести самостійне та осмислене життя:*

- інтеграція та реінтеграція наркозалежних на ринку праці;

- здійснення заходів, спрямованих на нормальне співіснування наркозалежних з іншими соціальними верствами.

Підхід Австрії може слугувати важливим джерелом для розробки подібних стратегій в Україні, спрямованих на подолання проблем наркозалежності та забезпечення інтеграції залежних осіб у суспільство.

Угорщина визначає всі правоохоронні заходи щодо протидії наркобізнесу в єдиному законі, спрямованому на підвищення ефективності цієї діяльності. Цей підхід передбачає кодифікацію всіх аспектів боротьби з наркотичним бізнесом для забезпечення системності та координації заходів. Додаткові повноваження для правоохоронних органів, спрямовані на ефективну протидію наркобізнесу, можуть включати оперативно-розшукові заходи та інші спеціальні повноваження. Поширюється практика застосування «європейського ордеру на арешт», що свідчить про зусилля в удосконаленні механізмів міждержавної правової допомоги в рамках Європейського Союзу. Удосконалення інших механізмів надання міждержавної правової допомоги може включати уніфікацію практики проведення контрольованих поставок, що є важливим інструментом в розслідуванні наркобізнесу. Зокрема, це може включати заходи, спрямовані на піддавання під контроль

працівників під прикриттям до злочинних угруповань для отримання інформації та забезпечення безпеки оперативних заходів. Одним із важливих аспектів є також захист свідків, який може включати в себе розробку та впровадження ефективних програм забезпечення безпеки для тих, хто вирішив свідчити проти наркобізнесу. Це може сприяти створенню більш безпечного та захищеного середовища для тих, хто вирішив взяти участь у справедливому судочинстві проти злочинних угруповань [9, с. 21].

У Нідерландах існує унікальна політика щодо наркотичних речовин, яка призначена для забезпечення гнучкого й обґрунтованого підходу до проблеми. Основні принципи цієї політики визначаються наступним чином [10, с. 84]:

1) *Декриміналізація наркотиків:*

- вживання наркотичних речовин вважається проблемою громадської охорони здоров'я, а не кримінальним правопорушенням;

- основний акцент робиться на підході з позиції охорони здоров'я, що сприяє зменшенню негативних наслідків вживання наркотиків для особистого здоров'я;

2) *Регуляція опіумним законом:*

- чіткий поділ наркотиків на важкі та легкі категорії;

- різниця між караним та некараним вживанням заборонених речовин;

- вживання, обіг, виготовлення, продаж і ввезення важких наркотиків карається відповідно до законодавства;

3) *Легалізація легких наркотиків в певних випадках:*

- зберігання і вживання легких наркотиків, хоча й нелегальні, в деяких випадках не карається і розглядається як проступок;

- контроль держави над обігом легких наркотиків для забезпечення безпеки та попередження негативних наслідків вживання.

Ця політика дозволяє Нідерландам взяти під контроль проблему наркотиків, враховуючи не лише кримінальний аспект, але й здоров'я та соціальні наслідки. Запровадження гнучкої системи, яка дозволяє реагувати на конкретні ситуації, може слугувати цікавим досвідом для інших країн, включаючи Україну, у пошуку раціональних та ефективних підходів до проблеми наркозалежності [10, с. 84].

У 2021 році Хорватія завершила розробку нової національної стратегії та плану дій щодо боротьби із залежностями на період 2021-2030 років. У світлі останніх тенденцій і труднощів нова стратегія

охоплює всі види залежності, зокрема пристрасть до вживання психоактивних речовин, алкоголю, тютюну та наркотиків [4].

В Японії існує складна структура органів та бюро, спрямованих на боротьбу з наркотичними речовинами та забезпеченням охорони здоров'я населення. Національна система включає в себе наступні органи та бюро [11, с. 73]:

1) *Бюро з питань політики у сфері охорони здоров'я («The Health Policy Bureau»)*: підпорядковується Міністерству охорони здоров'я праці та добробуту Японії; функції включають моніторинг наркоситуації та проведення превентивних заходів у сфері охорони здоров'я;

2) *Бюро фармацевтичної та харчової безпеки («The Pharmaceutical and Food Safety Bureau»)*: також підпорядковується Міністерству охорони здоров'я праці та добробуту Японії; складається з відділу відповідності та боротьби з наркотиками («Compliance and Narcotics Division»), який здійснює контрольні функції щодо випробування та державної сертифікації якості лікарських наркотичних засобів; відповідає за контроль обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, конопі, опію й стимуляторів.

Ця система дозволяє владі взаємодіяти зі сферою охорони здоров'я та фармацевтики для ефективного контролю над обігом наркотичних речовин і забезпеченням якості лікарських препаратів. Органи та бюро взаємодіють для проведення комплексних заходів боротьби з наркотиками та підтримання загальної охорони здоров'я населення.

У листопаді 2021 року Таїланд опублікував новий Антинаркотичний кодекс, який об'єднав 24 законодавчі акти про наркотики в єдиний закон. Новий кодекс підготовлений у рамках реформи національної системи наркотичного контролю, спрямованої на впровадження охорони здоров'я та вирішення проблеми перевантаженості тюремної системи. Реформа передбачає передавання питань лікувально-реабілітаційної наркологічної допомоги у ведення Міністерства охорони здоров'я. Крім цього, реформа забезпечує пропорційність покарання за кожний наркотичний злочин: скасовано мінімальне покарання за незначні наркозлочини та передбачено зняття судимості з наркоспоживачів, які добровільно проходять курс лікування наркозалежності. Комітет з контролю над наркотиками наділяється повноваженнями визначати території для вирощування наркотиковмісних рослин, вирішувати питання виробництва наркотичних засобів та сприяти проведенню

заходів щодо зниження шкоди в наукових та дослідницьких цілях [4].

Висновки. Отже, досвід провідних країн світу у запобіганні незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин вміщує у собі найбільш результативні та всебічно виважені заходи. Аналіз досвіду Америки, окремих країн Азії, низки європейських країн та інших держав дозволив виокремити позитивний досвід представлених держав у втіленні на практиці заходів запобігання незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин. На нашу думку, досвід міжнародних партнерів у запобіганні незаконному посіву та вирощуванню наркотиковмісних рослин може стати корисним інструментом та механізмом для України у розробці надійної та дієвої стратегії запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. Це дозволить створити ефективну систему, спрямовану на протидію незаконному вирощуванню наркотиковмісних рослин, що, у свою чергу, сприятиме забезпеченню безпеки та порядку в суспільстві і державі.

Література

1. У Сінгапурі повісили чоловіка за торгівлю канабісом. URL: https://lb.ua/world/2023/04/26/553141_singapuri_povisili_cholovika.html (дата звернення: 30.11.2023).
2. Погорецький М.А., Черниш Р.Ф. Міжнародно-правовий досвід у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків / *Право і суспільство*. № 6. 2012. С. 192-196.
3. World Drug Report 2023. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html> (дата звернення: 01.12.2023).
4. Narcotic Drugs: Estimated World Requirements for 2021. URL: https://unis.unvienna.org/pdf/2022/INCB/INCB_2021_Report_R.pdf (дата звернення: 03.12.2023).
5. Sweden country overview: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Mode of access: <http://www.emcdda.europa.eu/countries/sweden#laws> (дата звернення: 04.12.2023).
6. Mauritius the Dangerous Drugs Act 2000. URL: <http://apps.who.int/medicinedocs/documents/s18370en/s18370en.pdf> (дата звернення: 06.12.2023).
7. Макаренко В.С. Зарубіжний досвід протидії наркозлочинності (на прикладі Маврикію). *Харківській національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994-2019 рр.)*. Харків, 2019. С. 278-281.
8. Малімон В.І. Зарубіжний досвід реалізації державної політики щодо протидії наркома-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

нії. *International scientific conference*. Wloclawek, Republic of Poland. 2021. С. 38-42.

9. Волощук А.М. Міжнародний досвід реалізації політики європейських держав щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 20-25.

10. Лужецька Н. А. Зарубіжний досвід реалізації державної політики щодо запобігання та протидії наркоманії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1 (69). С. 81-86.

11. Ярмак В. Х. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: досвід зарубіжних країн. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 70-74.

11. Женунтій В.І., Бабенко А.М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання: монографія. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2009. 224 с.

12. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

13. Бабенко А.М. Запобігання і протидія злочинності в регіонах: питання теорії, законодавства і практики/ *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 26-28.

14. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16-26.

15. Батиргарєєва В.С., Бабенко А.М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливо-

стей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. № 1. 2020. С. 39-54.

16. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14-22.

17. Корнієнко М. В. Організаційно-тактичні засади проведення контрольної поставки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. № 67. С. 278-283.

18. Конопельський В.Я., Собко Г. М. Конкуренція кримінально-правових норм у разі кваліфікації викрадання вогнепальної зброї та наркотичних засобів як предмета кримінального правопорушення. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 27. С. 66-75.

19. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

20. Бабенко А.М., Палій М.В., Чекмарьова І.М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1. 2023. С. 436-440.

21. Бабенко А.М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 3 2023. С. 200-204.

*Калюжний О. М.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНА ЗАБОРОНА ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ: ДОСВІД КРАЇН БЛИЖНЬОГО ЗАРУБІЖЖЯ

Козак В. Я.

Статтю присвячено порівняльно-правовому аналізу зарубіжного законодавства про кримінальну відповідальність за організацію та утримання наркопритонів, а також за систематичне надання приміщень для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. У статті проводиться дослідження особливостей кримінальної заборони організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, які закріплені в законодавстві країн пострадянського простору: Азербайджану, Вірменії, Грузії, Естонської Республіки, Казахстану, Киргизстану, Латвії, Молдови, Республіки Білорусь, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та України.

За результатами проведеного аналізу законодавство вказаних країн було поділено на три групи, де кримінальне законодавство перших передбачає відповідальність виключно за організацію та утримання наркопритонів (Вірменія, Таджикистан, Узбекистан); другі - кримінальна відповідальність встановлена не лише за організацію та утримання наркопритонів, а й за систематичне надання приміщень для наркоспоживання (Молдова, Казахстан, Туркменістан, Киргизстан); треті - закріплюється кримінальна відповідальність за організацію та утримання наркопритонів, надання приміщень для таких цілей, а також встановлена підвищена відповідальність за вчинення вказаних дій за обтяжуючих обставин (Білорусь, Грузія, Україна).

Пропонується висновок, що кримінальна заборона, яка міститься у національному законодавстві, є більш змістовною у порівнянні із кримінальними законами інших країн, які були проаналізовані. Зауважується, що використовуючи дефініцію «місце» КК України досягає певного ступеня абстрактності у формулюванні кримінально-правової заборони, що є більш вдалим підходом, ніж використання терміну «приміщення», обмежувальне тлумачення якого створює можливість для того, щоб вивести зі сфери

кримінально-правового регулювання випадки використання місць, які не відповідають його ознакам.

Ключові слова: наркопритон, наркотики, кримінальна відповідальність, покарання, приміщення, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, наркотичні засоби.

Kozak V. Ya. Criminal prohibition of organizing or maintaining places for illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues: the experience of neighboring countries

The article is devoted to the comparative legal analysis of foreign legislation on criminal liability for organisation and maintenance of drug dens, as well as for systematic provision of premises for consumption of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. The article examines the peculiarities of the criminal prohibition of organising or maintaining places for the illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues enshrined in the legislation of the post-Soviet countries: Armenia, Azerbaijan, Georgia, the Republic of Estonia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Moldova, the Republic of Belarus, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine and Uzbekistan.

Based on the results of the analysis, the legislation of these countries was divided into three groups, where the criminal legislation of the first provides for liability exclusively for the organisation and maintenance of drug houses (Armenia, Tajikistan, Uzbekistan); the second - criminal liability is established not only for the organisation and maintenance of drug houses, but also for the systematic provision of premises for drug use (Moldova, Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan); the third - criminal liability is established for the organisation and maintenance of drug houses, providing (Belarus, Georgia, Ukraine).

The author concludes that the criminal prohibition contained in national legislation is more meaningful

© Козак В. Я., 2023

compared to the criminal laws of other countries which were analysed. It is noted that by using the definition of "place", the Criminal Code of Ukraine achieves a certain degree of abstraction in the formulation of the criminal prohibition, which is a more successful approach than the use of the term "premises", the restrictive interpretation of which makes it possible to exclude from the scope of criminal law regulation the cases of use of places which do not meet its characteristics.

Key words: *drug den, narkotyky, criminal liability, punishment, premises, organisation or maintenance of places for illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, narcotic drugs.*

Постановка проблеми. Проведення компаративного аналізу зарубіжного законодавства є традиційною частиною сучасних досліджень кримінально-правового циклу. В умовах глобалізації, загальної інформатизації та активного курсу євроінтеграції нашої країни це є більш ніж виправдано. Однак при цьому варто зауважити, що порівняльно-правові дослідження мають проводитися не просто ради компіляції, а задля пошуку найбільш вдалих рішень та позитивного правового досвіду. Аналіз нормативного матеріалу та практики інших країн у розв'язанні загальних проблем боротьби зі злочинністю дає змогу оцінити якість вітчизняного законодавства, виокремити його позитивні та негативні сторони, сформулювати пропозиції щодо вдосконалення національної нормативно-правової бази. В силу своєї поширеності та масштабів незаконного обігу наркотичних речовин є актуальними пошуки більш ефективних рішень кримінально-правової політики в частині протидії даному явищу, в тому числі за рахунок запобігання організації та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (наркопритон).

Стан дослідження. Проблеми шляхів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів слугували предметом дискусій у працях А. М. Бабенка, Є. О. Гладкової, О. П. Гороха, М. М. Давидової, Ю. О. Данилевської, О. М. Джужі, І. О. Доброреза, Є. М. Карпенка, В. Я. Конопельського, М. В. Корнієнка, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, С.В. Лосича, А.А. Музики, В.І. Осадчого, В.Г. Пшеничного, Г.М.Собко, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, М. С. Хрупи та ін. [14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24]. Разом з тим, здобутки згаданих кримінологів, характеризуючись обґрунтованістю

та значущістю для кримінологічної доктрини й практики, залишають вільні зони для наукового пошуку, зокрема, щодо дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правового впливу на явище організації та утримання наркопритонів.

Метою даної статті є аналіз зарубіжного досвіду кримінальної заборони організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Виклад основних результатів дослідження. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод полягає у з'ясуванні якостей або властивостей явища шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями або з якостями чи властивостями іншого явища; встановленні закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час.

Конкретний зміст законодавчої заборони формується через норми спілкування, відображає об'єктивні закономірності соціального розвитку та обумовлений потребою відгородити суспільство від негативної поведінки, яка заподіює шкоду або ставить під загрозу нормальне функціонування й існування суспільних відносин, а вирішення питання щодо необхідності й доцільності встановлення кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння досягається через оцінку соціально-економічних, політичних, кримінологічних, соціально-психологічних, соціальних, економічних і культурних чинників. Домінуючими критеріями в процесі криміналізації слугують такі чинники, як ступінь суспільної небезпеки діянь, що криміналізуються, їхня поширеність та динаміка.

Взагалі, наркопритон - це переважно приміщення, споруда, в якій вчиняються або вчинені певні кримінально-протиправні дії цілеспрямованого характеру. Зокрема, як наркопритон переважно використовують квартиру, кімнату в ній або в гуртожитку, дачу, індивідуальний будинок, комору, сарай, льох, гараж, горище, покинуті будівлі; підсобні та з певних причин невикористовувані приміщення в будівлях, спорудах, що належать організаціям, спорудах, що належать організаціям, установам, підприємствам; котельні, підвали, самі підприємства (наприклад, кафе, бари, дискотеки) тощо.

Дослідження сучасного зарубіжного законодавства дає значний обсяг інформації щодо проблеми кримінально-правової протидії притонуотриманню. Так, насамперед, можна зробити висновок, що існують якісно різні підходи до визначення меж відповідальності за таку поведінку. Деякі країни встановлюють відповідальність виключно

за організацію та утримання місць споживання наркотичних засобів і психотропних речовин.

Наприклад, згідно положень ст. 274 КК Вірменії кримінально-протиправним є діяння у вигляді організації та утримання місць споживання наркотичних засобів і психотропних речовин карається позбавленням волі на строк до чотирьох років [1]. Відповідно до ст. 205 КК Таджикистану організація та утримання місць споживання наркотичних засобів або психотропних речовин також є кримінально-протиправним посяганням за яке передбачено покарання у вигляді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років [2]. Також кримінальний закон Узбекистану (ч. 4 ст. 273) визначає таке діяння кримінально караним та встановлює досить суворе покарання за його вчинення, а саме позбавлення волі на строк від 10 до 15 років. Тут варто звернути увагу на те, що КК Узбекистану у зазначеній нормі вказує не лише на створення місця споживання, але й на розповсюдження наркотичних засобів або психотропних речовин [3].

Дещо ширшим підходом характеризуються КК Азербайджану у ст. 238, у якому кримінально-протиправним визнається не лише організація та утримання наркопритону, але й систематичне надання приміщень для вживання наркотичних та психотропних речовин за що встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до чотирьох років. Примітно, що у зазначеному випадку законодавець окремо передбачає кваліфікований склад - вчинення вказаних дій у складі групи осіб за попередньою змовою або організованою групою, а так само неодноразово карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років [4]. Кримінальний закон Казахстану за організацію та утримання наркопритонів, а також надання приміщень для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів (ст. 302) встановлює кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією майна [5]. Подібний підхід відображено у КК Молдови [6] та КК Туркменістану [7], однак виокремлюється одноразове надання приміщення для споживання наркотиків та організація або утримання наркопритонів з різним строком покарання у вигляді позбавлення волі.

Законодавець Киргизстану визначає, що особа підлягає відповідальності за організацію або утримання місць споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин, а також за надання приміщення для тих самих цілей, що карається виправними роботами IV категорії, або штрафом V категорії, або позбавленням волі I категорії, тобто до

двох років шести місяців. Також є передбачається кваліфікуюча обставина у вигляді вчинених дій у складі групи осіб за вчинення чого передбачено покарання у вигляді штрафу VI категорії або позбавленням волі II категорії від двох років шести місяців до п'яти років. Окремої уваги заслуговує те, що КК Киргизстану закріплює визначення самого терміну наркопритону, під яким пропонується розуміти «приміщення або місце, яке призначене (будинок, квартира), так і не призначене (казино, сауна, масажний кабінет, гараж, сарай, горище, підвал, каюта, вагон і т. ін.) для проживання в ньому, яке організатори або особи, які його утримують або контролюють, пристосували або визначили для систематичного або епізодичного незаконного виробництва, готування або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їхніх аналогів» [8]. У вказаному визначенні першочерговими є не зовнішні ознаки приведення приміщення до стану, придатного для споживання заборонених речовин, а характеристика його фактичного використання протягом більш-менш тривалого періоду часу.

Необхідно розуміти, що ознака пристосованості приміщення для наркоспоживання в більшості випадків має штучний характер. Як правило, такі приміщення не зазнають фундаментальних перетворень, які носили б відносно постійний характер. Найчастіше необхідні пристосування приміщення здійснюються особами безпосередньо перед споживанням наркотиків, а після такого майже негайно усуваються. Важливим аспектом аналізованого визначення є періодичність чи епізодичність використання приміщення із вказаною метою, адже приміщення, яке використовується для споживання наркотичних засобів лише від випадку до випадку, навряд чи варто оцінювати як притон.

Законодавець Республіки Білорусь у ч. 1 ст. 332 окремо встановлює відповідальність за надання приміщень для виготовлення, перероблення та/або споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або інших одурманюючих речовин, за що встановлює покарання у вигляді арешту або обмеження волі на строк від двох до п'яти років. Також у ч. 2 ст. 332 КК вказаної країни встановлено відповідальність за організацію або утримання місць розпусти для виготовлення, переробки та (або) споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або інших одурманюючих речовин, що карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років зі штрафом або позбавленням волі на

строк від трьох до семи років зі штрафом) [9]. Слід зазначити, що білоруський законодавець суттєво розширює межі кримінальної відповідальності, зазначаючи не тільки на наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги цих субстанцій, а й на інші одурманюючі речовини.

КК Латвії у ст. 251 встановлює відповідальність за надання приміщення для споживання наркотичних засобів і психотропних речовин та передбачає за таке діяння покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років [10].

Відповідальність за разове надання приміщення для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин або інших одурманюючих засобів передбачена у ст. 201 КК Естонії де також встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років [11]. Однак естонський законодавець одночасно поряд передбачає відповідальність за надання приміщення для зайняття іншими видами забороненої законом діяльності - незаконними азартними іграми та проституцією.

Відповідно до ч. 1 ст. 271 КК Грузії особа підлягає кримінальній відповідальності за надання житла або інших приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що карається позбавленням волі на строк до трьох років). Обладнання та утримання спеціальних приміщень для споживання наркотичних засобів за грузинським кримінальним законом карається набагато суворіше - на строк від трьох до шести років позбавлення волі, а якщо таке діяння було вчинено за наявності обтяжуючих обставин, то покарання настає у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [12].

Стаття 317 КК України встановлює відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного споживання утримання місць для незаконного споживання, виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Частиною другою вказаної статті передбачено кваліфіковані ознаки окресленого діяння у вигляді вчинення повторно або з корисливих мотивів, або групою осіб, або із залученням неповнолітнього, що тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна [13].

Висновки. Таким чином, деякі країни пострадянського простору встановлюють відповідальність виключно за організацію та утримання наркопритонів (Вірменія, Таджикистан, Узбекистан).

Інші країни встановлюють відповідальність не лише за організацію та утримання наркопритонів, а й за систематичне надання приміщень для наркоспоживання (Молдова, Казахстан, Туркменістан, Киргизстан). Треті країни передбачають кримінальну відповідальність за організацію та утримання наркопритонів, надання приміщень для таких цілей, а також закріплюють підвищену відповідальність за вчинення вказаних дій за обтяжуючих обставин (Білорусь, Грузія, Україна).

У порівнянні з проаналізованими у даній статті зарубіжними кримінальними законами, кримінальна заборона, яка міститься у національному законодавстві, є більш змістовною. Вітчизняний законодавець, використовуючи дефініцію «місце», досягає певного ступеня абстрактності у формулюванні кримінально-правової заборони. Таким чином, під цю категорію можна підвести під цю категорію будь-який фізичний простір: житловий будинок, квартиру, гараж, сарай, туристський намет, ділянку землі незалежно від правового статусу чи цільового призначення, автомобіль, літак, корабель тощо. У певному сенсі подібний підхід є більш вдалим, ніж використання терміну «приміщення», обмежувальне тлумачення якого створює можливість для того, щоб вивести зі сфери кримінально-правового регулювання випадки використання місць, які не відповідають його ознакам.

Література

1. Кримінальний кодекс Вірменії. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?lang=rus&sel=alpha&type=3>
2. Кримінальний кодекс Таджикистану. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325
3. Кримінальний кодекс Узбекистану. URL: http://www.lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111457
4. Кримінальний кодекс Азербайджану. URL: <http://www.meclis.gov.az/?/az/legislation/>
5. Кримінальний кодекс Казахстану. URL: <https://continent-online.com/ContentPagesContinent/fullsearch.aspx#country=KZ>
6. Кримінальний кодекс Молдови. URL: <https://continent-online.com/ContentPagesContinent/fullsearch.aspx#country=MD>
7. Кримінальний кодекс Туркменістану. URL: <https://continent-online.com/ContentPagesContinent/fullsearch.aspx#country=TM>
8. Кримінальний кодекс Киргизстану. URL: <https://continent-online.com/ContentPagesContinent/fullsearch.aspx#country=KG>

9. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь. URL: <https://continent-online.com/ContentPagesContinent/fullsearch.aspx#country=BY>

10. Кримінальний кодекс Латвії. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/ugolovnij-zakon-latvii.pdf>

11. Кримінальний кодекс Естонської Республіки. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16677>

12. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426>

13. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

14. Женунтій В.І., Бабенко А.М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання: монографія. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2009. 224 с.

15. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

16. Бабенко А.М. Запобігання і протидія злочинності в регіонах: питання теорії, законодавства і практики/ *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С.26-28.

17. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16-26.

18. Батиргареева В.С., Бабенко А.М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. № 1. 2020. С. 39-54.

19. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14-22.

20. Бабенко А.М., Палій М.В., Чекмарьова І.М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С.436-440.

21. Бабенко А.М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 3 2023. С. 200-204.

22. Конопельський В.Я., Собко Г. М. Конкуренція кримінально-правових норм у разі кваліфікації викрадання вогнепальної зброї та наркотичних засобів як предмета кримінального правопорушення. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 27. С 66-75.

23. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

24. Корнієнко М. В. Організаційно-тактичні засади проведення контрольної поставки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. № 67. С. 278-283.

Козак В. Я.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Матвієнко О. В.

Стаття присвячена дослідженню кримінологічних показників крадіжки як різновиду корисливих кримінальних правопорушень. Крадіжка - з року в рік найпоширеніший вид кримінальних правопорушень, які вчиняються на території не лише нашої держави, а й в більшості країн світу. Вивчаються показники рівня та питомої ваги крадіжки в структурі злочинності та кримінальних правопорушень проти власності, місця вчинення, особливостей суб'єктного складу та особи потерпілого. Аналізується кримінально-правова природа даного виду кримінально караного діяння проти власності. Визначається, що крадіжка як вид корисливого ненасильницького кримінального правопорушення проти власності посягає на чуже майно, що відбувається за рахунок таємного протиправного оборнення останнього на користь винного або інших третіх осіб. Проводиться визначення корисливого мотиву як ознаки крадіжки.

На основі дослідження офіційних статистичних даних доведено, що крадіжка є найбільш поширеним кримінальним правопорушенням, яке вчиняється на території України. Найпоширенішим місцем вчинення крадіжки є склади, магазини, торгові павільйони, квартири та автомобілі, також значний рівень поширення у кишенькових крадіжок. Виявлено, що частіше суб'єктом вчинення крадіжки виступають ті особи, які раніше вже вчиняли кримінальні правопорушення. Проводиться аналіз статистичних даних щодо поширення крадіжки на території України за останні 5 років (період 2018-2022 роки включно). Встановлено, що найбільшу кількість потерпілих від даного посягання проти власності становлять жінки.

Доводиться, що кримінологічний аналіз крадіжки, її показників, умов і детермінант безпосередньо пов'язаний з розробленням комплексу організаційних, соціальних і правових заходів протидії та запобігання, є необхідним етапом та основою для їх розробки, підвищення ефективності та результативності.

Ключові слова: стан злочинності, структура злочинності, корислива злочинність, регіон, корисливий мотив, крадіжка, запобігання.

Matviienko O. V. Criminal prohibition of organizing or maintaining places for illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues: the experience of neighboring countries

The article is devoted to the study of criminological indicators of theft as a type of self-interested criminal offense. Theft is year after year the most common type of criminal offense that is committed not only on the territory of our country, but also in most countries of the world. Being a selfish encroachment on someone else's property, theft makes up about half of the crime structure. Indicators of the level and specific weight of theft in the structure of crime and criminal offenses against property, the place of commission, the characteristics of the subject composition and the identity of the victim are studied. The criminal-legal nature of this type of criminally punishable act against property is analyzed. It is determined that theft as a type of self-interested non-violent criminal offense against property encroaches on someone else's property, which occurs at the expense of the latter's secret illegal transfer to the benefit of the guilty party or other third parties. Self-serving motive is determined as a sign of theft.

Based on the study of official statistical data, it has been proven that theft is the most common criminal offense committed on the territory of Ukraine. The most common places where theft is committed are warehouses, shops, trade pavilions, apartments and cars, as well as a significant level of pickpocketing. It was found that the subjects of theft are more often those persons who have previously committed criminal offenses. An analysis of statistical data on the spread of theft on the territory of Ukraine over the past 5 years (2018-2022 inclusive) is being conducted. It was established that the largest number of victims of this encroachment on property are women.

It is proven that the criminological analysis of theft, its indicators, conditions and determinants is directly related to the development of a complex of organizational, social and legal countermeasures and prevention, is a necessary

stage and basis for their development, increasing efficiency and effectiveness.

Key words: *state of crime, structure of crime, selfish crime, region, selfish motive, theft, prevention.*

Постановка проблеми. Крадіжка - з року в рік найпоширеніший вид кримінальних правопорушень, які вчиняються на території не лише нашої держави, а й в більшості країн світу. Являючись корисливим посяганням на чужу власність, крадіжка складає біля половини в структурі злочинності та завдає значної шкоди державі, підприємствам, організаціям, юридичним і фізичним особам. У силу такого масштабу феномену крадіжки, наукові дослідження правової природи даного явища, кримінологічної характеристики та протидії поширенню - є і будуть актуальними напрямками пошуків дослідників-праників.

Стан дослідження. Наразі теорія кримінального права та кримінологічна наука містять досить значний масив наукових праць, присвячених різним аспектам явища крадіжки. Серед вчених, предметом досліджень яких виступали окремі питання даного кримінального правопорушення, знаходимо імена П. П. Андрушка, Н. О. Антонюка, А. М. Бабенка, Ю. А. Дорохіної, В. О. Глушкова, О. О. Дудорова, П. С. Матишевського, В. О. Навроцького, М. І. Панова, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка та багато інших відомих науковців. Однак, в силу динамічних змін у суспільстві в умовах надзвичайного стану та активного курсу євроінтеграції нашої держави необхідними є нові пошуки та розробки заходів протидії та запобігання явищу крадіжки, дослідження особливостей кримінологічних показників та їх змін на сучасному етапі становлення української державності.

Метою даної статті є дослідження кримінологічних показників крадіжки на території України за останні роки, визначення їх особливостей та тенденцій для запобігання корисливим кримінальним правопорушенням на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-правовому значенні крадіжка - кримінальне правопорушення, яке полягає у таємному викраденні чужого майна [1]. Для розуміння правової природи даного діяння варто встановити значення понять «викрадення» та «таємність» як його ознаку. Точне визначення того або іншого феномену має важливе значення для розробки адекватних підходів для запобігання злочинності, - у нашому випадку для протидії одному із найпоширеніших видів правопорушень корисливої спрямованості на регіональному рівні.

Отже, викрадення, як пропонується у дисертаційному дослідженні Я. О. Татаркевич, представляє собою «протиправне безоплатне фізичне вилучення чужого майна або інших предметів незалежно від наявності чи відсутності підстав для володіння останніми, вчинене шляхом крадіжки та ненасильницького грабежу» [2]. Слушною з цього приводу є позиція Є. Л. Стрельцова з приводу визначення поняття «викрадення», який пропонує під останнім розуміти «вчинене з корисливою метою протиправне безоплатне вилучення та (або) повернення чужого майна на користь винного або інших осіб, що спричинило шкоду власнику або іншому володільцю цього майна». При цьому, ознаками такого викрадення професор називає «корисливу мету, що означає наявність прагнення особи вчиненням кримінально-караного діяння отримати вигоду майнового характеру для себе або інших осіб; протиправність діяння; безплатність заволодіння предметом кримінально-протиправного посягання означає вилучення (звернення) майна без відшкодування власнику (іншому власнику) еквівалента вартості цього майна (грішми, іншим майном, особистою працею); вилучення та/або звернення чужого майна на користь винного або інших осіб, що включає в себе реальний перехід майна із фондів власника і надходження цього майна у фонди винного чи іншої особи, отримання останніми реального права розпоряджатися викраденим майном» [3].

Наступним важливим чинником для запобігання досліджуваним правопорушенням на регіональному рівні є визначення способу його вчинення. У юридичній літературі слушно зазначається, що викрадення слід вважати таємним, якщо винна особа вважала, що робить це непомітно для потерпілого чи інших осіб, зокрема якщо воно: «здійснюється за відсутності потерпілого чи інших осіб; вчиняється у присутності потерпілого чи інших осіб, які перебувають у стані, що унеможлиблює усвідомлення значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння); здійснюється у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні); відбувається у присутності потерпілого чи іншої особи, за умови, що винна особа не знає про це, чи вважає, що робить це непомітно для них; вчиняється у присутності інших осіб, однак винний розраховує на відсутність усвідомлення ними факту викрадення; здійснюється у присутності лише тих осіб, на потурання з боку яких винний розраховує (виходячи, наприклад, із дружніх стосунків чи родинних зв'язків)» [4, 10].

Правова позиція вітчизняної судової практики дотримується того, що «таємним визнається таке викрадення, здійснюючи яке, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілих чи інших осіб» [5]. Таким чином, ознака таємності містить об'єктивну (факт вчинення злочинного посягання за відсутності осіб, які усвідомлюють факт викрадення) та суб'єктивну (винний вважає, що вчинює посягання непомітно для тих осіб, які усвідомлюють факт викрадення) складову. Набувши статусу конститутивної ознаки складу крадіжки, таємність як спосіб його вчинення виступає відмежувальним критерієм, на основі якого даний склад відрізняється від ряду інших посягань проти власності.

Кримінологічна характеристика, як загально-відомо є інформаційною базою для запобігання злочинності на регіональному рівні і представляє собою сукупність певних відомостей про конкретне кримінальне правопорушення або групу кримінально караних діянь, що використовується для протидії їм. Загалом, з точки зору кримінологічного підходу, крадіжка є проявом корисливої злочинності, яка, в свою чергу, входить до структури загальнокримінальної злочинності. Корислива злочинність представляє собою сукупність кримінально караних посягань, для яких спільною є корислива мотивація, до структури яких входять корисливі кримінальні правопорушення проти власності, корисливі посягання на власність за відсутності ознак розкрадання, корисливо-насилені кримінально карані діяння та корисливі посягання проти господарської діяльності.

Поняття «корисливість» є системо-утворюючим, базовим та походить від основного терміну «користь» [6]. У науковій літературі висловлюється позиція щодо того, що «корисливість - це прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом завідомо протиправного передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном чи майновими правами, які не належать винному, а бо шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат» [7, с. 154].

Взагалі, поняття мотиву включає усвідомлену потребу, спонукання, задоволення певних бажань тощо. О. В. Ус вважає, що «мотивом кримінального правопорушення є внутрішнє спонукання особи, яким вона керується при вчиненні посягання (яке викликає в особи рішучість, бажання вчинити злочин)» [8, с. 187]. А. В. Савченко визначає мотив «як психічний утвір, це не психічний процес, а вже певним чином сформоване психічне явище, яке може складатися не тільки з якогось окремого психічного компонента, а й з їх сукупності»

[9, с. 13-14]. В. О. Казміренко визначає мотив як «елемент мотивації, що знаходиться в сфері свідомості і стає основою для прийняття рішення про злочинну поведінку і, відповідно, здійснення певного поведінкового акту, мотив характеризує суб'єктивну значимість поведінки, мета - її об'єктивну спрямованість» [10, с. 102-103].

С. В. Албул у своїх наукових працях приходять до висновку, що «в загальній структурі злочинності до 70% складають посягання корисливої спрямованості» [11, с. 15]. Корисливі мотиви можуть бути трактовані як прагнення суб'єкта кримінального правопорушення за рахунок вчинення кримінального караного діяння досягти визначеної матеріальної вигоди для себе або ж для третіх осіб.

Отже, корисливий мотив при вчиненні крадіжки полягає у прагненні винного протиправно обернути чуже майно на свою користь чи користь іншої особи, або отримати майнову вигоду без обернення чужого майна на свою користь; у результаті винний або інші особи одержують фактичну можливість володіти, користуватися та розпоряджатися таким майном як своїм власник, а законний власник цього майна позбавляється такої можливості. А сама крадіжка як вид кримінального правопорушення породжується користю та є проявом корисливої злочинності, займаючи найбільшу питому вагу у структурі злочинності в цілому. Для підтвердження цієї тези, звернемося до офіційних даних та проаналізуємо показники крадіжки скрізь призму значень структури та рівня злочинності, особливостей віктимних показників та ін.

Так, керуючись статистичними даними щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень, яка пропонується Офісом Генерального прокурора України [12], можемо прийти до висновку, що останні 5 років рівень поширення крадіжки як виду кримінального правопорушення на території України посідає «лідерські позиції».

За 2018 рік загалом було виявлено 487 133 кримінальних правопорушень, з яких 303 850 - кримінально карані посягання проти власності, тобто 62,37% від загальної кількості. У структурі кримінальних правопорушень проти власності, питома вага крадіжок за цей рік склала 78,49%, тобто 238 492 крадіжки.

2019 рік - 444 130 кримінальних правопорушень, з яких проти власності - 257 608, що склало 58% в загальній структурі злочинності за звітний рік. У структурі кримінальних правопорушень проти власності, питома вага крадіжок 2019 рік - 76,69% (197 564 випадки вчинення).

За 2020 рік було виявлено та зареєстровано 360 622 факти кримінально караних посягань, з яких 190 258 - кримінальні правопорушення проти власності, тобто 52,7% від загальної кількості. 138 562 випадки серед яких - крадіжка.

За 2021 рік було обліковано 321 443 кримінальних правопорушень, з яких проти власності склали - 158 729 (49,3% від загальної кількості) правопорушення, серед яких відповідно було виявлено 113 517 крадіжки (71,51%)

362 636 кримінальних правопорушень на території України (без урахування статистики окупованих населених пунктів) було зареєстровано за звітний період 2022 року, серед яких 113 137 кримінальних правопорушень проти власності (31,1%); 69 496 крадіжок, що склали 61,41% від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень проти власності за вказаний рік.

Якщо окремо проаналізувати показник питомої ваги крадіжок від загальної кількості кримінальних правопорушень, що були виявлені та зареєстровані, то показник у 2018 році - 48,95%, у 2019 році - 44,48%, у 2020 році становить 38,42%, у 2021 році - 35,31%, за 2022 рік - 19,16%, що дає нам можливість зробити висновок про тенденцію до зменшення як загального рівня злочинності в Україні, так і рівня крадіжки зокрема.

Крадіжка як феномен загальнокримінальної злочинності детермінована розгалуженим комплексом економічних, соціальних, ідеологічних, правових та інших факторів. До таких факторів можна віднести низький рівень доходу населення, високий коефіцієнт безробіття, алкоголізму та наркоманії, значна вартість побутового забезпечення та цінової політики сфери споживання, недоліки роботи правоохоронної системи, слабка індивідуально-профілактична робота з раніше засудженими особами та з населенням, вади законодавчого забезпечення, високий рівень латентності злочинності тощо. Окрім чинників, які обумовлюють корисливу злочинність, існують певні умови, які додатково сприяють її поширенню, до яких варто віднести незначний рівень захищеності житла, освітленості вулиць, слабкість та неефективність засобів попереджувального характеру, віктимна поведінка потерпілих тощо.

Серед іншого пропонується визначити особливості суб'єктного складу крадіжки за досліджуваний період. Так, офіційні дані державних правоохоронних структур пропонують окремі статистичні показники щодо осіб, якими було вчинені посягання на чужу власність у вигляді таємного викрадення чужого майна.

За 2018 рік 41 510 крадіжок було вчинено особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення (13,6% від загальної кількості виявлених крадіжок за цей рік), групою осіб - 6 913 (2,27%), особами у стані алкогольного сп'яніння - 4 529 (1,5%), неповнолітніми - 3 551 (1,1%).

У 2019 році особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення було вчинено 34 361 крадіжок (13,4%), групою осіб - 4 568 (1,8%), особами у стані алкогольного сп'яніння - 3 757 (1,4%) та неповнолітніми - 3 013 (1,1% від загальної кількості виявлених крадіжок за цей рік).

У 2020 році із загальної кількості виявлених випадків крадіжок (138 562) особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення було вчинено 28 474 посягання (20,5%), групою осіб - 2 880 (2%), особа у стані алкогольного сп'яніння - 2150 (1,5%), неповнолітніми або за їх участю - 1 874 (1,3%) випадки крадіжок.

За 2021 рік із 113 517 крадіжок було обліковано. Із зазначеної кількості 26 739 крадіжок було вчинено особами, які раніше мали прецедент вчинення кримінального правопорушення, групою осіб - 2 585, особами у стані алкогольного сп'яніння - 1 659 та неповнолітніми або за їх участю - 1 779 крадіжок за звітний період.

Згідно статистичних даних за 2022 рік із 69 496 епізодів крадіжок 13 416 було вчинено особами, які раніше вже вчиняли кримінальне правопорушення, 1 254 крадіжки було вчинено групою осіб, 861 крадіжка особами, які перебували у стані алкогольного сп'яніння та 831 випадок крадіжок, що були вчинені неповнолітніми або за їх участю.

Поряд із вже зазначеним цікаво проаналізувати питання місця вчинення крадіжки, звідки та де найчастіше відбуваються крадіжки. Якщо проаналізувати наявні емпіричні дані, то видається, що найпоширенішим місцем вчинення крадіжки є склади, магазини, торгові павільйони, квартири та автомобілі, також значний рівень поширення у кишенькових крадіжок.

Детальніше виглядає це так. За 2018 зі складів, баз, магазинів, інших торговельних точок було вчинено 24 321 крадіжки, 20 228 - з квартир, 9 619 - з автомобілів, з дач та садових будинків - 5171, 7 923 - кишенькові крадіжки.

У 2019 році зі складів, баз, магазинів, інших торговельних точок було здійснено 23 428 крадіжки, з квартир - 16 630, з автомобілів - 7 280, з садових будинків, дач - 3 940 та 5 722 кишенькових крадіжки.

За 2020 рік зі складів, баз, магазинів, інших торговельних точок 17 857 крадіжок, з квартир - 10 470,

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

5 657 - з автомобілів, з садових будинків, дач - 2 938, кишенькові - 2 939.

За 2021 рік 15 136 випадків крадіжок було вчинено зі складів, баз, магазинів, інших торговельних точок, 8 022 - з квартир, 5 571 - з автомобілів, 1 833 - за дачних та садових будинків, кишенькових крадіжок було виявлено - 1 708 випадків.

У 2022 році 12 113 крадіжок було вчинено зі складів, баз, магазинів, інших торговельних точок, 3 494 - з квартир, 2 001 - з автомобілів, 1 290 - кишенькові крадіжки, 725 - з дач та садових будинків.

При дослідженні кримінологічних показників крадіжки серед іншого, важливе місце посідають питання віктимологічних факторів, в першу чергу, віктимність жертви як особистісну якість людини у вигляді схильності стати жертвою. Відповідно, за 2018 рік внаслідок крадіжок потерпіло 217 859 особи, з яких 75 668 осіб (34,7%), неповнолітніх - 846 осіб, малолітніх - 183 осіб.

За 2019 рік потерпілими від крадіжок було визнано 179 693 осіб, з яких: 61 618 жінок (34,2%), 639 неповнолітніх осіб та 142 малолітні особи.

За звітний період 2020 року від крадіжок потерпіло 125 768 осіб, з яких 39 569 - особи жіночої статі, даний показник становить 31,4% від загальної кількості потерпілих. А також у зазначеному році жертвами крадіжок стали 339 неповнолітніх та 67 малолітніх осіб.

За 2021 рік від внаслідок крадіжок потерпілими було визнано 101 758 осіб. Серед яких 29 914 склали жінки (29,4% від загальної кількості), 255 - неповнолітніх та 50 малолітніх.

62 517 осіб стало жертвами крадіжок за 2022 рік. З яких 18 283 - особи жіночої статі (29,2%), 231 неповнолітні особи та 57 малолітніх дітей.

Слід зауважити, що відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 185 КК України дають загальне уявлення про рівень цих кримінальних правопорушень в кількісних показниках. Для дослідження рівня фактичної злочинності, серед іншого, обов'язково необхідно враховувати явище латентності досліджуваних посягань. Загалом, під латентною злочинністю пропонує визначається «сукупність фактично вчинених, однак не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним органам, посягань, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності» [13, с. 12]. До сьогодні в кримінологічних колах немає одностайності в питанні визначення рівня латентності крадіжок, що ускладнює

об'єктивне відображення усіх показників даного виду кримінального правопорушення.

До основних причин латентності крадіжок можна віднести малозначність спричиненої шкоди; небажання розголосу інформації про потерпілого та спричинені збитки; недовіра до роботи правоохоронних та судових органів; впевненість у повній втраті вкраденої речі та неможливості її компенсації чи відшкодування завданих збитків; складність та надмірна процедурність кримінального провадження, що є неефективно, а подекуди майже неможливо, без участі професійної правової допомоги (тоді як більшість людей не вважає за потрібне витратити на це кошти, особливо тоді, коли вартість юридичної послуги вища за вартість втраченої речі внаслідок крадіжки); низький рівень правосвідомості та правової культури населення тощо. Представлені результати можуть бути основою для точного розуміння сучасного стану крадіжок і слугувати інформаційним фундаментом для забезпечення одного із найбільш розповсюджених видів корисливих посягань на власність. Сподіваємося, що наведені дані будуть корисними у практиці протидії злочинності.

Висновки. Приходимо до висновків, що кримінологічна характеристика є інформаційною базою для запобігання злочинності на регіональному рівні і представляє собою сукупність певних відомостей про конкретне кримінальне правопорушення або групу кримінально караних діянь, що використовується для протидії їм. Однією з особливих груп у кримінологічній класифікації є корисливі кримінальні правопорушення, доля яких в різні періоди складає біля половини в структурі злочинності. Дана група діянь охоплює посягання на власність, що скоюються з корисливою метою, тобто з метою незаконного збагачення за рахунок цієї власності. У свою чергу, крадіжка як ненасильницьке корисливе кримінальне правопорушення є найбільш поширеним на території України протягом останніх п'яти років згідно офіційних статистичних даних правоохоронних органів. За своєю правовою природою крадіжка є кримінальним правопорушенням проти власності, яке полягає у таємному протиправному оберненні чужого майна на користь винного або третіх осіб. Спосіб вчинення викрадення на регіональному рівні є розмежувальною ознакою між крадіжкою та рядом інших кримінально караних корисливих посягань проти власності.

Аналіз рівня поширеності крадіжки за останні 5 років свідчить про те, що місцем вчинення крадіжки найчастіше виступають склади, магазини,

торгові павільйони, квартири та автомобілі, рідше дачні та садові будинки. Значну кількість від загальної складають кишенькові крадіжки, місцем вчинення яких частіше є магазини, ринки, вокзали, громадський транспорт, місця скупчення туристів. Суб'єктами вчинення даного кримінального правопорушення частіше виступають особи, які вже раніше мали такий «досвід» та притягувалися до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки або іншого корисливого злочину проти власності. Найбільшу кількість потерпілих від даного посягання проти власності є жінки. Кримінологічний аналіз крадіжки, її показників, умов і детермінант безпосередньо пов'язаний з розробленням комплексу організаційних, соціальних і правових заходів протидії та запобігання, є необхідним етапом та основою для їх розробки, підвищення ефективності та результативності на регіональному рівні.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
2. Татаркевич Я.О. Викрадення у кримінальному праві України: поняття та форми : дис... канд. юрид. наук. 081. Нац. ун-т «Од. юрид. академ.». Одеса, 2022. 244 с.
3. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Одеса: Астропринт, 2000. 472 с.
4. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: навч. посібник у схемах / О. З. Мармура, О. Ф. Пасека, В. Ф. Примаченко, Т. Р. Сабанюк. Львів, 2019. 44 с.
5. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>
6. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
7. Зелінський А.Ф. Кримінальна психологія : навч.-метод. посібн. Харків, Юрінком Інтер. 1999. 212 с.
8. Ус О.В. Врахування мотиву та мети діяння співучасника при кваліфікації злочину. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 28 лют.-1 берез. 2014 р. Херсон, 2014. С. 187-190.
9. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.

10. Казміренко В.О. Психологічний аналіз мотиву та мети розбою. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. № 33. Том 2. С. 100-104.

11. Албул С.В., Холостенко А.В. Корислива злочинність: сучасні кримінологічні та кримінально-правові проблеми. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 4. С. 14-16.

12. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusshennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

13. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків: СПДФО Вапнярчук Н.М., 2005. 128 с.

14. Бабенко О.М. Територіальні особливості поширення крадіжок (український досвід дослідження)/Праці академії Міністерства внутрішніх справ Республіки Таджикистан; науковий журнал. 2013. №1 (19). З. 54-59.

15. Бабенко А. М. Регіональна система злочинності: її місце у загальній системі злочинності та деякі закономірності функціонування/ *Форум права*. 2014. № 2. С. 29-36 URL:http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_7.pdf.

16. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

17. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf (дата звернення 01.07.2023).

18. Бабенко А.М. Регіональні особливості злочинності у містах та сільських районах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр./ редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2018. Вип. 36. С. 42-60. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/157063> (дата звернення 01.07.2023).

19. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14-22.

20. Бабенко А.М., Федорончук І.В. Втручання у діяльність захисника чи представника особи: кримінологічний і кримінально-процесуальний виміри/ *Юридичний бюлетень*, 2020. № 15. С. 104-112.

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

---

21. Бабенко А.М., Конопельський В.Я. Чекмарьова І.М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

22. Батиргареева В.С., Бабенко А.М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. № 1. 2020. С. 39-54.

23. Бабенко А.М., Палій М.В. Крадіжка та шахрайство як види корисливих кримінальних правопорушень проти власності: соціально-правова та віктимологічна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 564-568.

24. Бабенко А.М., Палій М.М. Розмежування посягань на власність від суміжних військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правові новели*. № 18. 2022. С. 190-198.

Матвієнко О. В.,
слідчий
СВ Криворізького РВП КВП ГУНП
у Дніпропетровській області,
аспірант,
Одеського державного університету
внутрішніх справ капітан поліції

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР)

Орловська Н. А.

Метою цієї статті є аналіз концептуальних міжнародно-правових аспектів кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом. Аналіз міжнародних актів та фахових позицій дає підстави стверджувати, що ці аспекти пов'язані з міжнародно-правовою криміналізацією екоциду та визнанням «екологічної складової» міжнародних злочинів (геноциду, воєнних, проти людяності).

Через масштабність екологічної шкоди, яка заподіюється в ході збройного конфлікту, центрального значення набуває системний зв'язок між належною міжнародно-правовою криміналізацією та удосконаленням національного законодавства. При цьому міжнародно-правова криміналізація включає також інституційне забезпечення притягнення винних до відповідальності, у першу чергу, що стосується юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Розглянуто проєкт визначення екоциду, виявлено його концептуальну невідповідність тренду про надання суб'єктності природі та окремим екосистемам. Підкреслено невизначеність із характером злочину (транснаціональний чи міжнародний), а також відсутність окремого складу екоциду, пов'язаного зі збройним конфліктом.

Проаналізовано види міжнародних злочинів (геноциду, воєнних, проти людяності). Показано, що лише при визначенні воєнних злочинів текстуально наголошується на шкоді довкіллю, однак при цьому судова перспектива відповідних проваджень може бути ускладнена через необхідність аналізу дотримання принципів співмірності та пропорційності. Наголошено, що з огляду на досвід України та з метою пришвидшення переслідування осіб, які вчиняють злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, є сенс приєднатися до розуміння «екологічної складової» саме воєнних злочинів. Крім іншого, це може суттєво полегшити реалізацію принципу універсальної юрисдикції.

Ключові слова: злочини проти довкілля; екоцид; воєнні злочини; збройний конфлікт; кримінальна відповідальність; Міжнародний кримінальний суд.

Orlovska N. A. Conceptual issues of criminal responsibility for environmental crimes related to armed conflict (international law dimension)

The aim of this article is to analyse the international legal aspects of criminal liability for environmental crimes related to armed conflict. The analysis of international acts and professional positions supports the assertion that these aspects are related to the international legal criminalisation of ecocide and recognition of the 'environmental component' of international crimes, such as genocide, war crimes, and crimes against humanity.

The systemic connection between proper international legal criminalisation and the improvement of national legislation is of central importance due to the scale of environmental damage caused during armed conflict. Additionally, international legal criminalisation involves institutional support for bringing perpetrators to justice, primarily with regard to the jurisdiction of the International Criminal Court.

The author analyses the draft definition of ecocide and highlights its conceptual inconsistency with the trend of granting subjectivity to nature and individual ecosystems. The author emphasises the uncertainty surrounding the nature of the crime, whether it is transnational or international, as well as the absence of a separate element of ecocide related to armed conflict.

Additionally, the author examines the types of international crimes, including genocide, war crimes, and crimes against humanity. The definition of war crimes places textual emphasis only on environmental damage. However, the judicial perspective of relevant proceedings may be complicated by the need to analyze compliance with the principles of proportionality. To expedite the prosecution of individuals who commit environmental crimes related to armed conflict, it is suggested that Ukraine adopt the concept of the 'environmental component' of war crimes. This will aid in the implementation of the principle of universal jurisdiction.

Keywords: environmental crimes; ecocide; war crimes; armed conflict; criminal responsibility; International Criminal Court.

Постановка проблеми та її актуальність. Держава-агресор, починаючи з 2014 р., не просто нехтує міжнародним правом, йдеться про системні порушення принципів і норм міжнародного гуманітарного права і щодо захисту жертв війни, і щодо застосування засобів та методів її ведення. Зокрема, міжнародне гуманітарне право надає спеціальний захист навколишньому середовищу як невід'ємній умові існування країни [1, с.86]. Це відображено у низці міжнародно-правових актів (наприклад [2; 3]), однак доцільно звернути увагу на два основних, на нашу думку, документи:

Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [4]. У ст.1 цієї Конвенції йдеться про те, що кожна держава-учасниця зобов'язується не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, що мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, нанесення збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Поряд із цим, кожна держава зобов'язується не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку державу, групу держав або міжнародну організацію до здійснення подібної діяльності;

Додатковий Протокол до Женевських Конвенцій від 12 серпня 1949 р. щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) [5] містить дві статті, що мають безпосереднє відношення до захисту довкілля. У чч. 1, 3 ст. 35 йдеться про те, що методи або засоби ведення війни не є необмеженими, відповідно, забороняються такі з них, «які мають на меті заподіяти або, як можна очікувати, заподіють велику, довготривалу і серйозну шкоду природному середовищу»; у ч. 1 ст. 55 наголошується на тому, що сторони конфлікту мають проявляти турботу про захист природного середовища від великої, довготривалої і серйозної шкоди, крім того, забороняється заподіювати шкоду природному середовищу у якості покарання населення (репресалій).

Із самого початку вторгнення одним із об'єктів заподіяння шкоди нашій державі ворог обрав екологічне різноманіття, внаслідок чого Україна змушена функціонувати в умовах мінування земель та моря, спалення лісів, отруєння водою, знищення тваринного світу тощо. Масштаби та жорстокість вчинених агресорами злочинів дають підстави стверджувати, що вони є частиною державної політики, спрямованої на знищення української нації. Це обумовлює актуальність питань про

кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом. Очевидно, що вони не можуть бути розглянуті лише чи переважно в системі національного права. Певною мірою дотичними до цього є питання міжнародної відповідальності держави-агресора, а ці питання взагалі неможливо вирішити поза міжнародним правом.

На сьогодні кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, являє собою комплексний правовий інститут зі значною питомою вагою міжнародно-правового регулювання. Особливості останнього містять низку аспектів як щодо кваліфікації окремих діянь, так і щодо інституційного забезпечення притягнення винних до відповідальності з огляду на юрисдикцію міжнародних судів. Зокрема, йдеться про: а) міжнародно-правові підстави криміналізації екоциду, б) правомірність розгляду злочинів проти довкілля як «екологічної складової» наявних міжнародних злочинів, які входять до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, в) розповсюдження універсальної юрисдикції на злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом тощо.

Для України таке обговорення є вкрай важливим, тим більше, що саме в нашій державі відпрацьовуються міжнародні практики та стандарти притягнення до кримінальної відповідальності за такі злочини [6]. Поряд із цим, оскільки Міжнародний суд ООН прийняв рішення з вимогою до РФ негайно призупинити військові операції, які неминуче призведуть до шкоди навколишньому середовищу, відкритий шлях до дискусії про те, чи може він притягнути до відповідальності державу-агресора за екологічні злочини [7]. Очевидно, що позитивне рішення з цього питання що відкриває додаткові можливості притягнення до кримінальної відповідальності конкретних фізичних осіб. Адже загалом лише за належного унормування правових підстав відповідальності у міжнародному праві може бути реалізована впевненість на справедливу відплату винних в злочинах проти довкілля, пов'язаних зі збройним конфліктом [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс проблем захисту довкілля в зонах бойових дій засобами кримінального права, у тому числі, екологічної складової міжнародних злочинів, екоциду, юрисдикції міжнародних судів та інших міжнародно-правових аспектів розглядався у вітчизняній науці в контексті ситуації на Сході України в період проведення АТО/ООС. Зокрема, можна йдеться про роботи Г. Балюк, А. Дмитрієва,

А. Грубінко, О. Задорожного, Т. Короткого, М. Медведєвої, Т. Садової та інш. У 2017 р. було представлено дослідження колективу авторів щодо знищення довкілля під час збройного конфлікту на Сході України. О. Борщевською, О. Івановою розглядалися питання впливу на юридичних осіб через поєднання інструментів кримінальної та цивільно-правової відповідальності тощо.

Таким чином, особливості реакції на злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, у контексті агресії РФ проти України тільки почали опрацьовуватися. Можна виділити дослідження, авторами яких є О. Борщевська, С. Карвацька, К. Козмуляк та інш.; певні міркування були висловлені й автором цієї статті в ході конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (ОДУВС, листопад 2023 р.). Однак вже зараз слід звернути увагу, що під час збройного конфлікту не лише не працює національне законодавство але й під сумнів ставляться міжнародні договори та зобов'язання [9, с. 178]. Тому особливо затребуваними є дослідження, в яких розглядаються реальні перспективи розвитку правової матерії. При цьому пріоритетне значення мають міжнародно-правові положення, адже без їх відпрацювання удосконалення національного законодавства бути не може.

З огляду на викладене метою цієї статті є аналіз концептуальних міжнародно-правових аспектів кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, в частині перспектив міжнародно-правової криміналізації екоциду та «екологічної складової» міжнародних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правові аспекти кримінальної відповідальності за злочини, що розглядаються, відносяться до сфери міжнародного гуманітарного права як *lex specialis*, що застосовується під час збройних конфліктів [10]. Іншими словами, міжнародне гуманітарне право більш специфічно регулює ті відносини, які виникають з початком збройного конфлікту та тривають до його закінчення, і це безпосередньо стосується проблематики впливу на довкілля [11, с. 121]. Вбачається, що у контексті даного дослідження важливими є два взаємопов'язані аспекти:

особливості кваліфікації суспільно небезпечних дій, пов'язаних зі збройним конфліктом, що заподіяли певну шкоду довкіллю держави-учасниці цього конфлікту; при цьому слід розуміти, що така шкода може бути й транснаціональною;

інституційне забезпечення переслідування за такі злочини, у першу чергу, що стосується юрисдикції міжнародних судів.

1. Коли йдеться про масштабну шкоду довкіллю, перша асоціація, яка виникає, - це екоцид. Однак екоцид є не просто одним із кримінальних правопорушень проти довкілля. Наприклад, в Україні екоцид віднесено до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 441 КК України), але при цьому в диспозиції немає вказівки на зв'язок екоциду зі збройним конфліктом. Зрозуміло, це не означає, що цю норму неможна застосувати до екологічних наслідків, викликаних збройною агресією, однак кримінальні провадження за ст. 441 КК мають неочевидні судові перспективи через значну питому вагу оцінних понять. Також вадою наявного законодавчого рішення є відсутність кваліфікованого складу екоциду, який вчиняється у зв'язку зі збройним конфліктом, адже досвід України свідчить про неспівставність екологічних наслідків від війни зі шкодою довкіллю, яка може бути заподіяна у мирний час.

Трендом фахового дискурсу є вказівка на необхідність вироблення сучасної дефініції екоциду. Зокрема, у червні 2021 р. міжнародною незалежною експертною групою було представлено проєкт визначення екоциду як «протиправних або безглузких дій, вчинених зі знанням того, що існує значна ймовірність заподіяння цими діями серйозної, широкомасштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу» [12]. Очевидність переважання оцінних понять у запропонованому визначенні визначає необхідність тлумачення основних термінів, зокрема:

- «безпричинний» - безрозсудне ігнорування збитків, які були б явно надмірними порівняно з очікуваними соціальними та економічними вигодами;

- «серйозний» - дуже суттєві несприятливі зміни, порушення або пошкодження будь-якого елемента довкілля, включаючи серйозні впливи на життя людини або природні, культурні чи економічні ресурси;

- «широкий» - вихід за межі географічного району, державних кордонів або ушкодження цілої екосистеми чи видів, або великої кількості людей;

- «довгостроковий» - незворотність збитків або неможливість їх усунення шляхом природного відновлення у розумні терміни [13].

Вбачається, що проєкт дефініції екоциду - це значний крок, який має забезпечити узгоджену

позицію міжнародної спільноти, яка дозволить суттєво удосконалити національні законодавства. Однак запропоновані тлумачення оцінних понять є досить спірними, вони повною мірою не відповідають сучасним підходам до суб'єктності природи та екосистем, залишаючись вкрай антропоцентричними. Слід погодитися з думкою, що людина може бути як суб'єктом, так і об'єктом довілля. Відповідно, довілля та людина з її природними правами розглядаються як загальне та приватне [11, с. 121].

Крім того, із запропонованої дефініції не є зрозумілим, чи слід вважати екоцид транснаціональним, чи міжнародним злочином. Адже якщо наслідки злочинних дій є катастрофічними для довілля, навряд чи вони обмежуватимуться однією країною. Крім того, саме виникнення поняття «екоцид» пов'язано з екологічними наслідками збройних конфліктів II половини ХХ ст. Але у запропонованому визначенні специфічні екологічні наслідки таких конфліктів оминаються [14].

У цьому контексті доцільно нагадати, що у грудні 2019 р. низка держав закликали до серйозного розгляду питання про визнання екоциду самостійним міжнародним злочином на щорічній асамблеї держав-учасниць Міжнародного кримінального суду. Пізніше Бельгія підняла це питання у своїй офіційній заяві в 2020 р. [15]. Відповідно, наявна позиція щодо визнання екоциду самостійним міжнародним злочином (на доповнення до геноциду, воєнних злочинів, агресії та проти людяності) зі спеціальним механізмом відповідальності, тобто інституційним забезпеченням притягнення до кримінальної відповідальності за нього Міжнародним кримінальним судом.

З огляду на це слід визнати, що при всій перспективності фахових зусиль формулювання сучасного поняття екоциду робота над ним має тривати. При цьому одним із напрямів його розвитку має стати чітке визначення екоциду або як транснаціонального, або як міжнародного злочину. Це сприятиме розумінню юрисдикції, зокрема, чи можна говорити про універсальну юрисдикцію при вчиненні екоциду, а також про підсудність екоциду національним чи міжнародним судам. Крім того, необхідно обговорювати кваліфікований склад екоциду, пов'язаного зі збройним конфліктом.

2. Через те, що екоцид повною мірою не відпрацьовано у міжнародно-правовій доктрині, злочини проти довілля, пов'язані зі збройним конфліктом, можуть бути розглянуті як «екологічна складова» міжнародних злочинів. Це дозволяє їх

передачу до юрисдикції Міжнародного кримінального суду [16, с. 107]. У зв'язку з цим виникає питання: до форми реалізації об'єктивної сторони якого міжнародного злочину може бути віднесена ця «екологічна складова»?

У Римському статуті довілля прямо згадується лише один раз - у зв'язку з воєнними злочинами і лише в ситуаціях, які юридично кваліфікуються як збройні конфлікти. Йдеться про п/п. iv п. b ч. 2 ст. 8 Римського статуту: воєнні злочини, що являють собою «інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах». У даному підпункті визначено діяння у виді «умисного вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою» [17]. Закономірно, що системоутворюючою ознакою таких протиправних дій є їх вчинення в контексті міжнародного збройного конфлікту, вони були з ним пов'язані, а виконавець знав про фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту [18, с. 13].

Таке розуміння поділяється і в Україні. Наприклад, Генеральний прокурор України А. Костін зазначив, що наша держава є фактично першою країною в історії людства, яка розслідує злочини проти довілля саме як воєнні злочини, у цьому плані для Міжнародного кримінального суду це дещо новий напрям діяльності [6]. Зокрема, щодо підриву Каховської ГЕС СБУ відкрила кримінальне провадження саме за ст. 438 КК, хоча попередня кваліфікація включає й посилання на ст. 441 КК [8].

Однак підриг Каховської ГЕС - це окремих, найбільш наочний, кейс. Що ж стосується інших випадків заподіяння державою-агресором шкоди довіллю, то тут виникають питання дотримання загальних принципів ведення бойових дій - співмірність та пропорційність. Так, дослідники воєнних злочинів зазначають, що принцип пропорційності є частиною міжнародного гуманітарного права. І власне порушення цього принципу визнається воєнним злочином у ст. 8 Римського статуту. В частині, що стосується шкоди довіллю, криміналізовано напад, який може заподіяти «широкомасштабну, довготривалу і серйозну шкоду навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною порівняно з конкретною і безпосередньою загальною військовою перевагою, що очікується» [19, с. 15]. Наприклад, К. А. Козмуляк звертає увагу, що в Інструкції про

порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України встановлено обов'язок командувача при підготовці воєнних дій оцінити ймовірні екологічні наслідки від дій своїх військ (сил) і військ противника [9, с. 177].

Подібна ідея закладена й у Консультативному висновку Міжнародного суду відносно законності погрози ядерною зброєю чи її застосуванням [10], у якому наголошується, що держави повинні зважати на екологічні наслідки під час прийняття рішення про необхідність та пропорційність певних воєнних дій. Однак фахівці звертають увагу на позицію окремих суддів Міжнародного суду, що вимоги пропорційності не можуть розглядатися у відриві від необхідності зупинення агресії. Іншими словами, цілком допустима серйозна шкода навколишньому середовищу у разі реального очікування істотної воєнної переваги (наводиться за [20, с. 255-256]).

Таким чином, хоча «екологічна складова» воєнних злочинів передбачена Римським статутом, доведення вини за шкоду довкіллю може бути суттєво утруднено саме через складнощі оцінки відповідності дій принципам співмірності та пропорційності з огляду на необхідність досягнення воєнної переваги.

Поряд із військовими злочинами слід звернути увагу на злочини проти людяності у разі, коли при їх вчиненні має місце усвідомлений широкомасштабний або систематичний напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення [21]. Зокрема, йдеться про п. в ч. 2 ст. 7 Римського статуту - винищення, що включає умисне створення умов життя, розрахованих на знищення частини населення [17]. При цьому для наявності «екологічної складової» злочину проти людяності винищення природи має бути частиною масового вбивства цивільного населення [18]. Іншими словами, під час збройного конфлікту заподіяння екологічної шкоди є умисним створенням умов для масового знищення цивільних осіб. До речі, така оцінка підризу Каховської ГЕС - саме як злочину проти людяності - представлено у Заяві Світового конгресу українських юристів від 8 червня 2023 р. [8].

У даному контексті слід звернути увагу, що до такого бачення наближена й позиція «виведення» екоциду з поняття геноциду. Зокрема, екоцид пропонується розглядати як складову геноциду [7] або наголошується на тому, що «екоцид черпає ознаки з понять злочинів проти людяності та геноциду за формою і змістом» [11, с. 120].

На нашу думку, центром розуміння злочинів проти людяності та геноциду

є людиноненависницька державна політика, яка усвідомлюється конкретними виконавцями. За таких умов шкода довкіллю розглядається як засіб впливу на населення, його знищення, а не як самостійне діяння сторони збройного конфлікту. Тим більше, що в обох випадках вказівка на екологічну шкоду є не текстуальною, як у випадку воєнних злочинів, а контекстуальною, а це суттєво ускладнює доведення вини діячів. Поряд із цим, чи взагалі вистачить політичній волі міжнародній спільноті та Міжнародному кримінальному суду засуджувати військових рф за злочини проти людяності, а тим більше за геноцид?

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна сформулювати наступні твердження:

- вирішення концептуальних питань кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, можливо лише при їх чіткій міжнародній криміналізації та інституційному забезпеченні притягнення винних до відповідальності;

- на сьогодні має сенс розгляд двох підходів - запровадження екоциду як самостійного міжнародного злочину та визнання «екологічної складової» наявних міжнародних злочинів, що входять до юрисдикції Міжнародного кримінального суду;

- з огляду на досвід України та з метою пришвидшення переслідування осіб, які вчиняють злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, доцільно приєднатися до розуміння «екологічної складової» воєнних злочинів. Крім іншого, це може суттєво полегшити питання й про універсальну юрисдикцію, адже йдеться про визнані міжнародні злочини.

Література

1. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с.
2. Волік В.В., Беспалова О.В., Беспалов С.І. Формування поняття екологічної безпеки в міжнародному праві. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: матер. конф. / Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук. Харків, 2019. С. 12-15.
3. Малик К.Р. Захист навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 623-625. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/153>
4. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, ООН, 18.05.1977 р. / База даних «Платформа ефективного регулювання», Міністер-

ство економіки України. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id209742> (дата звернення: 20.11.2023).

5. Додатковий Протокол до Женевських Конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). URL: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

6. Мамченко Н. Україна фактично формує для світу стандарти притягнення до відповідальності за злочини проти довкілля як воєнні злочини, - Андрій Костін. *Судово-юридична газета*, 20 жовтня 2023 р. URL: <http://surl.li/mjhzy> (режим доступу: 12.12.2023).

7. Карвацька С. Чи притягне Міжнародний суд ООН російську федерацію до міжнародно-правової відповідальності за екологічні злочини в Україні? / Сайт Чернів. націон. ун-ту, інформація від 11 лютого 2023 р. URL: <https://law.chnu.edu.ua/vidpovidalnistorii-za-ekolohichni-zlochyny-v-ukraini/> (режим доступу: 12.11.2023).

8. Заява Світового конгресу українських юристів щодо підриву Каховської ГЕС, 8 червня 2023 року. URL: <https://court.gov.ua/press/general/1435363/> (режим доступу: 12.11.2023).

9. Козмуляк К.А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 73: ч. 1. С.174-180 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.28>

10. Консультативний висновок Міжнародного суду відносно законності погрози ядерною зброєю чи її застосуванням: Міжнародний документ, 19 липня 1996 р. URL: www.icj-cij.org/files/advisory-opinions/advisory-opinions-1996-ru.pdf (режим доступу: 12.11.2023).

11. Борщевська О.М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. *Правова держава*. 2023. № 49. С.113-129. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017>

12. Draft definition of Ecocide. URL: <https://ecocidelaw.com/> (режим доступу: 12.11.2023)

13. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text. June

2021. URL: <http://surl.li/ojqmd> (режим доступу: 12.11.2023).

14. Орловська Н.А. Концептуальні питання криміналізації екоциду в контексті агресії проти України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матер. Всеукр. наук-практ. конф. (24 листопада 2023 р., м. Одеса). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 161-165.

15. Top international lawyers to draft definition of «Ecocide». URL: <https://www.stopecocide.earth/prelaunch-expert-drafting-panel> (дата звернення: 11.11.2023).

16. Шуміло О.М. Перспективи встановлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. №5. С.106-112. DOI: <https://doi.org/10.15421/392207>

17. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.11.2023).

18. Елементи злочинів, схвалені Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду у 2002 р. https://www.un.org/ru/documents/rules/icc_elements.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

19. Schwarz A. War Crimes. In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law / Oxford Public International Law. Oxford University Press, 2015. 22 p.

20. Садова Т.С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довкілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 252-257. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.34>

21. Alberro H., Daniele L. Ecocide: why establishing a new international crime would be a step towards interspecies justice. *The Conversation*, June 29, 2021. URL: <http://surl.li/nbonk> (дата звернення: 11.11.2023).

*Орловська Н.А.,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінального
і адміністративного права
Одеського національного морського університету*

ОПТИМІЗАЦІЯ ГОСПОДАРЬСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дришлюк В. І., Кострицький І. Л.

Наукова стаття присвячена окремим питанням спрощення та оптимізації судових процедур у господарському процесі України. З урахуванням воєнного стану в Україні, який був запроваджений в 2022 році в зв'язку із повномасштабною військовою агресією російської федерації, пропонується перегляд механізмів окремих судових процедур в господарському судочинстві, які допоможуть спростити та пришвидшити розгляд судових справ, а також можуть вплинути на ефективність захисту суб'єктів господарювання та завантаженість судів. На підставі аналізу норм чинного процесуального законодавства України, теорії господарського процесуального, порівняння окремих норм та інститутів в інших галузях права, зроблена спроба сформулювати теоретичні підходи до правил та умов оптимізації судових процедур, а також їх спрощення. В статті запропоновано загальні шляхи розвантаження судових установ, збільшення значення альтернативних процедур вирішення господарських спорів. Проаналізовано чинне господарське процесуальне законодавство, точки зору науковців та практикуючих юристів на проблеми забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану та загальні проблеми забезпечення дієвості правосуддя в звичайних умовах. Зроблені спроби сформулювати конкретні пропозиції до чинного господарського процесуального кодексу України щодо забезпечення прав суб'єктів господарювання на судовий захист, вдосконалення діючого господарського процесуального законодавства. Серед запропонованих засобів оптимізації судових процедур у господарському процесі визначені: скорочені строки розгляду та вирішення окремих категорій справ, розширення спрощеної форми судочинства, активне використання альтернативних способів вирішення господарських спорів, розширення використання кіберпростору для здійснення судочинства за умови забезпечення його захищеності та безпеки, фінансове забезпечення апаратів господарських судів. Крім того, підкреслено безперспективність ліквідації судів першої та другої інстанції господарської юрисдикції та створення секцій з розгляду господарських справ у судах загальної або повної юрисдикції.

Ключові слова: господарський процес, судовий захист, судові процедури, воєнний стан.

Dryshliuk V. I., Kostritsky I. L. Optimization of economic procedural law in the conditions of war in Ukraine

The scientific article deals with the specific issues of simplification and optimization of economic procedure law of Ukraine. Due to the war regime in Ukraine, which was introduced on February 24 2022 due to the the full-scale military aggression of russian federation, the authors of the article offer to review the mechanisms of some judicial procedures in economic law proceedings, what will help to simplify and speed up the solution of judicial cases, and may also affect the effectiveness of the protection of business subjects and the charge of the courts. Based on the analysis of the norms of the current procedural law of Ukraine, the theory of economic procedural law, the comparison of particular norms and institutions in other branches of law, an attempt was made to formulate theoretical approaches to the rules and conditions for optimizing legal procedures, as well as their simplification. The article offers general ways of relieving the burden on judicial institutions, increasing the value of alternative procedures for solving economic disputes. The current economic procedural legislation, the viewpoints of scientists and practicing lawyers on the problems of ensuring access to justice under war law and the general problems of ensuring the effectiveness of justice under normal conditions are analyzed. Attempts have been made to formulate specific proposals to the current economic procedural code of Ukraine to ensure the rights of economic entities to judicial protection, to improve the current economic procedural legislation. Among the proposed means of optimizing court procedures in the economic law procedures, the following are defined: shortened terms of proceedings and resolution of certain categories of cases, expansion of the simplified form of judicial proceedings, active use of alternative methods of solving economic cases, the wide use of the use of cyberspace for the implementation of judicial proceedings under the condition of ensuring its security and safety, financial support of management of commercial courts. In addition, it was emphasized the futility of liquidating the courts of first and second instance of economic jurisdiction and creating sections for proceedings of economic cases in courts of general or full jurisdiction.

Key words: economic law process, judicial protection, court procedures, war conditions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Конституція України гарантує кожному право на звернення до суду за захистом своїх порушених прав та інтересів [1]. Господарський процесуальний кодекс України був суттєво змінений у 2017 році, коли відбувся певний етап уніфікації процесуального законодавства України [2]. Фактично новий кодекс запровадив сучасні механізми регулювання підготовки та розгляду судових справ, оновив підходи в розумінні принципів господарського судочинства, інституту учасників господарського процесу, підходів до оскарження судових рішень та багато ін. У сучасних умовах динамічного розвитку суспільства та з урахуванням викликів, що виникають у зв'язку з воєнним станом, актуальним завданням є оптимізація судових процедур у господарському процесі. Україна, перебуваючи в умовах воєнного конфлікту, потребує ефективних інструментів у сфері правосуддя для забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Метою статті є розгляд проблеми зміни судових процедур з метою їх найкращої відповідності цілям та завданням господарського судочинства та забезпечення заінтересованим суб'єктами права на судовий захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Окремі питання оптимізації судових процедур у господарському процесі були предметом розгляду таких вчених як Н. А. Абрамов, Л. М. Ніколенко, Т. В. Степанова, С. П. Подцерковний, О. І. Харитонова, В. С. Щербина. Являє інтерес також й здобутки вчених-процесуалістів в галузі цивільного процесуального права таких як Бобрик В. І., С. В. Васильєв, Ю. С. Червоний, М. Й. Штефан, та ін.

Оптимізація як поняття, що використовується в правовій сфері, неодноразово визначалося в науковій літературі. Огляд концептуальних підходів до розкриття змісту цього поняття, щоправда в галузі цивільного судочинства, здійснив у своїй статті А. Гулик [3, с. 121].

В. І. Бобрик висловлює думку, що виходячи зі свого лексичного значення, оптимізація судочинства має передбачати створення такої системи судочинства, що дозволяє ефективно досягати завдань судочинства, забезпечуючи його оперативність і належну якість. Відтак, призначення диференціації цивільного судочинства, на наш погляд, полягає у: - створенні передумов

для ефективної реалізації загального завдання цивільного судочинства та функцій судової влади в цивільному судочинстві, забезпеченні економії процесуальних засобів і раціоналізації розгляду конкретних цивільних справ, сприянні мирному врегулюванню спорів приватноправового характеру. Зазначені аспекти характеризують практичний аспект диференціації цивільного судочинства. З точки зору процесуальної теорії призначення диференціації цивільного судочинства полягає в тому, що вона виступає науковим інструментарієм пізнання як окремих процесуально-правових явищ, так і фундаментальних засад цивільного судочинства - його системи і структури в цілому, його складових і елементів, їх взаємозв'язків і правової природи [4, с. 213].

Сам А. Гулик визначає оптимізацію як процес створення таких судових процедур, які сприяють збереженню ресурсів учасників процесу і суду, а також формуванню для них очікуваного і зручного стану системи цивільного судочинства, при одночасному забезпеченні досягнення поставлених завдань і гарантій здійснення цивільної процесуальної діяльності [3, с. 122].

В цілому більшість науковців дотримуються подібних підходів у визначенні поняття оптимізації в судовому процесі.

Слід зазначити також, що в літературі і в дискусії про реформування господарського судочинства застосовується й термін модернізація. Наприклад, під модернізацією законодавства про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва пропонується розуміти сукупність заходів, направлених на підвищення ефективності норм права про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва з урахуванням нових умов розвитку економіки.

Метою модернізації законодавства про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва є підвищення ефективності матеріальних і процесуальних норм права у цій сфері [5, с. 5].

Цікаві думки щодо конкретних кроків оптимізації судових процедур висловлені експертами проєкту ЄС Право-Justice С. Кравцовим та Б. Мааном. Зокрема вони пропонують надати суддям можливість управління процесом розгляду справ, що дозволить забезпечити його гнучкість, а не інерційне слідування текстам кодексів; позбавлення суддів потреби ухвалювати підготовчі, проміжні, технічні рішення, а відтак, і кардинальний перегляд ролі працівників апарату суду, надання їм певних організаційних повноважень (зокрема,

щодо управління процесом обміну документами між сторонами). Такі повноваження здійснюватимуться під наглядом голови суду або його заступників; зміна підходу до проголошення судового рішення (суд повинен мати можливість додатково зважити усі «за» та «проти» після завершального судового засідання, а не ухвалювати рішення негайно). У день, визначений судом для проголошення рішення, усі учасники процесу отримують уже мотивоване рішення; запровадження звернення до суду за судовим наказом за певним стандартизованим формуляром у найтипівіших категоріях справ. Тоді увесь обсяг інформації буде чітко структурований, що забезпечуватиме швидку обробку документації, а учасникам процесу не потрібно буде складати авторські тексти найпростіших процесуальних документів [6].

Письмове провадження як форму оптимізації цивільного та господарського процесу визначав В. І. Бобрик [7, с. 5]. Слід зазначити, що в сучасній правовій літературі, особливо з огляду на появу Концепції реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя 2022 року, необхідно чітко розмежовувати процеси оптимізації судових процедур та побудови судової системи.

Докладно вади Концепції були висвітлені О. П. Подцерковним [8, с. 202]. Підтримуючи висловлені науковцем численні аргументи на противагу запропонованим Концепцією шляхам реформування, зазначимо, що існування господарських судів в тому або іншому вигляді історично обумовлено. Розвиток суспільства та ускладнення економічних зв'язків між суб'єктами торгової, комерційної, виробничої діяльності зумовили необхідність швидкого та ефективного розгляду та вирішення спорів між такими суб'єктами, а відтак і появу торговельних, комерційних, арбітражних чи господарських судів. Можна стверджувати, що поява господарських судів є природнім процесом, а державне врегулювання їх діяльності є наслідком їх виникнення та розуміння державою необхідності забезпечення ефективного розвитку економіки через швидке та ефективно судочинство у комерційних або господарських справах. Створення секцій з розгляду господарських справ у місцевих судах повної юрисдикції не зекономить, а щонайменше залишить витрати на утримання апарату суду на тому ж рівні. Розчинення господарських судів в системі судів загальної (повної) юрисдикції лише розповсюдить всі проблеми останньої на розгляд та вирішення господарських справ. При цьому навантаження на суддів секції

з розгляду господарських справ залишиться також на такому саме рівні. Чи буде шляхом до розвантаження інших суддів розширення компетенції суддів господарської спеціалізації щодо розгляду інших категорій справ в порядку цивільного або кримінального судочинства? Представляється, що це не тільки порушить принципи спеціалізації суддів, але й відволікає від проблеми комплектування вакантних посад суддів загальної юрисдикції, забезпечення фінансуванням апаратів загальних місцевих судів, що прямо впливає на строки розгляду судових справ, і як наслідок, ефективність здійснення правосуддя.

З нашої точки зору до розширення дискреції господарських судів, як власне і судів всіх юрисдикцій, слід підходити з обережністю. На сьогоднішню судову систему потребує виваженого та збалансованого підходу у поєднанні формальних процедур та наданні повної свободи суддівського розсуду.

Ефективним шляхом до оптимізації господарського процесу є запровадження нових та вдосконалення існуючих судових процедур - стимулювання до позасудових шляхів вирішення господарських спорів, більш активне використання процесуальних можливостей врегулювання спору за участю судді, запровадження і підвищення ролі медіаційних процедур. Особливої актуальності набуває питання оптимізації судових процедур в період запровадження воєнного стану. Головною проблемою залишається доступ до правосуддя та ефективний захист прав та інтересів суб'єктів, що до нього звертаються. Хоча багато будівель в яких розміщувалися суди постраждали внаслідок воєнних дій, навряд чи це може бути аргументом при вирішенні питання про ліквідацію судів господарської юрисдикції першої та другої інстанції. Логічним є перенесення судового органу на безпечну територію або зміна правил юрисдикції для осіб, які були переміщені внаслідок бойових дій для забезпечення захисту їх прав та інтересів.

В умовах воєнного стану судові процедури повинні бути спрямовані на швидке та ефективно вирішення спорів, щоб забезпечити стабільність і нормальне функціонування господарського сектору. З метою захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання важливо вдосконалити судові процедури таким чином, щоб вони відповідали вимогам правової охорони в умовах воєнного конфлікту.

Запорукою ефективного захисту суб'єктів господарювання є впровадження сучасних інформаційних технологій для автоматизації судових

процедур, електронного документообігу та забезпечення доступу до судової інформації в реальному часі. Разом із тим необхідно забезпечити кібербезпеку функціонування судових процедур в електронній формі, оскільки останні події із хакерською атакою мережі мобільного оператора «Київстар» в грудні 2023 року актуалізують питання безпеки кіберпростору.

Одним із шляхів забезпечення захисту суб'єктів господарювання є розробка та впровадження спрощених судових процедур, зокрема впровадження спрощеного позовного провадження для більшості судових справ, що розглядаються судом. Такий підхід дозволить зменшити час на розгляд справ та сприятиме більш ефективному здійсненню правосуддя.

Окремим напрямом має стати посилення альтернативних методів вирішення спорів. Сприяння використанню альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація або врегулювання спору за участю судді може бути швидшим і менш формальним способом вирішення правових конфліктів. В літературі досить багато уваги приділяється перспективності застосування медіаційних процедур як в цивільному, так і господарському процесі [9, 10].

Перегляд строків розгляду окремих категорій судових справ у сферах критично важливих для економіки та безпеки країни у бік їх зменшення.

В науковій періодичній літературі звертається увага на активізацію законодавчих ініціатив щодо спрощення судових процедур [11, с. 55]. Зокрема вказувалося на законопроекти № 7315 та № 7316 від 26.04.2022 року, які стосуються змін до процесуального законодавства України та Закону України «Про судоустрій та статус судів» на період дії воєнного або надзвичайного стану. Серед таких ініціатив запровадження можливості доручення повноважень секретаря судового засідання іншими працівниками апарату суду або виконувати свої професійні функції дистанційно, пропонується запровадити можливість додаткового сповіщення учасників судового процесу про розгляд справи будь-якими можливими відомими засобами комунікації (телефонограма, електронні та sms-повідомлення, мобільний додаток «Дія»), розширення сфери застосування письмового провадження при розгляді судових справ у судах всіх юрисдикцій на період дії воєнного чи надзвичайного стану, можливості проведення зборів суддів дистанційно у режимі відеоконференції, отримання через додаток «Дія» особою, що є стороною по справі у формі електронного документу

судового рішення по справі та/або виконавчого документу та інше [12, 13].

Оптимізація судових процедур у господарському процесі в умовах воєнного стану є важливим кроком для забезпечення ефективного функціонування правосуддя та захисту прав та інтересів громадян, установ, підприємств і організацій. Запропоновані заходи спрямовані на прискорення та поліпшення якості судочинства в умовах кризового стану, що врешті-решт допоможе створити стійке та надійне правове середовище для розвитку господарського сектору України.

Інші проблеми пов'язані з дослідженням перспектив розвитку господарського процесуального законодавства, зокрема в частині ефективності здійснення судових процедур та їх оптимізації, зокрема в умовах воєнного стану становлять **перспективні напрямки подальших наукових розвідок**.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
3. Гулик А. Поняття оптимізації цивільного судочинства: огляд концептуальних підходів. *Публічне право*. № 2. 2020. С. 121-127.
4. Бобрик В.І. Диференціація цивільного судочинства: методологія, стан і перспективи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 636 с.
5. Концепція модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України (Проект). *Економіка та право*. 2006. № 2. С. 5-16.
6. Кравцов С., Маан Берт. Оптимізація судочинства в Україні: як можна осучаснити процес. URL.: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/optimizaciya-sudochinstva-v-ukrayini-yak-mozhna-osuchasniti-proces.html>.
7. Бобрик В.І. Письмове провадження к форма оптимізації господарського та цивільного судочинства. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 2. С. 4-7.
8. Подцерковний О.П. Щодо реформування господарської юстиції у світлі нових концепцій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 201-207.
9. Маковій В.П. Цивільно-правова сутність медіативних угод. *Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах: матеріали міжн. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 30-31 травня 2019 р. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 140-144.

---

10. Журавель А.В. До питання про розвиток медіації в Україні. *Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах: матеріали міжн. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 30-31 травня 2019 р. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 80-86.

11. Привиденцев О.Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1. 2022. С. 54-57.

12. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану № 7315 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495> (дата звернення: 04.05.2022).

13. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення

судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489> (дата звернення: 04.05.2022).

Дришлюк В. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Кострицький І. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного
та господарського права
Одеського державного університету
внутрішніх справ

МЕДІАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Мирза С. С., Горбаньов І. М.

У статті проаналізовано та досліджено інститут медіації у цивільному судочинстві. Визначено, що питання застосування медіації як альтернативного способу розв'язання конфліктів під час врегулювання спору в цивільному процесі стає все більше актуальним.

Встановлено, що окрім розгляду справи в суді як традиційного способу існують інші способи врегулювання спірних відносин між сторонами, зокрема це медіація, яка має позитивний прояв її застосування в цивільному судочинстві. В Україні інститут медіації проходить стадію становлення, однак вже має законодавче відтворення у Законі України «Про медіацію».

Аргументовано, що розвиток і поширення медіації позитивно впливає на процес врегулювання спорів, тому що має низку переваг перед судовим розглядом справи. Визначено вказані переваги: зменшення навантаження на судові органи, забезпечення ефективності судового розгляду справ, швидкість врегулювання спору.

Проаналізовано наукові погляди вчених щодо впровадження медіації в систему способів розв'язання спорів. На підставі аналізу вітчизняної наукової доктрини встановлено, що інститут медіації є повністю самостійною та незалежною примирювальною процедурою.

Відзначено як позитивний досвід проєкти, проведені Європейською Комісією та Радою Європи, завдяки яким було здійснено підготовку тренерів з медіації, суддів, які займалися медіацією в адміністративних, сімейних, трудових та земельних спорах і досягли підписання сторонами угоди, а також проведено низку публічних заходів з метою підвищення рівня поінформованості населення.

Сформульовано висновки, в яких зазначено, що розвиток і становлення інституту медіації в Українській незалежній державі є необхідною та невід'ємною складовою процесу гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу. У цьому контексті, розвиток та застосування медіації, як форми вирішення спорів, можливий за умов наявності незалежної судової системи.

Ключові слова: медіація, медіатор, цивільне судочинство, цивільний процес, альтернативні способи вирішення спорів, мирова угода, третейське судочинство, міжнародний комерційний арбітраж.

Myrza S., Gorbanov I. Mediation as a modern method of dispute resolution in civil proceedings

The article analyzes and studies the institution of mediation in civil proceedings. It is determined that the issue of using mediation as an alternative method of conflict resolution in civil proceedings is becoming increasingly relevant.

It is established that in addition to litigation in court as a traditional method, there are other ways to resolve disputed relations between the parties, in particular, mediation, which has a positive manifestation of its application in civil proceedings. In Ukraine, the institution of mediation is still in its infancy, but it is already reflected in the Law of Ukraine «On Mediation».

It is argued that the development and spread of mediation has a positive impact on the dispute resolution process, since it has a number of advantages over court proceedings. The author identifies these advantages: reduction of the burden on the judiciary, ensuring the efficiency of court proceedings, and speed of dispute resolution.

The article analyzes the scientific views of scholars on the introduction of mediation into the system of dispute resolution methods. Based on the analysis of the national scientific doctrine, the author establishes that the institution of mediation is a fully independent and independent conciliation procedure.

The projects carried out by the European Commission and the Council of Europe, which trained mediation trainers, judges who mediated administrative, family, labor and land disputes and achieved the signing of an agreement by the parties, as well as a number of public events to raise public awareness, were noted as positive experiences.

The author formulates conclusions stating that the development and establishment of the mediation institution in the Ukrainian independent state is a necessary and integral part of the process of harmonization of Ukrainian legislation with the legislation of the European Union. In this context, the development and application of mediation as a form of dispute resolution is possible provided that there is an independent judicial system.

Key words: mediation, mediator, civil litigation, civil procedure, alternative dispute resolution, settlement agreement, arbitration, international commercial arbitration.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних і ключових напрямків правової реформи в умовах інтеграції України до Європейського співтовариства визначається підвищення ефективності цивільного судочинства з метою забезпечення кожного права на справедливий судовий розгляд, що закріплене у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1]. Відповідно на сучасному етапі розвитку Української незалежної держави все більш поширеними стають такі альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів, як міжнародний комерційний арбітраж, медіація, які, з одного боку, дозволяють розвантажити судову систему та підвищити її ефективність, а з іншого - диверсифікують форми захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів осіб відповідно до міжнародного стандарту доступності правосуддя, який сьогодні розуміється як обов'язок держави забезпечити доступ не лише до судових органів класичного типу, однак і до альтернативних способів вирішення спорів, запроваджених на національному рівні.

Аналіз впровадження такого альтернативного методу вирішення спорів, як медіація, у контексті нашого дослідження, свідчить перш за все, про наявність юридичного підґрунтя, а саме Закону України «Про медіацію» (далі - Закон), який визначає правові засади і порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [2]. Разом з тим, ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України) визначає норми, які дозволяють сторонам укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу [3].

Стан дослідження проблеми. Пріоритетність проблем правового регулювання альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, зокрема інституту медіації у цивільному процесі, відзначені у дослідженнях вітчизняних науковців. Передусім, необхідно відзначити

низку фундаментальних праць таких вітчизняних вчених як: О. Боброва, Н. Бондаренко-Зелінська, С. Васильчак, В. Гопанчук, В. Коссака О. Нелін, Н. Мазаракі, Д. Притика, І. Решетнікова, Я. Фурса та інші.

Однак вивчення питання медіації у цивільному процесі, як однієї з найбільш ефективних форм вирішення приватноправових спорів, на постійній основі зберігають свою актуальність. Відповідно це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової роботи є визначення особливостей медіації як одного з найефективніших методів позасудового вирішення юридичних конфліктів, формування науково-теоретичних та практичних висновків щодо необхідності здійснення належного законодавчого регулювання процедури медіації у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. У попередніх дослідженнях нами було акцентовано увагу на перевагах медіації, як альтернативного способу вирішення господарських спорів. Було визначено, що оперативність, як ознака медіації, набуває важливого значення у випадках, коли контрагенти, які є суб'єктами підприємницької діяльності, мають намір відновити або продовжити договірні відносини, зокрема, у сфері торгівлі чи інші комерційні правовідносини, або якщо спір, який виник з одним із ділових партнерів є перешкодою у господарських правовідносинах з іншими бізнес-партнерами [4, с. 119]. Водночас було встановлено, що учасникам медіації, якими є суб'єкти господарської діяльності, не потрібно очікувати призначення судового засідання, робити прогнози про те, як довго триватиме розгляд справи в Господарському суді з моменту подання позовної заяви до винесення рішення та реального його виконання. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону визначено, що сторони медіації самостійно визначають перелік питань, які будуть обговорені, варіанти врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання щодо конфлікту (спору) та проведення медіації [2]. Отже, сторони самі обирають час проведення медіації та можуть регулювати її тривалість. Вважаємо за необхідне зазначити, що такі важливі вищезазначені ознаки медіації при вирішенні господарських спорів, як оперативність, тривалість мають прояв і при вирішенні цивільних спорів.

Про доцільність запровадження процедури медіації (примирення) в цивільному судочинстві

свідчать рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» (R № (2002) 10) та «Про сімейну медіацію» (R № (98) 1), а також «Зелена книга» про альтернативне врегулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Європейських співтовариств, Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» з настановами щодо її впровадження й застосування (2002) тощо. У свою чергу, Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950 року передбачено прийняття справ до судового розгляду тільки після невдалої спроби вирішити спір альтернативними способами [1].

У 2014 році Україна підписала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом. Згідно зі статтею 1 Угоди Україна та ЄС мають посилювати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Країни Європейського Союзу погодилися, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів. Європейська Рада на своєму засіданні в Тампері 15.10.1999 року закликала держави-члени до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основним методом. Задля цього в 2008 році Європейським Союзом було прийнято Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації у цивільних та комерційних справах і низку рекомендацій та керівних принципів.

Директива 2008/52/ЄС поширюється на міжнародні спори, але відповідно до п. 8 Преамбули «ніщо не повинно заважати застосовувати ці положення також у внутрішніх медіаційних процесах».

З огляду на вищезазначене вбачається, і ми погоджуємося з тими авторами, які вважають, що в умовах сьогодення питання про визначення можливості та шляхів запровадження медіації в національну систему захисту цивільних прав та свобод особи, а також визначення її взаємозв'язку із цивільним процесом набуло виключного значення [5, с. 182].

У контексті нашого дослідження неможливо не відзначити, що сьогодні система правосуддя в Україні має певні складні моменти: велика завантаженість судів, тривалість і складність судового процесу, значні судові витрати, недостатня розвиненість механізмів змагальності та рівності сторін у процесі, гласність судового

розгляду, що призводить до розголошення конфіденційної інформації [6, с. 92]. До вказаних проблем ще слід додати труднощі, які виникають під час здійснення правосуддя, у зв'язку з воєнним станом.

Необхідно також відмітити, що в сучасну Україну медіація прийшла вже як напрацьована технологія тільки всередині 90-х років, а медіаційні центри почали працювати з 1997 року в Одесі. Наразі активно діє низка регіональних груп медіації, які об'єдналися в Національну Асоціацію медіаторів України, та Український Центр Порозуміння.

Як було нами вище зазначено, у Цивільному процесуальному кодексі України сьогодні містяться норми, які дозволяють сторонам укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу [3]. Більше того, у цивільному судочинстві навіть передбачено проведення судом обов'язкового попереднього судового засідання в справі, в тому числі з метою з'ясування можливості врегулювання спору досудового розгляду.

Однак сторони досить часто не погоджуються на укладання мирових угод. На це існує ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. Водночас згідно з чинним законодавством мирова угода відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦПК укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін [3]. Однак в законодавстві не визначено умови та порядок здійснення поступок.

Окрім Цивільного процесуального кодексу України, наявність норм, що передбачають можливість укладення між сторонами судового процесу мирової угоди з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок, передбачено в Законі «Про міжнародний комерційний арбітраж» [7], Важливе значення у цьому напрямку також мають Закон України «Про третейські суди» [8], та Закон України «Про порядок вирішення трудових та колективних спорів» [9]. Однак для повноцінного розвитку альтернативних способів вирішення спорів зазначених норм недостатньо. Саме Законом України «Про медіацію» було реалізовано введення медіації у правове поле як окремого інституту, що може застосовуватись для вирішення будь-яких видів спорів, визначаються базові вимоги до підготовки медіаторів, основоположні принципи процедури медіації та орієнтири професійного регулювання. Водночас відповідно до Закону інститут медіації доповнює чинні правові інститути, такі як мирова угода в цивільному процесі.

Згадуючи наукові погляди вітчизняних науковців, що медіація може бути сприйнята суспільством

як «ліки», що сприятимуть його «одужанню» від захворювань, пов'язаних із корупцією, «телефонним правом», сімейними сварками, конфліктами між сусідами, родичами тощо, які були опубліковані до прийняття Закону України «Про медіацію», на даний момент часу відверто можна констатувати, що з появою спеціального Закону, дійсно ситуація змінилася на краще. Крім того, законодавчо врегульований процес медіації сприяє швидкому вирішенню цивільних, господарських, сімейних, трудових та адміністративних спорів без витрачання коштів із державного чи місцевих бюджетів, зменшенню кількості навантаження справ у суді на суддю, підвищенню рівня довіри населення до суду, розширенню повноваження нотаріусів, а домовленості, досягнуті в процесі медіації, будуть мати законодавчу підтримку.

Серйозну спробу ініціювати медіацію в судовій системі України було здійснено завдяки проектам, проведеним Європейською Комісією та Радою Європи. Медіаційна складова цих проєктів була зосереджена на впровадженні моделі судової медіації, яку рекомендували голландські та німецькі експерти. Відзначимо, що у рамках проєктів було здійснено підготовку суддів, які займалися медіацією в адміністративних, сімейних, трудових та земельних спорах і досягли підписання сторонами угоди.

Окрім суддів, у рамках проєктів, ініційованих нашими західними партнерами, підготовку з медіації також отримали юристи, адвокати, державні службовці. Проєктами було навчено групу тренерів з медіації, створено навчальний відеоролик та проведено низку публічних заходів з метою підвищення рівня поінформованості населення, зокрема, тижні медіації в пілотних судах.

Як було нами вище зазначено, медіація в Україні запроваджується з 90-х років і включає досвід понад 80 проєктів у самих різних сферах. Водночас було створено центри по підготовці медіаторів, апробовано схеми взаємодії із державними органами - органами місцевої влади, судами, поліцією, прокуратурою, соціальними службами, освітніми закладами, комерційними, громадськими і навіть релігійними організаціями.

Таким чином, медіація, як альтернативна судовому розгляду процедура вирішення спорів, економічно ефективна й доцільна, дає змогу знайти таке вирішення спірного питання, що влаштує всі сторони конфлікту, не витрачаючи при цьому час на підготовку до розгляду й розгляд справи в суді та додаткові кошти на обслуговування численних судових процедур. Окрім того, ми солідарні

з думкою тих науковців, які вважають, що проведення процедури медіації у більшості випадків породжує у конфронтуючих сторін відчуття задоволення від способу й результату вирішення конфлікту, забезпечивши конфіденційність шляхів його вирішення, запобігає виникненню подібних конфліктів у майбутньому та підвищує вірогідність того, що прийняте сторонами спільне рішення буде виконано заінтересованими особами [10, с. 136].

До вказаного слід додати, що наразі процес розвитку і становлення медіації в Українській незалежній державі є необхідною та невід'ємною складовою процесу гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу, і це питання потребує належної уваги юридичної спільноти. Зауважимо, що медіація не є панацеєю, хоча на хвилі її популяризації все частіше зустрічаються наукові роботи, в яких цей спосіб вирішення конфліктів ідеалізується. На нашу думку, медіація, будучи дійсно дуже корисною й ефективною формою вирішення спорів, буде активно розвиватися і застосовуватися під час вирішення спорів, де є сильна і незалежна судова система.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04 лист. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2023).
2. Про медіацію: Закон України від 16 лист. 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 11.11.2023).
4. Мирза С.С., Кузніченко О.В. Переваги медіації як способу вирішення господарських спорів. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 25 лютого 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 119-121.
5. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до Європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 10. С. 181-185.
6. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92-100.

7. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

8. Про третейські суди: Закон України від 11 трав. 2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 11.11.2023).

9. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 берез. 1998 р. № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

10. Васильчак С.В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20. С. 133-137.

*Мирза С. С.,
orcid.org/0000-0002-4155-7513
кандидат юридичних наук, доцент
Одеського національного морського університету*

*Горбаньов І. М.,
orcid.org/0000-0002-4100-605X
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Одеського національного морського університету*

ВІДМІННОСТІ ІНСТАНЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ВІД ОСПОРЮВАННЯ РІШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ПО ГОСПОДАРЬКОМУ СПОРУ

Мирось К. В.

У статті аналізуються апеляційний та касаційний перегляди судових рішень у цивільному судочинстві порівняно із процедурою оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу. З огляду на конституційне гарантування апеляційного оскарження актів правосуддя, можливості касаційного перегляду у визначених законом випадках, досліджується співвідношення процедури розгляду заяв про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу з інстанційним переглядом судових рішень. При цьому звертається увага на розширення контрольної функції правосуддя не лише на форми перегляду рішень судів цивільної юрисдикції в апеляційному та касаційному порядку, а й на процедуру оспорування актів міжнародного комерційного арбітражу.

В даному аспекті звертається увага на не логічність побудови юрисдикції цивільних судів, що вчиняють дії відносно рішень вказаних третейських судів. Обґрунтовується такий висновок виконанням судом апеляційної інстанції функцій суду першої інстанції, а Верховним Судом - суду апеляційної інстанції. Це порушує функціональні компетенції кожної ланки судової системи в межах інстанційної побудови цивільних судів. На думку авторки, суміщення компетенцій судів апеляційної та касаційної ланки призводить до ускладнення реалізації права на касаційне оскарження актів правосуддя, ухвалених за результатами розгляду справ про оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів.

Крім визначеного, відмічається додаткове обґрунтування нелогічності віднесення справ щодо розгляду заяв про скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів до юрисдикції цивільних, а не господарських судів. Пояснюється таке ставлення господарсько-правовим характером справ, які розглядаються вказаними третейськими судами. Підтримується теза про необхідність зміни судової юрисдикції по розгляду зазначених заяв про скасування актів міжнародних комерційних арбітражів.

У висновках вказується на доцільність вдосконалення системи перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу з урахуванням співвідно-

шення з переглядом судових рішень в інстанційному порядку.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, апеляційний перегляд, касаційний перегляд, оспорування рішень міжнародного комерційного арбітражу, оскарження рішення, цивільне судочинство, господарське судочинство.

Myros K. V. Differences of instance appeal of a court decision from challenging an international commercial arbitration decision on an economic dispute

The article analyzes appellate and cassation reviews of court decisions in civil proceedings compared to the procedure of challenging the decision of international commercial arbitration. In view of the constitutional guarantee of appeals against the acts of justice, the possibility of cassation review in cases defined by law, the relationship between the procedure for considering applications for annulment of international commercial arbitration decisions and the first-instance review of court decisions is investigated. At the same time, attention is drawn to the expansion of the control function of justice not only to the forms of review of decisions of courts of civil jurisdiction in the appellate and cassation procedures, but also to the procedure of challenging the acts of international commercial arbitration.

In this aspect, attention is drawn to the illogical construction of the jurisdiction of civil courts, which act in relation to the decisions of the specified arbitration courts. Such a conclusion is substantiated by the performance by the appellate court of the functions of the court of first instance, and by the Supreme Court - of the appellate court. This violates the functional competences of each element of the judicial system within the instance framework of civil courts. In the author's opinion, combining the competences of courts of appeal and cassation leads to the complication of the exercise of the right to cassation appeal of the acts of justice, made as a result of consideration of cases on challenging decisions of international commercial arbitrations.

Apart from the above, an additional justification for the illogicality of referring cases regarding

the consideration of applications for annulment of the decisions of international commercial arbitrations to the jurisdiction of civil rather than economic courts is noted. This is explained by the economic and legal nature of the cases considered by the specified arbitration courts. The thesis about the need to change the court jurisdiction for consideration of the mentioned applications for annulment of acts of international commercial arbitrations is supported.

The conclusions point to the expediency of improving the system of review of international commercial arbitration decisions, taking into account the relationship with the review of court decisions in the instance procedure.

Key words: *international commercial arbitration, appellate review, cassation review, challenging decisions of international commercial arbitration, appeal against the decision, civil justice, economic justice.*

Постановка проблеми у її загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями полягає у аналізі співвідношення інстанційного перегляду судових рішень та оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу. В обох випадках відбувається перегляд правозастосовчого акту, але при цьому слід звернути увагу на їх принципову відмінність, про що йтиметься мова на подальших сторінках цієї роботи. Нормативне закріплення у ЦПК України означених процедур викликає практичну необхідність у характеристиці відмінностей інстанційного оскарження акту правосуддя від оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу, яке ухвалюється за результатами вирішення ним господарсько-правового спору. Це пояснюється функціональною компетенцією зазначеного третейського суду. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», до цього несудового органу цивільної юрисдикції за угодою сторін можуть передаватись наступні справи. Передусім мова іде про спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, за умови, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном. До наступної категорії справ, підвідомчих міжнародному комерційному арбітражу, належать спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України. Також слід зазначити спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та

організовані товарні ринки", та емітентом облігацій та/або особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями.

Враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що метою статті є аналіз співвідношення процесуально-правової регламентації перегляду судових рішень у апеляційному та касаційному порядках цивільного судочинства з розглядом апеляційним судом в якості суду першої інстанції заяв про скасування рішень міжнародних комерційних арбітражів. Досягнення цієї мети сприятиме розумінню кожного з видів перегляду судових рішень та інших правозастосовчих актів за правилами ЦПК України. Дана стаття, уявляється, викликати науковий інтерес для досліджень цього напрямку та, поряд з цим, до формування пропозицій стосовно змісту майбутніх норм процесуального права при вдосконаленні правової регламентації зазначеної процедури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з тематики даної статті дозволяє зробити висновок про суттєву зацікавленість юристів у дослідженні як питань міжнародного комерційного арбітражу, так і перегляду судових рішень в інстанційному порядку. Проблематика оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів стала предметом наукових досліджень Д. Олексюка, О. Подцерковного, Ю. Притики [1-3] та багатьох інших вчених. Інстанційному перегляду судових рішень у цивільному процесі присвячена свого часу дисертація К. Гусарова, підготовлена ним на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук [4]. Проте вказаним автором оприлюднені й інші наукові праці з вказаної тематики [5; 6].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети даної статті варто зазначити, що справи про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів розглядаються апеляційними судами цивільної юрисдикції як судами першої інстанції за місцезнаходженням арбітражу. Верховний Суд при цьому здійснює перегляд рішень апеляційного суду в апеляційному порядку. Отже, по справам зазначених категорій відсутня касаційна форма перегляду акту правосуддя. Аналізуючи роль міжнародного комерційного арбітражу у врегулюванні господарських спорів, слід звернути увагу на логічність позиції відносно необхідності нормативного закріплення можливості перегляду в касаційному порядку рішень судів першої та апеляційної інстанції по розгляді заяв про оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів. Обґрунтовується така позиція зростаючою роллю зазначених

несудових органів цивільної юрисдикції у розгляді справ, що витікають з господарських правовідносин. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, впродовж 2021 р. судами всіх інстанцій постановлено 478 судових рішень. Протягом 2022 р. винесено 305 рішень. За 10 місяців 2023 р., тобто на час підготовки даної наукової статті, постановлено 385 судових рішень у формі ухвал та постанов. Отже, з урахуванням збройної агресії проти України кількість справ про оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів зростає, що свідчить про активне застосування учасниками справи права на оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів. Запровадження можливості оскарження рішень у касаційному порядку по такій категорії справ підвищуватиме процесуальні механізми по досягненню відповідності актів правосуддя вимог законності та обґрунтованості судових рішень. Разом з цим, вважаю за необхідне запропонувати передачу справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу до юрисдикції господарських судів з огляду на економічний характер господарсько-правового спору, що розглядається міжнародним комерційним арбітражем.

З урахуванням зазначеного, як вказувалось вище, постає необхідність у з'ясуванні відмінностей процедур оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів від інстанційного перегляду судових рішень у апеляційному та касаційному порядку. Вважаю, що при характеристиці таких відмінностей доцільно виходити з наступного. Передусім розгляд цього питання стосується аналізу суб'єктів перегляду, якими є органи судової влади. Наступну групу відмінностей складають об'єкти перегляду. Суб'єкти звернення із заявами (скаргами) на акти органів судової влади та рішення міжнародних комерційних арбітражів є окремим питанням для дослідження. Наступними групами відмінностей, на думку авторки, є процедури перегляду, особливості набрання судовим рішенням законної сили, та процесуальні наслідки розгляду заяви (скарги) як процесуальних документів.

При інстанційному перегляді судових рішень перевірку законності та обґрунтованості актів правосуддя здійснюють суди апеляційної та касаційної інстанцій при перегляді рішення суду першої інстанції. При оспорюванні рішень міжнародного комерційного арбітражу розгляд заяви про скасування його рішення здійснює в якості суду першої інстанції апеляційний суд за місцезнаходженням арбітражу при застосуванні правил

національного цивільного процесуального законодавства України. Судом апеляційної інстанції при цьому є, як зазначалось вище, Верховний Суд.

Об'єктом інстанційного перегляду є рішення органу судової влади. В порядку апеляційного провадження суд апеляційної ланки здійснює перегляд рішень та групи ухвал місцевого суду, що не набрали законної сили. При касаційному провадженні Верховний Суд перевіряє законність рішення місцевого суду, що були об'єктом апеляційного перегляду, та акти апеляційного суду, що постановлялись за результатами апеляційного розгляду скарги. При оспорюванні рішень міжнародного комерційного арбітражу об'єктом перегляду з боку апеляційного суду як суду першої інстанції є рішення зазначеного органу. При цьому справа розглядається в апеляційному суді суддею одноособово, на відміну від колегіального складу при інстанційному перегляді.

За спостереженнями авторки, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не передбачає процедури набрання рішення арбітражу законної сили за прикладом інстанційного перегляду судових рішень. Частина 3 ст. 34 вказаного нормативного акту лише передбачає строк подачі клопотання про скасування такого рішення. Таке клопотання може бути заявлено до закінчення трьох місяців рахуючи з дня, коли сторона, яка заявляє це клопотання, отримала арбітражне рішення. При подачі такого прохання відповідно до ст. 33 Закону - з дня винесення третейським судом рішення з цього прохання. При подачі клопотання про скасування арбітражного рішення суд може, за умови визнання цього належним та наявності прохання однієї із сторін, зупинити провадження з питання про скасування на встановлений ним строк з метою надання третейському суду можливість відновити арбітражний розгляд чи застосувати інші дії, які, на думку третейського суду, надаватимуть можливість усунення підстав для скасування арбітражного рішення.

Докорінно відрізняється у процедурах, що описуються, суб'єктний склад звернення до судів із скаргами на законність або (та) необґрунтованість судових рішень в інстанційному порядку та при подачі заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. В першому випадку суб'єктами оскарження в апеляційному та касаційному порядку виступають сторони, треті особи, заявники та боржники, інші заінтересовані особи та органи й особи, яким законом надане право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Крім того, до суб'єктів звернення зі скаргою при

інстанційному перегляді судових рішень відносяться особи, які не брали участі у справі за умови вирішення судом питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Напроти, ініціаторами подачі заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу абз. 2 ч. 1 ст. 454 ЦПК України визначає виключно сторін. Більш розширене коло ініціаторів перегляду передбачено абз. 1 ч. 1 ст. 454 Кодексу при оскарженні рішення третейського суду. До таких суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин відносяться сторони, треті особи, а також особи, які не брали участі у розгляді справи при вирішенні третейським судом питань про їх права та обов'язки.

Процедура перегляду судового рішення в інстанційному порядку та при оспорюванні рішення міжнародного комерційного арбітражу також має суттєві розбіжності. Крім складу суду, що здійснює зазначені перегляди, про що вказувалось вище, відмінності полягають у процедурах розгляду та його термінах. Зокрема, справа про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається суддею апеляційного суду впродовж 30-ти днів з дня надходження до суду заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, в судовому засіданні з повідомленням сторін.

З іншого боку, апеляційні скарги на рішення суду першої інстанції повинно розглядатись протягом 60-ти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження. Аналогічний строк передбачений ст. 407 ЦПК України для розгляду касаційних скарги на судові рішення. При апеляційному перегляді судового рішення та, більше того, касаційному, цивільним процесуальним законодавством України передбачено доволі розгалужений порядок перегляду, який включає декілька стадій та випадки передачі касаційної скарги на розгляд палат Верховного Суду. При перегляді рішень міжнародного комерційного арбітражу процедура розгляду заяв про оспорювання його рішення порівняно з інстанційним переглядом актів правосуддя певною мірою спрощений.

Мета цієї статті викликає необхідність сумісного розгляду питань відносно особливостей набрання судовим рішенням законної сили та про процесуальні наслідки ухвалених рішень. При розгляді заяви про оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу рішення апеляційного суду набирає законної сили за правилами набуття такої властивості для рішення суду першої інстанції. При цьому сторони вправі реалізувати право апеляційного оскарження акту правосуддя до Верховного Суду. У випадках

інстанційного перегляду судового рішення як акт апеляційних судів, так і касаційного суду, набирають законної сили з моменту їх прийняття.

Висновки. Дослідження мети статті дозволило авторці провести порівняльно-правову характеристику процедур перегляду судових рішень в інстанційному порядку та при оспорюванні рішень міжнародного комерційного арбітражу. Проте при науковому вивченні питань, що стали предметом розгляду у цій науковій роботі, помічено певне коло інших проблем, які не увійшли до змісту даної статті. Мова іде, передусім, про підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу та про відмінності процедур оскарження рішень третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів, котрі є одним з різновидів третейських судів. В подальшій діяльності авторка намагатиметься приділити увагу вказаним питанням у наукових публікаціях.

Література

1. Олексюк, Д. "Оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів: правові підстави та процедури." (2021).
2. Подцерковний, О. П., & Подцерковний, О. П. (2018). Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер.
3. Притика Ю., Притика Д. Новели провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів у цивільному процесуальному законодавстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019, № 3 (110), С. 29-34.
4. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / К.В. Гусаров : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. - Харків, 2011. - 431 с.
5. Гусаров К. Законодавчі ініціативи змін апеляційного провадження цивільного судочинства: основні новели. *Право України*. 2017. № 8. С. 76-82.
6. Gusarov K., Terekhov V. Finality of judgement in civil cases and related considerations: the experience of Ukraine and Lithuania. URL: http://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1577085580.pdf.

*Мирось К. В.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри правового
регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця*

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Пащенко О. М.

Статтю присвячено дослідженню положень аграрного законодавства, якими регламентуються земельні відносини у сільськогосподарських кооперативах. Розглянуто проблеми трансформації правового регулювання земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів та їх членів у контексті прийняття чинного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року. Трансформація спеціального аграрного законодавства, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів, пішла шляхом корпоратизація і, фактично, послаблення класичних принципів, на яких базується системи кооперації. Саме тому такою важливою стає оцінка змін у правовому регулюванні статусу сільськогосподарських кооперативів, як суб'єктів земельних відносин, визначення основних проблем та перспектив регулювання їх земельної правосуб'єктності, які автор поставив за мету цієї статті.

Особливу увагу приділено аналізу доцільності та обґрунтованості вищезазначених новел, з огляду на важливість забезпечення цілісного та системного підходу до регламентації правового статусу сільськогосподарських кооперативів як суб'єктів земельних відносин. На основі такого аналізу визначено окремі проблеми та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення аграрного законодавства, пропонується визначити на законодавчому поняття «землі сільськогосподарських кооперативів». Акцентовано увагу на тому, загальне і спеціальне законодавство, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів потребує системного і науково обґрунтованого узгодження (систематизації), зокрема в частині закріплення земельної правосуб'єктності кооперативів та їх членів.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, вклади (внески) членів кооперативу, землі сільськогосподарських кооперативів, земельні відносини, аграрне законодавство.

Pashchenko O.M. Land relations in agricultural cooperatives: transformation of legal regulation

The article is devoted to the study of the provisions of agrarian legislation which regulate land relations

in agricultural cooperatives. The author examines the problems of transformation of legal regulation of land legal personality of agricultural cooperatives and their members in the context of adopting the current Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" of July 21, 2020. The transformation of the special agricultural legislation that defines the legal status of agricultural cooperatives has led to corporatization and, in fact, the weakening of the classical principles on which the cooperative system is based. That is why it becomes so important to assess the changes in the legal regulation of the status of agricultural cooperatives as subjects of land relations and to identify the main problems and prospects for regulating their land legal personality, which the author has set as the purpose of this article.

Particular attention is paid to the analysis of the expediency and validity of the above-mentioned novelties, given the importance of ensuring a holistic and systematic approach to the regulation of the legal status of agricultural cooperatives as subjects of land relations. Based on this analysis, the author identifies certain problems, formulates proposals for improving agrarian legislation, and proposes to define the concept of "land of agricultural cooperatives" in legislation. The author emphasizes that general and special legislation which defines the legal status of agricultural cooperatives requires systematic and scientifically based harmonization (systematization), in particular, in terms of consolidation of the land legal personality of cooperatives and their members.

Key words: agricultural cooperative, contributions of cooperative members, lands of agricultural cooperatives, land relations, agrarian legislation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відносини власності на землю та землекористування у сільськогосподарських кооперативах мають визначальний вплив на правовий статус таких підприємств як суб'єктів аграрного комплексу (господарювання). Володіння та користування землями сільськогосподарського

призначення, як засобом виробництва, презюмується чинним аграрним законодавством в якості обов'язкової ознаки сільськогосподарської діяльності, яка, відповідно до вимог п. 2.28 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [1] полягає у виробництві (виращуванні) продукції рослинництва та тваринництва, залісенні та наданні інших послуг сільськогосподарського характеру (сіяння, збирання врожаю, зберігання сільськогосподарської продукції). Саме тому оновлення спеціального аграрного законодавства, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів вимагає наукового вивчення та ґрунтового аналізу змін та визначення перспектив регулювання земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні проблеми правового забезпечення функціонування сільськогосподарських кооперативів як невід'ємного складника аграрного сектору економіки досліджувалися вітчизняними науковцями-правниками і практиками, зокрема: Я. Гаєцькою-Колотило [1], О. Гафуровою [2], Х. Григор'євою [3], В. Єрмоленком [4], П. Кулиничем [5], В. Масіним [6], В. Статівкою [7], Н. Титовою [8], Т. Чуриловою [9], В. Федоровичем [10], В. Уркевичем [11] та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених різноманітним аспектам правового статусу сільськогосподарських кооперативів, та високий рівень зазначених досліджень, слід зазначити, що протягом останніх років, зокрема після прийняття у 2020 році чинного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», спостерігаємо суттєве зниження наукового інтересу до проблем правового статусу зазначених суб'єктів аграрного комплексу.

Метою статті є оцінка змін у правовому регулюванні статусу сільськогосподарських кооперативів, як суб'єктів земельних відносин, визначення основних проблем та перспектив регулювання їх земельної правосуб'єктності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарські кооперативи належать до суб'єктів аграрного комплексу (господарювання), тому природно що їх господарська діяльність базується на використанні земель, насамперед земель сільськогосподарського призначення, у якості засобу виробництва. Особливий характер земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах потребує чіткого та системного правового регулювання.

21 липня 2020 року був прийнятий чинний Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [13] (далі - Закон). Він закріпив низку нових положень, зокрема, стосовно земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів. З огляду на особливу юридичну природу сільськогосподарських кооперативів, яка обумовлена, в першу чергу, відносинами сільськогосподарського землекористування (використання земель у якості засобу виробництва сільськогосподарської продукції), існує нагальна необхідність дослідження доцільності та обґрунтованості вищезазначених новел.

1. Стаття 1 Закону дає визначення таких понять, як «сільськогосподарська кооперація», «сільськогосподарський кооператив», а стаття 5 «сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність без мети одержання прибутку», «сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку», але жодне з них не містить вказівки на особливості земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів, наприклад стосовно вкладів, а також внесків членів кооперативу, які здійснюються у формі земельної ділянки. Зазначена вада була притаманна й попередньому Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 19 липня 1997 року [14] та його редакції від 20 листопада 2012 року [15], які втратили чинність.

2. Частина 1 ст. 20 Закону визначає, що дже-релами формування майна, зокрема земель, сільськогосподарського кооперативу є вступні внески та вклади (у тому числі додаткові вклади), а також членські та цільові внески його членів. Також, відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону право власності на земельну ділянку та право користування земельною ділянкою набуваються сільськогосподарським кооперативом відповідно до Земельного кодексу України і зберігаються за ним у разі входження до складу сільськогосподарського кооперативного об'єднання.

Натомість положення ст. 82 ЗК України не були конкретизовані законодавцем і досі визначають лише наступні підстави набуття у власність земельних ділянок юридичними особами: придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; внесення земельних ділянок її засновниками до статутного капіталу; прийняття спадщини; виникнення інших підстав, передбачених законом. Таким чином, вступні внески та вклади (у тому числі додаткові вклади), а також членські та цільові внески у формі земельних ділянок не визнаються

ст. 82 ЗК України в якості підстави набуття сільськогосподарським кооперативом права власності на такі земельні ділянки. Крім того, в Кодексі йдеться лише про засновників сільськогосподарського кооперативу, статус яких є дещо відмінним від статусу осіб, які набувають членство (вступають) у кооперативі, що вже функціонує.

3. Закон не містить жодної окремої статті, навіть подібної до ст. 22 «Земля кооперативу» Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 19 липня 1997 року [14], що була присвячена земельним відносинам у кооперативах, а також ст. 22 Закону України «Про кооперацію». Натомість законодавець обмежився включенням норми відсильного характеру про право члена сільськогосподарського кооперативу на передачу права користування земельною ділянкою як вкладу (додаткового вкладу) відповідно до вимог ЗК України (ч. 5 ст. 22 Закону).

Слід також зазначити, що науково обґрунтована концепція врегулювання земельних відносин окремо для виробничих і окремо для обслуговуючих кооперативів (кооператив, що здійснюють діяльність з метою одержання прибутку і без зазначеної мети, за класифікацією Закону від 21 липня 2020 року), через відмінності в їх земельно-правовому статусі [2, с. 214], взагалі не знайшла свого втілення у змісті чинного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

4. Пунктом 6 розділу X «Прикінцеві і перехідні положення» Закону, встановлюється правило, за яким визначено долю майнового паю у формі земельної ділянки внесеного особою - членом сільськогосподарського виробничого кооперативу або сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, що ліквідується (на період до та після запровадження купівлі-продажу або відчуження в інший спосіб земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва).

Однак, Закон не дає визначення поняття «майновий пай у формі земельної ділянки», «майновий внесок у формі земельної ділянки» або взагалі «майновий внесок» і з огляду на зміст статті 1 «Основні поняття» Закону його термінологія не кореспондує (не вживається) у значенні, встановленому в Законі України «Про кооперацію» [16].

Слід зазначити, що Закон України «Про кооперацію» містить визначення поняття «пай» (ст. 2) й деталізує правовий режим останнього (ст. 21). Але він природно не регламентує специфіки земельних та майнових відносин у сільськогосподарських кооперативах (зокрема особливості правового режиму вкладів та внесків у формі

земельних ділянок, механізми користування та розпорядження майном і земельними ділянками, які внесені в якості вкладів та внесків до статутного капіталу та фондів кооперативу тощо), позаяк є загальним нормативно-правовим актом і містить відсильні норми до положень спеціальних законів, які мають детально регулювати діяльність окремих типів (видів) кооперативів (наприклад, частина 2 ст. 5, частина 3 ст. 19¹ Закону України «Про кооперацію»).

Проведене дослідження дає змогу зробити деякі висновки. По-перше, чинний Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року фактично не визначає особливості земельно-правового статусу сільськогосподарських кооперативів і не регламентує земельні права та обов'язки членів кооперативу. По-друге, наявні земельно-правові приписи є фрагментарними і непослідовними, вони, навіть на рівні визначення основних термінів, не кореспондують термінології більш загального Закону України «Про кооперацію» і мають в основному відсильний характер до положень Земельного кодексу України та Закону України «Про сільськогосподарський перепис», які, в свою чергу, також не конкретизують особливостей земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах. По-третє, потребує чіткого законодавчого визначення поняття «землі сільськогосподарських кооперативів». По-четверте, загальне і спеціальне законодавство, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів, потребує системного і науково обґрунтованого узгодження (систематизації), зокрема в частині закріплення земельної правосуб'єктності кооперативів та їх членів.

Література

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 49. Ст. 527.
2. Гаєцька-Колотило Я.З. Сільськогосподарські кооперативи як організаційно-правова форма реалізації громадянами України земельних прав / Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник. За ред. докт. юрид. наук, проф. Н.І. Титової. Львів: ПАІС, 2005. С. 194-228.
3. Гафурова О.В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права і обов'язки членів: монографія. Київ: МАУП, 2006. 200 с.
4. Григор'єва Х.А. Переробна кооперація в сільському господарстві України: правове регулювання

організації та діяльності: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 248 с.

5. Ермоленко В.М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2008. 35 с.

6. Кулинич П.Ф. Земельно-правові аспекти розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні на засадах публічно-приватного партнерства: шляхи вдосконалення. Часопис Київського університету права. 2014. Вип. 1. С. 247-251/

7. Масін В.М. Проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 20 с.

8. Статівка А.М. Про деякі організаційно-правові питання розвитку і діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право». 2012. Вип. 173-2. С. 47-51.

9. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення - особливий об'єкт правової регламентації. Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 1999. Вип. 34.

10. Чурилова Т.М. Правове регулювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2011. 20 с.

11. Федорович В.І. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. Львів, 1998. 144 с.

12. Уркевич В. Ю. Становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України: деякі правові аспекти: монографія. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 120 с.

13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 52. Ст. 497.

14. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 19 липня 1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 39. Ст. 261.

15. Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»: Закон України від 20 лютого 2013 року. Офіційний вісник України. 2013. № 5. Ст. 148.

16. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 5. Ст. 35.

*Пащенко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного
та господарського права
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Риженко І. М.

Метою статті є дослідити у контексті глобалізації та зростання міжнародної економічної взаємодії питання транскордонного банкрутства. Транскордонне банкрутство може виникнути з численних причин, включаючи зміни в економічних умовах, обмеження на міжнародній торгівлі та несприятливі політичні умови.

Інститут іноземної процедури банкрутства створений для полегшення процесу та забезпечення взаємодії між різними юрисдикціями. Проте, його успішне впровадження значною мірою залежить від розвитку відповідного локального законодавства та наявності міжнародних угод. Отже, розвиток та удосконалення практики транскордонного банкрутства стає актуальним завданням для сучасних правових систем у забезпеченні стабільності та ефективності світового економічного простору.

Дослідження спрямовується на вивчення поточного законодавства України у сфері транскордонного банкрутства, врахування міжнародних стандартів та практики. Детальний аналіз проблем та викликів, з якими стикається Україна в цьому контексті, є ключовим етапом у визначенні шляхів подальшого розвитку відповідного правового та економічного середовища.

Помітна увага повинна бути приділена інституту іноземної процедури банкрутства та можливостям його реалізації в умовах української системи.

З відсутністю чіткої правової визначеності поняття та організаційно-правових механізмів в справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства, можна стикнутися в контексті Кодексу України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VII. Ця правова невизначеність та практична неефективність реалізації нормативно закріплених організаційно-правових механізмів транскордонних процедур банкрутства в Україні створюють значні перешкоди для належного вирішення спорів у цій сфері.

Висновки дослідження можуть слугувати підставою для пропозицій щодо вдосконалення законодавства, розробки нових механізмів управління транскордонним банкрутством в Україні, а також сприяти формуванню ефективної практики у вирі-

шенні подібних ситуацій в умовах глобального ринку та міжнародної співпраці.

Ключові слова: банкрутство, транскордонне банкрутство, законодавство, концепція «центру основних інтересів».

Ryzhenko I. M. Some issues of cross-border bankruptcy in Ukraine

The purpose of the article is to study the issue of cross-border bankruptcy in the context of globalization and growing international economic interaction. Cross-border bankruptcies can arise for numerous reasons, including changes in economic conditions, restrictions on international trade, and unfavorable political conditions.

The institution of foreign insolvency proceedings was created to facilitate the process and ensure cooperation between different jurisdictions. However, its successful implementation largely depends on the development of relevant local legislation and the availability of international agreements. Thus, the development and improvement of cross-border bankruptcy practice is becoming an urgent task for modern legal systems in ensuring stability and efficiency of the global economic space.

The research is aimed at studying the current legislation of Ukraine in the field of cross-border bankruptcy, taking into account international standards and practices. A detailed analysis of the problems and challenges faced by Ukraine in this context is a key step in determining the ways to further develop the relevant legal and economic environment.

Particular attention should be paid to the institution of foreign bankruptcy proceedings and the possibilities of its implementation in the Ukrainian system.

The lack of clear legal definition of the concept and organizational and legal mechanisms in bankruptcy cases related to foreign bankruptcy procedures can be encountered in the context of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures dated October 18, 2018 No. 2597-VII. This legal uncertainty and the practical inefficiency of the implementation of the statutory organizational and legal mechanisms of cross-border bankruptcy procedures in Ukraine create significant obstacles to the proper resolution of disputes in this area.

The conclusions of the study may serve as a basis for proposals for improving legislation, developing new mechanisms for managing cross-border bankruptcy in Ukraine, and also contribute to the formation of effective practice in resolving such situations in the context of the global market and international cooperation.

Key words: *bankruptcy, cross-border bankruptcy, legislation, concept of "center of main interests".*

Постановка проблеми та її актуальність. Світові конфлікти, складна економічна кон'юнктура та енергетична нестабільність обертаються серйозними викликами для фінансової стійкості не лише в Україні, але й в інших країнах. Ця несприятлива обстановка вже призвела до погіршення виконання фінансових зобов'язань, збільшення числа відкриття проваджень про банкрутство.

Існує потенційна загроза збільшення кількості звернень до судів із ситуаціями, пов'язаними із визнанням та виконанням рішень іноземних судів. Це може призвести до активізації процесів визнання іноземних процедур банкрутства в Україні. Умови глобальної нестабільності підсилюють потребу в розвинених механізмах міжнародного співробітництва та взаєморозуміння для ефективного вирішення цих проблем [1]. Банкрутство з іноземним елементом виступає як необхідна складова ринкової економіки, що вирішує майнові труднощі учасників економічних відносин, особливо тих, чиє майно розташоване у кількох країнах.

Цей вид банкрутства ґрунтується на принципах вільного ринку та конкурентного середовища, сприяючи залишенню на ринку лише тих підприємств, які проявляють більшу ефективність. Це сприяє оптимізації економічного середовища та підтримці попиту на споживчому ринку. Водночас, процедура банкрутства з іноземними елементом вимагає високого рівня міжнародної співпраці та взаєморозуміння для успішного вирішення майнових проблем [2, с. 217].

Ефективність реалізації цього інституту значною мірою залежить від локального законодавства конкретної країни, а також від наявності як двосторонніх, так і багатосторонніх міжнародних угод. Здійснення транскордонного банкрутства вимагає взаємодії та взаєморозуміння між різними юрисдикціями для забезпечення справедливого та ефективного вирішення питань щодо майна банкрута [3].

В умовах глибокої економічної нестабільності та глобальних викликів, пов'язаних із збільшенням кількості випадків банкрутства, транскордонне

банкрутство стає ключовим аспектом вирішення проблем неплатоспроможних боржників, майно яких розташоване у різних країнах.

Тому питання аналізу транскордонного банкрутства буде становити актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою основою дослідження були праці таких науковців як Бірюков О. М., Любарський Б. Г., Павлюк А., Панченко В. В., Шишковський Б. Л., Яповицька А. В. та інші. Проте, на сьогоднішній день потребують уваги деякі питання, що стосуються аналізу наукової розробки та актуальності питання транскордонного банкрутства в контексті законодавства України.

Метою цієї статті є проведення докладного дослідження сучасного стану наукової розробки та актуальності питання транскордонного банкрутства в контексті законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Поняття транскордонного банкрутства, зазначає Любарський Б. Г. є «доктринальною категорією через відсутність його визначення у міжнародних документах чи внутрішньому законодавстві. Коли певні підрозділи багатонаціональної компанії стикаються з фінансовими проблемами, це часто тягне за собою порушення процедури визнання таких підрозділів неплатоспроможними або банкрутами у кожній країні, де здійснюється економічна діяльність компанії» [2, с. 217].

Як зазначає Яповицька А.В. «Кодекс України з процедур банкрутства (далі - КУПБ), містить розділ 8 «Провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства», який практично без змін відтворює норми, що містились у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У зв'язку з цим, залишаються невирішеними низка проблем, зокрема: щодо визначення пріоритетності між провадженнями у справах про таке банкрутство, порушеними в судах України та в іноземних судах; щодо суб'єктного складу такого провадження; щодо процедур, які включено у таке провадження» [4, с. 1].

Сам термін «транскордонний» у законодавствах розвинених держав світу, наголошує Панченко В. В. «у наднаціональному праві ЄС та в системі міжнародного права вживається у розумінні як такий, що має за наслідки перетин кордону незалежно від прилеглості чи наближеності кордонів держав один до одного та існує у межах двох або більше юрисдикцій» [5, с. 57].

Неможливо не погодитись з думкою Любарського Б. Г., що «основним завданням

законодавства про банкрутство є забезпечення розподілу доходів від продажу майна неплатоспроможного боржника між кредиторами, а головною його особливістю є встановлення правил щодо звернення кредиторів до боржників.

Впровадження відповідних правових механізмів до національного законодавства нашої держави є ефективним способом регулювання випадків транскордонної неплатоспроможності та забезпечення:

- належної співпраці між судами та іншими компетентними органами іноземних держав;
- справедливого та ефективного врегулювання випадків транскордонної неплатоспроможності у разі забезпечення захисту інтересів усіх кредиторів та інших зацікавлених сторін, включаючи боржників;
- захисту та максимального збільшення вартості активів боржника;
- збереження підприємств (як діючого бізнесу), які опинилися у скрутному фінансовому становищі, з метою захисту інвестицій та збереження робочих місць» [2, с. 218].

В свою чергу Панченко В.В. відмічає, що «наразі відсутня як чітка правова визначеність понятійного апарата, так і організаційно-правовий механізми під час провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства, зокрема, застосування принципу взаємності, співпраці судів, використання транскордонних протоколів тощо. Тобто, правова невизначеність у КУПБ, практична неефективність реалізації нормативно закріплених організаційно-правових механізмів процедур транскордонних банкрутств в Україні перешкоджають належному розв'язанню спорів в цій сфері, що призводить до відсутності позитивної судової практики» [6, с. 152].

Суддя судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Банасько О. звернув увагу на те, що «в національному правовому полі практично немає судової практики щодо транскордонного банкрутства.

Як приклад з практики касаційного суду про визнання в Україні іноземної процедури банкрутства можливо навести справу № 910/5107/20.

Так, у постанові від 8 листопада 2022 року Верховний Суд звернув увагу, що укладений між Україною та Чеською Республікою Договір про взаємну правову допомогу від 28 травня 2001 року визначає взаємну правову допомогу у справах, які виникають із комерційних правовідносин і що

будь-яких винятків щодо взаємної правової допомоги у справах про банкрутство ні цей Договір, ні КУПБ не містять. Отже, Верховний Суд дійшов висновку, що принцип взаємності у цій справі є дотриманим.

При повторному розгляді цієї справи КГС ВС постановив, що в ухвалі господарського суду про визнання іноземної процедури банкрутства має бути зазначено статус іноземної процедури банкрутства відповідно до положень КУПБ.

Банасько О. також наголошує, до основних проблемних питань, які виникають у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства, слід віднести кваліфікацію арбітражних керуючих, юридичних служб кредиторів, вплив застосування такого інституту на строки розгляду справи, що, як наслідок, підвищує вартість процедури банкрутства, доступ до інформації (бази даних, реєстри тощо в іноземних юрисдикціях)» [7].

У теоретичному аспекті в Україні зазначає Панченко В. В. «наявні нормативно визначені вимоги щодо транскордонних банкрутств і, навіть, частково відповідають міжнародним, які орієнтовані та визнані світовими правовими системами, а саме, у частині положень Типового закону ЮНСІТРАЛ про транскордонну неспроможність від 30 травня 1997 року та основних принципів Світового Банку, які містять правила з розгляду транскордонних справ про банкрутство, а також у регламентах і директивах Європейського Союзу, зокрема, Європейському Регламенті про провадження у справах про неплатоспроможність 2015/848, що закріплюють правила вирішення колізій правопорядків держав-членів Європейського Союзу у разі транскордонної неплатоспроможності, дотримання яких є одним із найважливіших складових у сфері транскордонних банкрутств» [5, с. 58].

Арне Енгельс, міжнародний експерт Проекту ЄС «Право-Justice» відмічає, що «європейське законодавство також щодо транскордонного банкрутства залишається досить недосконалим. Нещодавно Європейська комісія представила новий нормативно-правовий акт ЄС, пов'язаний саме з процедурами неплатоспроможності та банкрутства. Він більш детально прописує європейські вимоги до процедур неплатоспроможності та дає певні рекомендації для національного законодавства» [1].

Отже, по суті, транскордонне банкрутство виникає, коли процес банкрутства, що відбувається в одній країні, впливає на активи чи зобов'язання, розташовані в інших країнах. Практично

це означає, що провадження порушується в одній країні, але має важливий міжнародний аспект.

Тобто, можливо визначити наступні характерні ознаки транскордонного банкрутства:

1. Порушено іноземне провадження: зазвичай, процес банкрутства розпочинається в одній країні, існує необхідність визнання цього процесу в інших країнах, де мають місце активи чи зобов'язання.

2. Звернення до іноземного суду: У ході банкрутства суд може звертатися до суду іншої країни для отримання допомоги чи визнання рішення.

3. Координація проваджень: банкрутство може порушуватися одночасно в кількох країнах, і виникає необхідність у координації проваджень для ефективного врегулювання питань, пов'язаних із визнанням неплатоспроможності боржника.

4. Визначення місця знаходження особи. Це є необхідним для встановлення компетентного правопорядку з метою обрання відповідного закону про банкрутство у справі з множинними провадженнями.

Такі ситуації вимагають взаємодії і співпраці між судами різних країн, а також визнання і виконання рішень у міжнародному контексті.

Слід відмітити, що у справах про банкрутство для зазначених цілей використовується концепція Центру основних інтересів (далі-ЦОІ). Під Центром основних інтересів відповідно до Типового закону ЮНСІТРАЛ про транскордонну неспроможність слід у разі відсутності доказів протилежного є місце реєстрації боржника щодо юридичних осіб/підприємців та місце звичного перебування у випадку з фізичними особами [8, ст. 16].

Серед правил вирішення колізій правопорядків держав-членів Європейського Союзу у разі транскордонної неплатоспроможності, дотримання яких є одним із найважливіших складових у сфері транскордонних банкрутств, у Європейському Регламенті про провадження у справах про неплатоспроможність 2015/848 категорія «центр основних інтересів» визначається як за встановленим місцем, де боржник здійснює управління його інтересами, та яке є очевидним для третіх осіб, так і за місцем реєстрації або місцем перебування, при цьому з встановленими строками щодо зміни такого місця реєстрації або перебування.

Панченко В.В. зазначає, що «в національному законодавстві згадується схожа категорія, а саме «місце основних інтересів». Так, у пункті 11 статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 26 червня 2005 року № 2709-IV однією з підстав визначення підсудності справ

судам України зазначено справи про банкрутство, де боржник має «місце основних інтересів» або основної підприємницької діяльності на території України. При цьому дана категорія «місце основних інтересів» не має правової визначеності та нормативного закріплення, що впливає негативно на існування єдиного підходу щодо його розуміння при розгляді справ у суді» [9, с. 59].

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Транскордонне банкрутство - актуальне питання, яке вимагає уваги в сучасних умовах. Національне законодавство на цей рахунок наразі перебуває у процесі розвитку, і йому потрібно пристосуватися до викликів глобальних проблем.

Транскордонне банкрутство виникає, коли процес банкрутства, розпочатий в одній країні, має вплив на активи чи зобов'язання, що розташовані в інших країнах. Сутність цього явища полягає в тому, що, навіть якщо процес порушується в одній країні, його міжнародний вимір важливий. Основні ознаки транскордонного банкрутства можна визначити наступним чином: порушено іноземне провадження; звернення до іноземного суду; координація проваджень; визначення місця знаходження особи. На нашу думку необхідно внести зміни до чинного Кодексу України з процедур банкрутства, визначивши та закріпивши основні ознаки транскордонного банкрутства, а також введення категорії "центр основних інтересів".

Додатково, рекомендується розглянути можливість спрощення визнання іноземних процедур банкрутства та удосконалення процесу координації між судами різних країн. Це сприятиме швидшому та ефективнішому вирішенню гострих питань транскордонного банкрутства.

Загалом, важливо створити механізми, що сприятимуть справедливій та ефективній реалізації процедури транскордонного банкрутства, а також забезпечать взаємодію між різними системами правосуддя в міжнародному контексті.

Література

1. Проєкт ЄС "Право-Justice" провів круглий стіл щодо транскордонного банкрутства. Проєкт ЄС "Право-Justice". 2023. URL: <http://surl.li/nsaaz>
2. Любарський Б.Г. Щодо правового регулювання процедури банкрутства з іноземним елементом. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 217-220. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/56.pdf
3. Шишковський Б.Л., Павлюк А. Транскордонне банкрутство. KRMG. 2021. URL: <http://surl.li/nsabl>

---

4. Яповицька А. В. Проблемні питання транскордонного банкрутства у Кодексі України з процедур банкрутства. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 4 с. URL: <http://surl.li/nsabh>

5. Панченко В.В. Транскордонні банкрутства в Україні: організаційно-правові питання. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. С. 56-60. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/11.pdf>

6. Панченко В.В. Організаційно-правові аспекти розгляду справ про транскордонні банкрутства з множинними провадженнями. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Вип. 72. Ч. 1 С. 150-154. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/266878/262886>

7. Судді ВС розповіли про судову практику щодо виконання рішень іноземних судів та банкрутства з іноземним елементом. Верховний Суд. 2023. URL:

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1406147/>

8. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про транскордонну неспроможність: міжнародний документ від 30 травня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_877#Text

9. Панченко В.В. Питання правової визначеності категорії «Центр основних інтересів» у справах про транскордонні банкрутства. POLISH JOURNAL OF SCIENCE. 2022. № 53. С. 58-60. URL: <https://zenodo.org/records/6997341>

*Риженко І. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора інституту права
та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ АУТОАГРЕСІЇ ПІДЛІТКІВ-ДЕВІАНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Смілянець Т. Л.

В умовах бойових дій на території країни суспільства переживає кожного дня тривоги та стрес. Однією з основних вразливих категорій є діти, які ще не готові сприймати дійсність такою, як вона є. Суспільство сьогодні спантеличене вирішенням проблем соціалізації неповнолітніх, пошуком підходів профілактики протидії всієї девіантної поведінки підлітків. Нерозуміння причин гибелі народу, авіаударів провокує пошук причин в собі, трансляцію деструктивної поведінки на себе, на інших чи на тварин. Останнім часом збільшилась кількість підліткової аутоагресивної поведінки, суїциду, про який важко говорити та якому важко знайти пояснення. Сучасна соціокультурна ситуація характеризується постійно зростаючою напруженістю суспільного життя, різкими змінами, що відбуваються у всіх її сферах процесами, що об'єктивно ускладнюють, самоорганізацію поведінки індивідів. Збільшується залежність соціальнополітичного укладу суспільства від поведінки кожної людини. Девіантна поведінка підлітків може посилюватися в умовах воєнного стану через стрес, невизначеність та втрату стабільності в житті. Саме тому, постала необхідність в дослідженні аутоагресивної поведінки серед підлітків-девіантів.

У статті розглянуто теоретичні аспекти деструктивної поведінки підлітків-девіантів. Відповідно до психологічної енциклопедії термін поведінка девіантна (лат. *deviatio* - відхилення) - дії людини (девіанта), які порушують офіційно встановлені в суспільстві чи неофіційні в певній соціальній групі моральні та правові норми, що призводять до її покарання, ізоляції, виправлення або лікування. Встановлено, що деструктивність притаманна кожній людині, але в підлітків проявляється найбільш частіше. Зокрема останнім часом зріс інтерес до різних порушень психологічного розвитку у підлітків, а також збільшилася кількість підлітків з різними видами психологічних відхилень. В дані статті розглянуто причини і особливості аутоагресивної поведінки серед підлітків-девіантів.

Метою реалізації дослідження було використано перелік теоретичних та емпіричних методів, а саме: спостереження, оцінка та опис.

Ключові слова: деструктивність, підлітки, поведінка девіанта, аутоагресія, соціальна ізоляція.

Smilianets T. L. Peculiarities of autoaggression of deviant teenagers in wartime conditions

In the conditions of hostilities on the territory of the country, society experiences anxiety and stress every day. One of the main vulnerable categories are children who are not yet ready to perceive reality as it is. Society today is puzzled by the solution to the problems of socialization of minors, by the search for preventive approaches against all deviant behavior of teenagers. Lack of understanding of the causes of the death of the people, airstrikes provokes the search for reasons in oneself, the transmission of destructive behavior to oneself, others or animals. Recently, the number of adolescent autoaggressive behavior, suicide, which is difficult to talk about and difficult to find an explanation for, has increased. The modern socio-cultural situation is characterized by the ever-increasing tension of social life, sharp changes occurring in all its spheres, processes that objectively complicate the self-organization of the behavior of individuals. The dependence of the socio-political structure of society on the behavior of each person is increasing. Adolescent deviant behavior may increase in martial law due to stress, uncertainty and loss of stability in life. That is why there is a need to study autoaggressive behavior among deviant teenagers.

The article examines the theoretical aspects of the destructive behavior of deviant teenagers. According to the psychological encyclopedia, the term deviant behavior (lat. *deviatio* - deviation) is the actions of a person (deviant) that violate the moral and legal norms officially established in society or unofficial in a certain social group, which lead to his punishment, isolation, correction or treatment. It has been established that destructiveness is inherent in every person, but it manifests itself most often in teenagers. In particular, interest in various disorders of psychological development among adolescents has recently increased, and the number of adolescents with various types of psychological abnormalities has also increased. This article examines the causes and features of autoaggressive behavior among deviant teenagers.

The purpose of the research was to use a list of theoretical and empirical methods, namely: observation, assessment and description.

Key words: destructiveness, teenagers, deviant behavior, autoaggression, social isolation.

Вступ. Проблема аутоагресії розглядається в таких науках як психіатрія, психологія, соціологія, педагогіка, філософія, юриспруденція. Кожна з них використовує у вирішенні заявленої проблематики термінологію і своє розуміння сутності аутоагресії. В будь-якому випадку аутоагресія має безпосередній зв'язок з особистістю, вказує на відхилення у її формуванні та ускладнює соціальну адаптацію. Мета публікації - висвітлити причини виникнення аутоагресивної поведінки серед підлітків-девіантів в умовах воєнного часу.

Методологія аналізу проблеми: сучасна молодь, враховуючи глобалізаційні передумови, егоцентризацию особистості, тотальне нівелювання загальноприйнятими нормами поведінки, вирізняється особливою жорстокістю, агресією та агресією направленою на самого себе. Підлітковий вік є складним періодом, пов'язаним зі становленням особистості. Він характеризується різкою зміною поглядів, смаків, потреб, а також змін у Я-концепції (Бернс, 1986). Тому прояви агресії у підлітків можуть бути необґрунтованими та являтися наслідком особистісної кризи [11].

Проблема аутоагресивної поведінки у підлітків-девіантів є серйозною соціальною та психологічною проблемою. Аутоагресія може включати самошкодження, саморізання, спроби самогубства, а також інші форми навмисної травми для себе.

Методологію дослідження становить комплекс загальнонаукових методів і фахових підходів. Аналіз, узагальнення, порівняння тощо використано для виокремлення сутнісних характеристик явищ залежності загалом і телефонної залежності зокрема, адикції та адитивної поведінки. Системний підхід зумовив формування цілісної та комплексної оцінки наукових напрацювань за напрямом здійснюваного дослідження, а контент-аналіз допоміг окреслити найвагоміший внесок дослідників і перспективність практичного застосування їхніх висновків і пропозицій [1]. Практична значущість: в статті розглянуто причини виникнення аутоагресивної поведінки серед підлітків-девіантів.

Результати й обговорення. На думку психологів, в умовах сьогодення в юнацтва істотно зросли потреби в самоствердженні, самовизначенні, самореалізації, натомість емоційно-вольова сфера та саморегуляція ще не сформовані, а отже, вони легше стають девіантами та схильними до девіантної поведінки (девіантна поведінка - це поведінка особистості, яка не відповідає загальному стандарту). Девіацію розуміють як будь-яке відхилення від нормального, загальноприйнятого стану речей як у природі, так і в суспільстві [15].

Висновки. Важливо розуміти, що в умовах воєнного стану психічна підтримка, надана спеціалізованими організаціями, родиною та громадськістю, може мати критичне значення для запобігання та допомоги в управлінні аутоагресивною поведінкою серед підлітків-девіантів. Дослідження девіантної поведінки серед підлітків в умовах воєнного стану є важливою складовою частиною поведінки в соціумі. Причому сюди включаються не тільки негативні, а й позитивні види девіації, що відрізняє її від інших понять, які характеризують негативні явища в суспільстві.

Кінцевим проявом цієї поведінки є суїцид. Суїцидальна поведінка є найважчим проявом аутоагресії [10]. Крім цього до аутодеструктивної поведінки відносять залежність від алкоголю, небезпечного виду спорту, надмірна праця, татування, залежність від фізичного навантаження.

Аутоагресія серед підлітків-девіантів в умовах воєнного стану має свої особливості через додатковий стрес та травматичні впливи, отримані травми в минулому, які можуть супроводжуватися конфліктом та низкою багатьох інших факторів. У підлітковому віці актуалізуються процеси: розвитку особистості,

становлення образу «Я», пошук сенсу життя і самовдосконалення. На розвиток самосвідомості значно впливає оточення підлітка, тому, під впливом соціальних умов, самооцінка зазнає постійних змін [13]. В умовах воєнного стану аутоагресія серед підлітків також може виникати як наслідок стресу, травм або психологічних проблем, пов'язаних із воєнними подіями. Явище аутоагресії - це не лише про завдання собі фізичного болю, воно також проявляється у самообвинуваченні, знеціненні себе, висвітлення себе перед оточенням у невідгідному світлі тощо. Складність у дослідженні аутоагресивної поведінки полягає у тому, що вона знаходиться у сфері інтересів таких наук, як психіатрія, психологія, соціологія, педагогіка, філософія, юриспруденція. Кожна з них використовує у вирішенні заявленої проблематики термінологію і своє розуміння сутності аутоагресії [19], а тому дослідити аутоагресію тільки у розрізі однієї науки не можливо.

І. Я. Гілінський та А. Г. Амбрумова у своїх дослідженнях стосовно соціальних девіацій, вбачають природу суїциду як явища, що зумовлюється агресією на ґрунті фрустрації (Фрустрація (від лат. Frustration - обман, марне очікування) - негативний психічний стан, обумовлений неможливістю задоволення тих чи інших потреб. Цей стан виявляється в переживаннях розчарування,

тривоги, дратівливості, нарешті, розпачу), а фрустрація, у свою чергу, породжується відносно низьким соціальним (економічним) статусом чи його падінням. Спрямованість агресії на інших чи на себе (самогубство) залежить від соціальної чи психологічної «стриманості».

Як зазначає О. В. Погорілко, в психоаналізі аутоагресія розглядається як захисний механізм психіки. Вважається, що така поведінка є наслідком перенаправлення агресії, перш за все спрямованою на зовнішній об'єкт. У випадках, коли від цього зовнішнього об'єкта (або від існування цього зовнішнього об'єкта) залежить благополуччя людини, агресія може бути переспрямована. В одних випадках на інший зовнішній об'єкт (виміщення), а в інших випадках, якщо такого об'єкта не знаходиться чи, що частіше, якщо таке перенаправлення виявляється неприйнятним (засуджуваним, караним) і агресія виявляється спрямованою на самого себе. Незважаючи на те, що аутоагресія створює серйозні проблеми (в умовах війни через низку емоційних загострень ці проблеми збільшуються) для того, хто застосовує цей захист, емоційно вони виявляються для нього більш прийнятними ніж усвідомлення первинного об'єкту агресії.

В період розвитку, засвоєння моральних цінностей та норм поведінки підлітки опиняється в умовах, коли задоволення значущих соціальних потреб та потреби в самовизначенні супроводжується підвищеною емоційною чутливістю [17]. Через це їх аутоагресивна поведінка частіше спрямована на знищення себе як індивіда внаслідок зруйнованих соціальних зв'язків з оточенням, а отже перетворюється на засіб самоствердження.

Під час дослідження факторів аутоагресивної поведінки серед підлітків-девіантів встановлено такі причини виникнення вказаної поведінки, а саме:

1. «Психологічний тиск» в умовах воєнного стану. Воєнний стан може призводити до значного «психологічного тиску» на підлітків, загроза для особистої безпеки, страх втрати близьких та інші стресори можуть сприяти розвитку аутоагресивних поведінок серед підлітків схильних до девіантної поведінки. Психологічний тиск може бути одним з признаков аутоагресивної поведінки, але важливо розрізняти різні аспектами цього поняття. Слід зазначити, що психологія влаштована таким чином, що тиск здебільшого призводить до постійної втрати концентрації та зниження розумової активності [4]. Аутоагресія охоплює широкий спектр вчинків, включаючи самопошкодження та

інші форми небезпечної поведінки, що можуть завдати шкоди фізичному чи психічному здоров'ю підлітка. Психологічний тиск, у контексті аутоагресії, може виявлятися таким чином: внутрішні конфлікти - особа може відчувати внутрішні конфлікти такі, як невірноваженість чи психологічний дискомфорт, що призводить до тиску на психіку; емоційний стрес - високий рівень емоційного стресу, що створює психологічний тиск, який, у відсутності ефективних стратегій впорядкування зі стресом, може призвести до аутоагресивних дій; спроби вирішення проблем - підліток може використовувати аутоагресію, як спробу вирішити психологічні проблеми чи подолання емоційних труднощів; самозневаження - може викликати самозневаження та відчуття неприйняття себе, що впливає на самооцінку та самопочуття; відчуття безвихідності - психологічний тиск може породжувати відчуття безвихідності, і підліток може використовувати аутоагресію, як спосіб врегулювання цих відчуттів.

Важливо визначити конкретні контекстуальні та індивідуальні чинники, які можуть призводити до психологічного тиску та аутоагресивної поведінки. У багатьох випадках, взяття на себе або спостереження за психологічним тиском може вимагати допомоги від кваліфікованого фахівця в галузі психічного здоров'я, такого як психотерапевт чи психіатр. Індивідуальний підхід та підтримка можуть бути ключовими для розуміння та ефективного управління аутоагресивною поведінкою.

2. Порушення психічного стану. Воєнний конфлікт може сприяти розвитку психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність тощо. У наш час практично кожна людина відчуває хронічне перенапруження, яке супроводжується пригніченим настроєм, тривогою, погіршенням сну. В умовах війни посттравматичний стресовий розлад є типовим як для військових, так і для цивільних [9]. Категоріями ризику є військові, діти, жінки, люди літнього віку. При цьому розлад більше характерний для людей чутливих та емоційних, тож чим більш травматичною була ситуація, тим більший ризик появи розладу. Також важливо пам'ятати про додаткові фактори, які можуть погіршити психічний стан підлітка, а саме: самопризначення вини - це коли особа з порушенням психічного стану може відчувати надмірне самопризначення вини за якісь події або ситуації, що може призвести до аутоагресії, як спробу покарати себе; низька самооцінка - психічні розлади можуть впливати на віру в себе та низьку самооцінку, як наслідок

це може стати негативною мотивацією для аутоагресивної поведінки; розлад особистості - особи із розладами особистості, такими як граничний розлад особистості, можуть демонструвати нестабільність емоцій та міжособистісні конфлікти, що може вказувати на аутоагресивне спрямування; депресія, тривога та інші розлади психічного здоров'я можуть заважати молодим повноцінно зосереджуватися, ефективно розподіляти свій час та брати активну участь у соціальній діяльності відсутність стратегій копінгу -люди із порушеннями психічного стану можуть не мати ефективних стратегій управління стресом та емоціями, що може призвести до використання аутоагресії, як способу подолання труднощів [12]; погіршення симптомів - загострення симптомів психічного розладу можуть впливати на загальний психічний стан і викликати аутоагресивну поведінку. Ці розлади є супутніми факторами для аутоагресії серед підлітків-девіантів. Таким чином, слід зазначити, що ПТСР досить розповсюджене захворювання, поширеність якого в умовах сьогодення різко підвищилось [18].

Також у сучасних підлітків обох статей суїцидальна поведінка, як прояв аутоагресії, значною мірою пов'язана з вживанням психоактивних речовин, з агресивною і антисоціальною, в тому числі груповою поведінкою, раннім досвідом сексуальних відносин, низькою самооцінкою, схильністю до ризику [5].

3. Соціальна ізоляція від оточення. Воєнний стан може призвести до втрати соціального середовища, психосоціальної підтримки та загрози втрати в'язків із родиною та друзями. Це може посилити почуття самотності та відчуження. В дослідженнях науковців різні прояви «самості» розуміються як здатність індивіда до організації та регуляції власного буття; як вища, усвідомлена форма життєтворчої активності [6]; як структурний елемент самосвідомості, що відповідає за екзистенціальний напрямок розвитку індивіда [3]. Але враховуючи умови військового стану не кожному підлітку вдається впоратися із соціальною ізоляцією.

Також соціальна ізоляція може грати важливу роль у розвитку аутоагресії серед підлітків-девіантів. Особливо важливо враховувати, що підлітковий вік є періодом інтенсивного формування особистості, а соціальні взаємодії грають ключову роль у психічному та емоційному розвитку. Відсутність позитивних соціальних взаємодій та відчуття відокремлення від оточення можуть призводити до стресу та психічної напруги, що, в свою

чергу, можуть стати причиною аутоагресивної поведінки.

4. Недостатній або відсутній доступ до психологічної допомоги. У воєнних умовах пов'язаних з міграцією особливо в країнах з обмеженим доступом до медичних та психологічних ресурсів, може бути складніше отримати професійну допомогу для підлітків, які можуть потребувати психологічної підтримки. У деяких людей можуть виникнути думки про власну неповноцінність, дискомфорт від спілкування з навколишнім світом через неможливість зрозуміти людей у новій країні, відчуження [16]. У більшості випадків вимушені мігранти мають посттравматичний стресовий розлад, психосоматичні симптоми та захворювання, що впливають на психічне здоров'я внаслідок воєнних дій, втрати близьких, майна, тощо. На що підлітки з девіантними розладами можуть реагувати по-різному.

5. Використання аутоагресії, як методу заспокоєння та засобу контролю над ситуацією. В умовах загострення конфлікту, підлітки можуть намагатися відчути контроль над своїм життям, використовуючи аутоагресію, як спосіб виявлення своїх емоцій та потреб. Аутоагресія серед підлітків-девіантів може виникати в контексті емоційних труднощів та стресу. Підлітки можуть використовувати аутоагресію, як спроб заспокоєння себе або вираження емоцій, які їм важко висловити. До прикладу навмисні самопошкодження розглядають в контексті агресивної поведінки, депресивних розладів, суїцидальних намірів, як наслідок органічних розладів чи психотичного самопокалічення, спричинені галюцинаціями й іншими спотвореннями реальності [8].

6. Вплив медіа і соціальних мереж. Медіа та соціальні мережі можуть підсилювати стрес та емоційний навантаження шляхом показу трагічних подій, зображень насильства та інших травматичних сценаріїв. Наукові дослідження показують, що соціальні мережі можуть впливати на девіантну поведінку серед підлітків (від англійського "adolescents"). Однак важливо відзначити, що вплив не є однозначним, і він може залежати від різних факторів, таких як тип соціальних мереж, тип девіантної поведінки, індивідуальні риси особистості та контекстуальні умови.

7. Обмежений доступ до освіти та розваг. В умовах воєнного конфлікту може бути важче забезпечити нормальні умови для навчання та розваг [2]. Це може призвести до відчуття невизначеності та втрати перспектив. Обмежений доступ до освіти та розваг може впливати на психічне здоров'я

підлітків та стати чинником аутоагресивної поведінки. Недостатність можливостей для розвитку, навчання та відпочинку може викликати стрес, невдоволення та відчуття відсутності перспектив. Ймовірні можливі механізми, які пояснюють, як обмежений доступ до освіти та розваг може впливати на аутоагресивну поведінку підлітків: стрес та невпевненість у майбутньому (підлітки можуть відчувати відсутність перспектив, що стає причиною психічного дискомфорту та внутрішньої напруги); відчуття відокремлення та неприйняття якщо підліток відчуває себе відокремленим або відхиленням від оточення через обмеженість можливостей, це може призвести до відчуття неприйняття, що, в свою чергу, може впливати на самооцінку та емоційний стан; сприйняття власного значущості, обмежений доступ до освіти та розваг може призводити до відчуття власної безперспективності або важливості [18]. Це може викликати емоційний стрес та допомагати формувати аутоагресивну поведінку, як спосіб виразити внутрішньої біль; відсутність позитивних стимулів, обмежений доступ до розваг та освіти може призвести до відсутності позитивних стимулів у житті підлітка. Відчуття нудьги та безцільності може сприяти виникненню аутоагресивної поведінки, як спробу виправити це відчуття; відсутність підтримки та допомоги, обмежений доступ може означати брак підтримки з боку родини, школи чи інших соціальних структур. Відсутність підтримки може призвести до почуття відчуження та справити негативний вплив на психічне здоров'я. Вивчаючи сутність травмуючих обставин у воєнний час, важливо відмітити, що екстремальною ситуацією для тих, хто її переживає, може бути зовнішній стрес, травма.

Для запобігання аутоагресії важливо забезпечувати підліткам можливості для розвитку, створювати підтримуюче соціальне середовище та забезпечувати доступ до ресурсів для освіти та розваг [7]. Необхідно також враховувати індивідуальні потреби та особливості кожного підлітка, а також шукати допомогу від професійних фахівців у галузі психічного здоров'я при необхідності. Сучасні реалії та соціокультурні чинники, які мають глобальний характер, зумовлюють істотні суспільні трансформації, плинність соціальних ролей, статусів, належних і прийнятних форм соціальної поведінки, а також дедалі більше розмаїття соціальних цінностей і ціннісних орієнтацій, які поділяються представниками різних соціальних груп; трансформації та зміни у ставленні до життєвого вибору особистості [14].

Література

1. Скориніна-Погребна О.В., Бутко О. О., Науково-методичний аналіз аутоагресії в сучасній психології. URL: <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6043>
2. Васильєва Н. М. Особливості психологічної допомоги в умовах вимушеної міграції. Чорноморські наукові студії, 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-42>
3. Даценко О. А. Психологічний тезаурус життєтворчих умінь особистості. Актуальні Проблеми Психології в Зкладах Освіти, 2022. 4, 8-14. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v4i.7419>
4. Запара С.І., Виглазова М.В. Захист від психологічного насильства на робочому місці: національний та закордонний досвід, 2019. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.3.13>
5. Крижановська, З. Ю., Радчук, Н. Емоційні розлади як кореляти порушення якості психічного здоров'я в студентському віці. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Психологія*. 2023. 3, 72-75. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.14>
6. Когут М.Г., Зан М.І., Переш І.Є. Соціальна девіація: поняття та класифікація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. С. 58.
7. Кобзієва І. Запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству. *Innovative ways of improving medicine, psychology and biology*. 2023. 77-87. URL: <https://doi.org/10.46299/isg.2023.monomed.2.3.1>
8. Лисенко Л.М. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-3-10>
9. Мазур О., Ткаченко І., Чепурна В. Посттравматичний стресовий розлад в умовах військового стану. *Наукові Перспективи (Naukovi Perspektivi)*, 2023. 5(35). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5\(35\)-825-834](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-5(35)-825-834)
10. Мареніч Г., Платонова Д. Посттравматичний стресовий розлад в українців в умовах повномасштабного вторгнення. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences*. 2022. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-09.12.2022.60>
11. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики. *Навч. посібник*. Київ : Видавничий дім «Слово», 2009. 464 с.
12. Мул, С. Фрустрація як проблема психічного стану особистості. *Збірник Наукових Праць Національної Академії Державної Прикордонної Служби України*. Серія: психологічні науки. 2020. 12(1), 193-203. URL: <https://doi.org/10.32453/5.v12i1.146>

13. Назаревич В. В., П'ясецька О. В. Остракізовані ознаки аутоагресивної поведінки підлітків, 2019. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.69
14. Робокіна Н. Процесуальні та результативні характеристики життєвого вибору особистості в сучасному соціумі. *Psychology of Personality*, 2021. 11(1), 77-84. <https://doi.org/10.15330/ps.11.1.77-84>
15. Романенко О.В. Чинники девіантної поведінки підлітків з позицій різних психотерапевтичних підходів, 2021. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1402>
16. Сергета І., Макарова О., Браткова О. (2022). Прогностична оцінка стану психічного здоров'я сучасних учнів і студентів на підставі використання процедур кластерного аналізу: закономірності та особливості. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-20.05.2022.097>
17. Урбанович А. П. (2023). Психологічні особливості впливу взаємодії підлітків та батьків на самооцінку підлітків. *психологічні науки: теорія і практика сучасної науки*. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-322-7-10>
18. Фомич М. Теоретичні концепції психічного здоров'я особистості в психологічній науці. *Вісник Національного Університету Оборони України*. 2020. 49(1), 103-109. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2018-49-1-103-109>
19. Цирковникова, І. Особливості адаптації вимушених переселенців та надання первинної психологічної допомоги під час бойових дій. *Humanitas*. 2023. Вип. 1. С. 138-143. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.20>
20. Цюняк, О. Формування готовності майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності в закладах вищої освіти. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2018. 18(1). URL: <https://doi.org/10.15330/msuc.2018.18.142-147>

Смілянець Т. Л.,
orcid.org/0009-0006-3748-4995
головний психолог відділу
психологічного забезпечення
управління соціально-психологічної роботи
Департаменту кадрового забезпечення
Національної поліції України

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Братель С. Г.

На основі аналізу чинного національного законодавства та наукових праць науковців у статті з'ясовано сутність засад адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України. Доведено, що адміністративно-юрисдикційна діяльність органів міліції здійснюється у врегульованих законом процесуальних формах, однією з яких є провадження у справах про адміністративні правопорушення. Стверджується, що Кодекс про адміністративні правопорушення чітко визначає юрисдикційні повноваження органів Національної поліції щодо окремих категорій адміністративних справ.

Встановлено, що уповноважені посадові особи органів (підрозділів) Національної поліції мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, розглядати і вирішувати справи про адміністративні правопорушення в порядку, встановленому законами України. Доведено, що провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на засадах неухильного додержання принципів законності, захисту інтересів держави та особи, гласності, об'єктивної істини, рівності громадян перед законом, оперативності, забезпечення прав людини та громадянства, а також засад правопорушення та презумпцію невинуватості.

Автор обґрунтовує, що уповноважені органи (підрозділи) Національної поліції України та уповноважені ними працівники реалізують у провадженні у справах про адміністративні правопорушення загальні засади підсудності, які мають свою специфіку, зумовлену адміністративно-правовою природою правовідносин, що виникають між учасниками провадження про адміністративні правопорушення. Проаналізовано, що принципи розгляду справ про адміністративні правопорушення є частиною загальних правових засад, на яких ґрунтується процесуальна діяльність органів (посадових осіб) Національної поліції України при розгляді та вирішенні індивідуальних справ про адміністративне правопорушення природи. Автор розкриває загальні принципи верховенства права, законності, презумпції невинуватості, права на захист, офіційності та гласності, принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення. Особливу увагу приділено конкретним принципам. Автор

надає власне визначення засад адміністративної юрисдикції в діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України.

Ключові слова: провадження, справа, захист, право, правопорушення, правовідносини.

Bratel S. H. Implementation of the principles of administrative jurisdiction in the activities of the National Police of Ukraine

Based on the analysis of current national legislation and scientific works of scholars, the article clarifies the essence of the principles of administrative jurisdiction in the activities of the National Police of Ukraine. It is proved that administrative jurisdictional activities of police bodies are carried out in procedural forms regulated by law, one of which is proceedings in cases of administrative offences. It is argued that the Code of Administrative Offences clearly defines the jurisdictional powers of the National Police bodies in relation to specific categories of administrative cases.

It is established that authorised officials of the bodies (units) of the National Police have the right to draw up protocols on administrative offences, to consider and resolve cases of administrative offences in accordance with the procedure established by the laws of Ukraine. It is proved that proceedings in cases of administrative offences are carried out on the basis of strict adherence to the principles of legality, protection of the interests of the State and the individual, publicity, objective truth, equality of citizens before the law, efficiency, and the presumption of innocence. The author substantiates that the authorized bodies (subdivisions) of the National Police of Ukraine and their authorized employees implement general jurisdictional principles in proceedings on administrative offences which have their own specifics due to the administrative and legal nature of legal relations arising between the participants to proceedings on administrative offences.

The author analyses that the principles under which administrative offence cases are considered are part of the general legal principles on which the procedural activities of the bodies (officials) of the National Police of Ukraine are based when considering and resolving individual administrative cases of an administrative

tort nature. The author reveals the general principles of the rule of law, legality, presumption of innocence, right to defence, formality and publicity, and the principles of administrative offence proceedings. Particular attention is paid to the specific principles. The author provides his own definition of the principles of administrative jurisdiction in the activities of bodies (units) of the National Police of Ukraine.

Key words: *proceedings, case, defence, law, offence, legal relations.*

Постановка проблеми та її актуальність. Дотримання та реалізація основних засад діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України забезпечують процес формування та ефективного функціонування інституту поліції в Україні відповідно до міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини у різних сферах життєдіяльності [6, с. 95].

Національна поліція, здійснюючи свої повноваження відповідно до чинного законодавства України має широке коло обов'язків у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності. Особливо актуальним постає питання реалізації принципів адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання адміністративної юрисдикції у своїх наукових працях розглядали такі вчені-правознавці, як: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, В. В. Галунько, В. М. Гарашук, І. П. Голосніченко, Т. О. Гуржій, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, Т. Є. Кагановська, О. М. Ключев, О. В. Ковальова, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, О. Ю. Салманова, О. Ю. Синявська, В. К. Шкарупа.

Наукові праці, у яких розглядалися питання адміністративної юрисдикції Національної поліції створюють методологічні передумови для подальшого дослідження принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення, визначення їх змісту та ступеня правового закріплення, серед яких необхідно виокремити наступні: «Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України» [5], «Особливості адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції» [15], «Принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення» [14], «Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення: систематизація та розкриття змісту» [11], «Принципи провадження у справах про проступки проти громадського порядку» [16],

«Принципи адміністративного права в діяльності правоохоронних органів: теоретичні аспекти» [9].

Метою статті є дослідження принципів адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України в умовах реформування чинного законодавства та розвитку науки адміністративного права.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів поліції здійснюється в регламентованій законом процесуальній формі. Формою реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень органів (підрозділів) Національної поліції є здійснюване ними провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення є найважливішою складовою частиною правозастосовної діяльності [5, с. 193]. Такі провадження можна визначити як сукупність здійснюваних компетентними органами (органами та підрозділами Національної поліції) на основі закону процесуальних дій щодо вирішення справ про адміністративні правопорушення.

Відповідно до ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) на посадові особи органів Національної поліції України покладається обов'язок розглядати підвідомчі їм справи про адміністративні правопорушення. Вичерпний перелік справ, які підвідомчі органам Національної поліції наведено у ст. 222 КУпАП [2].

Слід наголосити, що в КУпАП чітко визначено юрисдикційні повноваження органів Національної поліції щодо конкретних категорій адміністративних справ. Так, у низці випадків уповноважені працівники органів Національної поліції мають право на складання протоколів про адміністративні правопорушення, на розгляд та вирішення справ про адміністративні правопорушення [17, с. 137].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюються на засадах суворого дотримання принципів законності, охорони інтересів держави й особи, публічності, об'єктивної істини, рівності громадян перед законом, оперативності, а також презумпції невинуватості, згідно з якою особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, вважається невинуватою до тих пір, поки протилежне не буде доведено та зафіксовано у встановленому законом порядку.

Перш ніж перейти до розгляду принципів адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України слід визначити поняття принципів права загалом.

У науковій енциклопедичній літературі найчастіше зазначають, що під принципами права слід розуміти закріплені в праві головні ідеї, вихідні начала або основи функціонування, що характеризують його зміст, головне призначення права, обумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства [8, с. 452; 18, с. 278]. Важливість принципів адміністративного права полягає в тому, що вони створюють передумови для формування й розвитку сучасної адміністративно-правової науки, ефективної правотворчості та дієвого правозастосування.

Принципи права в цілому та принципи окремих правових інститутів повинні виступати критерієм законності та правомірності дій юрисдикційних органів, їх посадових осіб та інших учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення, а отже - повинні отримати нормативно-правове закріплення [7, с. 80].

В юридичній літературі наявні різні підходи до класифікації принципів адміністративної юрисдикції. Провідними вченими-адміністративістами, такими як: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. В. Галунько, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. І. Миколенко, - приділено значну увагу вивченню таких принципів, їх диференціації на загальні та спеціальні. Деякі науковці поділяють принципи адміністративної юрисдикції на загальноправові, галузеві та спеціальні [13, с. 38].

Сучасні вчені, досліджуючи адміністративної юрисдикції, одностайні в тому, що її принципи мають такі ознаки: по-перше, вони визначені як основні положення, ідеї, що характеризують зміст адміністративного права; по-друге, відповідно до цих принципів формується й функціонує система та зміст окремої галузі права; по-третє, визначають напрями та механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин; по-четверте, складають основу для закріплення адміністративно-правових норм та виступають орієнтирами розвитку адміністративного права; по-п'яте, на цих принципах базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення прав і свобод та законних інтересів осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави; по-шосте, викликають формування нових інститутів [12, с. 184].

Чіткого переліку принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення законодавством не встановлено. В юридичній літературі існує безліч думок щодо визначення такого переліку. У справах про адміністративні

правопорушення уповноважені органи (підрозділи) Національної поліції України і їх посадові особи реалізують загально-юрисдикційні принципи, що мають свою специфіку, обумовлену адміністративно-правовою природою правовідносин, що виникають між учасниками провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Принципи, за якими розглядаються справи про адміністративні правопорушення є частиною загально-правових принципів, на яких базується процесуальна діяльність органів (посадових осіб) при розгляді й вирішенні індивідуальних адміністративних справ адміністративно-деліктного характеру. До них належать принципи: верховенства права, законності, презумпції невинуватості, права на захист, офіційності та гласності.

Принцип верховенства виступає загальними принципом правового регулювання, що закріплений у статті 8 Конституції України [1]. Цей принцип означає пріоритет прав та свобод людини, справедливості і гуманізму у діяльності суб'єктів влади, в тому числі Національній поліції України. Він є базовою засадою діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Вказаний принцип отримав своє нормативне закріплення також у статті ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію» [3].

Принцип законності вказує на суворе і неухильне дотримання посадовими особами органів і підрозділів Національної поліції вимог Конституції України, КУпАП, законів та підзаконних актів, відповідно до встановленої у законодавстві процедури [1, 2].

Принцип презумпції невинуватості полягає в тому, що особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, вважається невинуватою, доки інше не буде доведено й зафіксовано в установленому законом порядку. Звідси апостеріорі, що особа, яка притягується до відповідальності не зобов'язана доводити свою невинуватість, хоча й має на це право.

Принцип права на захист реалізується наданням особі, яка притягується до відповідальності, необхідних правових можливостей для доведення своєї невинуватості або наведення обставин, що пом'якшують її вину, така особа користується широкими правами на всіх стадіях провадження (ст. 268 КУпАП).

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право ознайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом,

має право на надання правової допомоги особисто, спілкуватися рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржувати постанову по справі [2].

Принцип офіційності полягає у тому, що провадження у справах про адміністративні правопорушення регламентує один з офіційних видів відповідальності. Про її офіційність свідчать такі ознаки: а) міри відповідальності встановлюються державою; б) ініціатива щодо порушення справи належить представникам публічної влади; в) усі стадії провадження (включаючи розгляд справ, застосування і виконання стягнень) мають публічний характер. По-друге, принцип публічності полягає у державному (офіційному) забезпеченні провадження. Провадження здійснюється від імені держави і суб'єктами, що державою уповноважені [4, с. 121].

Принцип гласності передбачає можливість для учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення ознайомлюватися з усіма матеріалами по справі.

Чинний КУпАП містить перелік принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення, які сприяють юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян і виконанню обов'язків усіма учасниками процесу:

1) своєчасність. Принцип, що полягає в дотриманні строків розгляду справи, своєчасному повідомленню учасників адміністративно-деліктного процесу про час та місце розгляду справи, своєчасному виконанню постанови по справі;

2) всебічність. Принцип, що означає необхідність об'єктивно та детально досліджувати всі обставини справи, докази, що надані, перевіряти їх правильність отримання з метою прийняття законного рішення по справі;

3) повнота. Принцип, що вказує на вичерпну достатність та встановлення повного складу обставин адміністративного правопорушення;

4) об'єктивне з'ясування обставин кожної справи. Тут йдеться про максимальне розуміння юрисдикційним суб'єктом істини по справі, дослідження всіх матеріалів справи для прийняття рішення;

5) законність. Принцип, який вимагає суворого і неухильного дотримання положень Конституції України, КУпАП, інших законів України при розгляді та вирішенні справи;

6) забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень,

запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності [10, с. 209].

Разом із тим, специфічні принципи властиві провадженню у справах про адміністративні правопорушення:

1) рівності учасників провадження. Розгляд справи про адміністративне правопорушення здійснюється на засадах рівності учасників процесу перед законом і органом, посадовою особою, який розглядає справу, всіх громадян незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови та інших обставин (стаття 248 КУпАП). Виконання вказаного принципу покладається на суб'єкт, який здійснює провадження, та реалізується через об'єктивне вирішення справи по суті;

2) оперативність розгляду. Справи про адміністративні правопорушення розглядаються з прийняттям рішення по суті у чітко визначені строки, передбачені статтею 277 КУпАП. Стаття 263 КУпАП вимагає дотримання строків адміністративного затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, яке не може тривати більш як три години. Не менш важливим є терміни, протягом яких здійснюється оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення, а копія постанови протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої її винесено (стаття 285 КУпАП). Відповідно до статті 289 КУпАП передбачено строки оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення протягом десяти днів з дня її винесення. Окреме місце займають строки виконання постанов про накладення адміністративних стягнень: постановою про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження оголошується негайно після прийняття рішення по справі (статті 285, 306 КУпАП); постановою про накладення штрафу у разі сплати його на місці вчинення правопорушення виконується негайно (статті 258, 309 КУпАП).

3) економічність розгляду справ про адміністративні правопорушення. Цей принцип забезпечується винесенням постанови на місці вчинення правопорушення, у випадках, передбачених законодавством, що забезпечує економію часу;

4) безперервність. Цей принцип означає, що адміністративна юрисдикційна діяльність поліцейського здійснюється цілодобово (без урахування вихідних, святкових днів) стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань.

Принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення містять процесуальні дії щодо вирішення справ про адміністративні правопорушення. Розуміння сутності кожного з вищевказаних принципів, надасть можливість їх реального втілення у процесі здійснення провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Висновки. Принципами адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України слід вважати визначені в чинному національному законодавстві гарантії належного забезпечення провадження, прийняття об'єктивного і справедливого рішення, виконання постанови по справі у встановлений строк.

Реалізація принципів адміністративної юрисдикції в діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України передбачає нормативну закріпленість завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення, розгляд справи про адміністративне правопорушення на засадах рівності громадян, відкритий розгляд справи про адміністративне правопорушення; дотримання законності уповноваженими працівниками органів (підрозділів) Національної поліції при розгляді і вирішенні справ про адміністративні правопорушення, накладенні адміністративних стягнень; дотримання поліцейськими загальних конституційних принципів та принципів адміністративного процесу.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР> (дата звернення: 10.12.2023).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 30.12.2023).
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липн. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.12.2023).
4. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. В.А. Глухвері. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 264 с.
5. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харків : ХНУВС, 2021. 468 с.

6. Братель С.Г. Реалізація форм адміністративно-юрисдикційної діяльності національної поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 94-99.

7. Василів С.С. Адміністративно-правові засади підвідомчості розгляду справ про адміністративні правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 239 с.

8. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 5. Адміністративне право / гол. ред. Ю.П. Битяк. Харків : Право, 2020. 960 с.

9. Голодник Ю.А. Принципи адміністративного права в діяльності правоохоронних органів: теоретичні аспекти. *Наукові записки. Сер. Право/scientific notes. series: law*. 2023. Вип. 14. С. 100-104.

10. Голяченко І.П. Загальна характеристика принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Наукові записки. Сер. Право/scientific notes. series: law*. 2022. Вип. 12. С. 206-212.

11. Іванцов В.О. Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення: систематизація та розкриття змісту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16). Т. 3. С. 137-141.

12. Ізбаш К.С. Принципи взаємодії Національної поліції з громадськістю в правоохоронній діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 30. С. 181-187.

13. Іщенко Л.В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2020. 216 с.

14. Ковальова О.В. Принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3, ч.1. С. 94-99.

15. Кравчук М.Ю. Особливості адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 131-315.

16. Манжула А.А. Принципи провадження у справах про проступки проти громадського порядку. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 102-109.

17. Поліцейська діяльність : підручник / за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.

18. Юридична енциклопедія : у 6 т. / гол. ред. Ю.С. Шемчушенко. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2004. Т. 6. 768 с.

Братель С. Г.,
кандидат юридичних наук, професор,
перший проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Пташенко С. І., Ізбаш К. С.

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану нормативного правового регулювання соціального захисту поліцейських. У статті проаналізовано нормативно-правові акти, наукові дослідження та практику застосування законодавства щодо соціального захисту поліцейських.

Визначено, що Національна поліція України є одним із важливих та необхідних державних інститутів у сучасних умовах, яка займає одне з ключових місць та реалізує правоохоронну функцію, виконує широке коло завдань, у тому числі захист прав та свобод громадян.

Підвищення соціального захисту працівників поліції є важливим. Зазначено, що більше уваги необхідно приділити соціальному захисту поліцейських та усунення прогалин у вітчизняному законодавстві, що надасть можливість забезпечення повноцінного функціонування реформованих та новостворених підрозділів Національної поліції України.

Незважаючи на великий обсяг нормативно-правових актів, що регламентують соціальний захист правоохоронців та членів їх сімей, привертає увагу факт декларативності норм та характер їх необов'язковості до виконання, також бракує єдиного підходу до правового регулювання соціального захисту досліджуваної категорії працівників.

Незважаючи на ряд позитивних змін щодо реформування поліцейської системи в Україні, потрібно більше уваги звернути на соціальний захист та прогалини національного законодавства, усунення яких надасть можливість забезпечити повне функціонування новостворених та реформованих підрозділів Національної поліції України. Завдання реформування полягає передусім у відповідності між завданнями і функціями, структурою та людьми і ресурсним забезпеченням. Серед інших важливих питань - це і гідна оплата праці українських поліцейських, адже від їх вмотивованості напряму залежить безпека громадян та рівень розкриття злочинів. І тому їх зарплата має відповідати сучасним ризикам та реаліям, забезпечувати стабільність, а це може гарантувати лише закон.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, гарантії, поліцейський, працівник, держава, Національна поліція України, національне законодавство.

Ptashenko S. I., Izbash K. S. Current state of the legal regulation of police officers social protection in Ukraine

The given article outlines the study of the current state of normative legal regulation of police officers' social protection. The article analyses normative legal acts, scientific research, and the practice of applying legislation regarding the social protection of police officers.

It was determined that one of the most important and necessary state institutions in modern conditions is The National Police of Ukraine, which occupies one of the key positions by implementing the law enforcement function and performing a wide range of tasks to protect the rights and freedoms of citizens, and therefore the social protection of police employees plays an important role.

It is stated that despite several positive changes regarding the reform of the police system in Ukraine, it is necessary to pay more attention to social protection and to the gaps in the national legislation, the elimination of which will provide an opportunity to ensure the full functioning of the newly created and reformed units of the National Police of Ukraine.

However, to date, the social protection of police officers remains an unsolved problem, which creates obstacles on the way to the development and establishment of stability in society.

After the analysis of the current national legislation on the social protection of employees of the National Police of Ukraine, it was concluded that despite the large volume of legal acts regulating the social protection of law enforcement officers and their family members, attention is drawn to the fact of norms declarativity and the nature of their optional implementation, as well as a lack of a unified approach to the legal regulation of social protection of the studied category of workers.

As a result, although a number of legal acts provide the social protection of employees of the National Police of Ukraine is provided, many issues remain unresolved, especially in today's conditions.

Key words: social protection, social security, guarantees, police officer, employee, state, National Police of Ukraine, national legislation.

Постановка проблеми. Наразі в Україні тривають реформаційні та трансформаційні процеси. Значна кількість нормативно-правових актів, які різняться між собою за такими критеріями як юридична сила, порядок прийняття нормативного акту, набрання його чинності, на які поширюється їх дія становлять комплекс нормативно-правового регулювання соціального захисту поліцейських.

Поліцейські, виконуючи завдання щоденно ризикують своїм життям та здоров'ям, мають постійне фізичне та психологічне навантаження, ненормований робочий час, затримують злочинців та протидіють злочинному середовищу. Натепер питання нормативно-правового регулювання соціального захисту поліцейських є актуальним та потребує вдосконалення. Адже, соціальний захист поліцейського окреслює особливості їх правового статусу, як представників виконавчої влади, «... який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [8].

Стан дослідження. Теоретичні та практичні питання забезпечення соціального захисту поліцейських у своїх наукових роботах розглядали такі вчені-правознавці, як: Безпалова О. І., Битяк Ю. П., Бортник С. М., Бугайчук К. Л., Вапнярчук Н. М., Джафарова О. В., Денисова Л. Л., Денищук Д. Є., Дяченко О. О., Зайцев С. Ю., Іншин М. І., Калашник М. В., Калюжний Р. А., Князькова Л. М., Коломоєць П. В., Колпаков В. К., Комзюк А. Т., Кріцак І. В., Кузьменко О. В., Лаврінченко О. В., Музичук О. М., Погорілець О. В., Романенко М. В., Самбор М. А., Шатрава С. О.

Власні дослідження щодо забезпечення соціального захисту поліцейських проводили такі сучасні науковці, як: Калашник М. В. («Соціально-правові гарантії забезпечення діяльності органів поліції», 2017), Бортник С. М. («До проблеми соціального захисту працівників органів Національної поліції України», 2019), Клипа О.П. («Адміністративно-правове регулювання соціального захисту працівників Національної поліції України», 2021), Маручевич Д. О. («Адміністративно-правове регулювання соціального захисту поліцейських», 2021), Бугайчук К. Л. («Деякі питання посилення соціального захисту поліцейських», 2021), Князькова Л. М. («Проблеми трудового права та права соціального забезпечення», 2021), Шатрава С. О., Джафарова О. В.,

Денищук Д. Є., Кріцак І. В., Погорілець О. В. («Модернізація системи соціального захисту поліцейських», 2022), Антоненко О. А. («Організаційно-правові засади правового та соціального захисту працівників поліції», 2023), Вапнярчук Н. М. («Нормативно-правове забезпечення соціального захисту працівників Національної поліції України: сьогодення», 2023).

Так, у попередніх статтях досліджено «Поняття та особливості соціального захисту поліцейських в Україні» [12], «Елементи механізму адміністративно-правового регулювання соціального захисту працівників національної поліції України» [13]. Наразі ми продовжуємо дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання соціального захисту поліцейських в Україні.

Наразі вітчизняна наука потребує подальшого законодавчого вдосконалення питання соціального забезпечення та захисту поліцейських.

Метою статті є дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання соціального захисту поліцейських в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільших за своєю чисельністю правоохоронних органів є Національна поліція. Закон України «Про Національну поліцію» вказує, що «..Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [8].

Як зазначалося раніше в наших дослідженнях «...соціальний захист поліцейських є одним із головних напрямів правоохоронної реформи, що має певну специфіку, яка зумовлена виконанням їх професійної діяльності, пов'язаною з підвищеним ризиком і небезпекою. Створення фундаментальної законодавчої бази, яка має відповідати сучасним вимогам суспільного життя та міжнародним критеріям, є першочерговим завданням успішного процесу реформування адміністративно-правового забезпечення соціального захисту працівників Національної поліції України» [13, с. 287].

Дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання соціального захисту поліцейських гарантується державою та міжнародними нормами права. Низка міжнародно-правових документів визначають стандарти щодо забезпечення соціального захисту, серед яких: «Загальна декларація прав людини», «Європейська конвенція про

захист прав людини та основних свобод», «Європейська соціальна хартія», «Конвенцію про права осіб з інвалідністю», «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (містить міжнародні звичаї та договірні норми у сфері соціального захисту)», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права» [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Для прикладу зазначимо, що «Конвенція про права осіб з інвалідністю», вказує на соціально незахищені категорії осіб та визнає необхідність соціального захисту державою цієї категорії [4]. Вартий уваги «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», який скеровує до стандартів надання соціальної допомоги, а саме у зв'язку з відпусткою; надання допомоги жінкам у зв'язку з пологами тощо [6].

В свою чергу «Європейська хартія про основні соціальні права» встановлює низку обов'язків для держав-учасниць створення і функціонування системи соціального забезпечення [3].

Положення статті 25 «Загальної декларації прав людини (1948)» визначає, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, як: їжа, одяг, житло, медичне та соціальне обслуговування, що є необхідним для підтримання здоров'я та добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, каліцтва, старості чи іншого випадку втрати засобів існування через не залежні від неї обставини [1].

Аналіз чинного міжнародного законодавства дає підстави стверджувати, що захист життя та здоров'я людини мають гарантувати захист права на працю, гідні умови праці, включаючи винагороди за неї і права на відпочинок.

На думку сучасного науковця Марусевича Д. О. «... нормативно-правове регулювання соціального захисту поліцейських передбачає сукупність юридичних норм та їхніх положень, що спрямовані на впорядкування суспільних відносин щодо здійснення соціальної підтримки поліцейських у разі втрати працездатності, отримання інвалідності, каліцтва, професійних захворювань, настання пенсійного віку та в інших випадках, що визначаються законодавством» [15, с. 78].

Основний Закон України закріплює спектр основних положень соціального захисту поліцейських. Положення статті 9 Конституції України визначають «...пріоритет загальнолюдських цінностей, поважає загально визнані принципи міжнародного права». Проте, важливо підкреслити, що правовою основою соціального захисту поліцейських також є низка міжнародних правових актів ратифікованих Україною. Стаття 46 Основного

Закону засвідчує «...права громадян на соціальний захист, що охоплює право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, утрати годувальника, безробіття з не залежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [7]. Досліджуючи Основний закон України встановлено, що статті 3, 13, 18, 36, 44, 92, 116 містить базові аспекти соціального захисту людини та громадянина.

У чинному законодавстві України визначені загальні положення щодо соціального захисту працівників Національної поліції України, а саме: закони України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» та «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції», накази Міністерства внутрішніх справ України: «Про затвердження порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими», «Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських».

Положення про соціальний захист працівників Національної поліції України також містяться в основному Законі України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580, яким внесені значні зміни правового регулювання діяльності Національної поліції України, статусу поліцейських, створені нові правові інститути, кардинально переорієнтовані мета та завдання правоохоронної діяльності [8].

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає наступні гарантії соціального захисту поліцейського: «...забезпечення належними умовами для виконання покладених на нього службових обов'язків; отримання своєчасно і в повному обсязі грошового забезпечення та інших компенсаційних виплат відповідно до закону та інших нормативно-правових актів України; користування у повному обсязі гарантіями соціального та правового захисту; під час виконання поліцейських повноважень користується безоплатно всіма видами громадського транспорту» (ст. 62).

В свою чергу, значне коло гарантій соціального захисту поліцейських визначено у розділі 9

«Соціальний захист поліцейських», а саме: «службовий час і час відпочинку поліцейських» (ст. 91), «відпустки поліцейських» (ст. 92), «обчислення тривалості відпусток поліцейських» (ст. 93), «грошове забезпечення поліцейських» (ст. 94), «медичне забезпечення поліцейських» (ст. 95), «житлове забезпечення поліцейських» (ст. 96), «одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського» (ст. 97), «особи, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги» (ст. 98), «розміри одноразової грошової допомоги» (ст. 99), «призначення одноразової грошової допомоги» (ст. 100), «підстави, за яких призначення і виплата одноразової грошової допомоги не здійснюються» (ст. 101), «пенсійне забезпечення поліцейських» (ст. 102), «навчання дітей поліцейських» (ст. 103), «захист прав та законних інтересів працівників поліції» (ст. 104) [8]. Саме цим спеціальним нормативно-правовим актом Законом України «Про Національну поліцію» встановлені особливості соціального забезпечення поліцейських.

Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 05.10.2020 № 705 «Про затвердження порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими» визначає процедуру проведення розслідування та введення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими. Матеріали службового розслідування складаються при настанні нещасного випадку, навіть про який керівник органу та підрозділу поліції не був повідомлений. Спеціальне розслідування проводиться у випадках із: «...настанням смертельних наслідків; групові нещасні випадки; гострі професійні захворювання (отруєння, що призвело до тяжких чи смертельних наслідків; нещасних випадків, факт настання яких встановлено в судовому порядку; нещасних випадків, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого поліцейського; зникнення поліцейського під час виконання службових обов'язків» [11].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 988 «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» надає перелік критеріїв та підстав для виплат грошового забезпечення працівникам Національної поліції, а також здобувачам закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських [9].

Таким чином, сучасне правове регулювання соціального захисту поліцейських включає в себе значну кількість законодавчих, нормативно-правових актів,

які встановлюють базові соціальні гарантії для поліцейських та створюють правові можливості для їх реалізації. Ці нормативно-правові акти відрізняються за юридичною силою, порядком прийняття, набранням чинності та колом суб'єктів, на які поширюється дія цих актів.

Висновки. На підставі проведеного дослідження встановлено, що сучасний розвиток української доктрини передбачає подальше опрацювання та здійснення пошуків максимально ефективних шляхів для успішного виконання службових обов'язків поліцейськими, стримання плинності кадрів та створення мотивації до вступу на службу до правоохоронних органів, мінімального прояву корупції.

Правовий і соціальний захист поліцейських потребує доповнення та вирішення їх у практичній площині, а саме: забезпечення житлом, медичним, реабілітаційним обслуговуванням, належним пенсійним забезпеченням, наданням пільг сім'ям поліцейських на вирішення першочергових соціально- побутових проблем.

Література

1. Загальна декларація прав людини: прийн. і прог. рез. Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. 217 А. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 16.11.2023).
2. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод : рат. Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення 16.11.2023).
3. Європейська соціальна хартія: рат. Законом України від 14 вер. 2006 р. № 137-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення 16.11.2023).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю: рат. Законом України від 16 груд. 2010 р. № 1767-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення 12.10.2023).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : рат. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. N 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 16.11.2023).
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : рат. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. N 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення 16.11.2023).
7. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

gov.ua/laws/show/435-15#n1753 (дата звернення: 16.11.2023).

8. Про Національну поліцію: Закон України 02 липн. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 16.11.2023).

9. Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лист. 2015 р. № 988. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.11.2023).

10. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими: наказ МВС від 05 жовтн. 2020 р. № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1139-20#Text> (дата звернення 16.11.2023).

11. Про затвердження Порядку та умов призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без установлення інвалідності працівника міліції : постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2015 р. № 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2015-%D0%BF/> (дата звернення 16.09.2022).

12. Аносенков А.А., Ізбаш К.С. Поняття та особливості соціального захисту поліцейських в Україні. Актуальні проблеми правознавства: Збірник наукових праць Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. 2022. № 3. С. 43-49.

13. Ізбаш К.С., Пташенко С.І. Елементи механізму адміністративно-правового регулювання соціального захисту працівників національної поліції України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 287-289.

14. Клипа О.П. Окремі аспекти сучасного стану правового регулювання соціального захисту працівників Національної поліції України. Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 жовтня 2020 р. Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 24-28.

15. Марусевич Д. О. Структура механізму адміністративно-правового регулювання соціального захисту поліцейських. Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 6-7 берез. 2020 р. Дніпро : Прав. світ, 2020. С. 77-80.

*Пташенко С. І.,
аспірантка
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Ізбаш К. С.,
кандидат юридичних наук, доцент, старший
науковий співробітник відділу організації наукової
роботи
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Форсюк М. Ю.

У статті проводиться аналіз особливостей запобігання порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами та висловлюються пропозиції щодо впровадження таких заходів. Процеси, пов'язані з безпекою дорожнього руху та явища, що його супроводжують, їх наслідки, зокрема, шкода, яку несе суспільство від дорожньо-транспортних пригод, займають важливе місце в суспільному житті і потребують глибокого наукового дослідження.

Безпека дорожнього руху є однією з важливих проблем планетарного масштабу, адже аварійність на автомобільному транспорті залишається серйозним викликом сучасній цивілізації, обстановка у сфері безпеки дорожнього руху залишається складною у зв'язку з високим рівнем дорожньо-транспортного травматизму, зокрема й дитячого.

Дорожньо-транспортні пригоди та пов'язані з ними негативні наслідки, зокрема заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей, як і раніше, залишаються однією з істотних проблем при забезпеченні безпеки дорожнього руху.

Проблема забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів набула особливої гостроти в останнє десятиліття у зв'язку зі зростаючою диспропорцією між приростом кількості автомобільно-транспортних засобів і протяжністю вулично-дорожньої мережі, що особливо гостро відчувається під час дії воєнного стану. Аналіз стану і динаміки аварійності на автомобільному транспорті показує, що рівень дорожньо-транспортного травматизму в країні продовжує залишатися неприпустимо високим.

Пропонується висновок про необхідність напрацювання якісно нової парадигми кримінально-правової охорони дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту, забезпечення його безпеки, й створення збалансованої системи норм щодо кримінальних правопорушень у цій сфері. Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері порушення правил безпеки дорожнього руху мають

включати як міри запровадження організаційних заходів, так і рішень матеріально-технічного характеру, що у своєму комплексі матиме позитивним вплив на показники злочинності даного виду.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, запобігання кримінальним правопорушенням, запобігання порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, загальносоціальне запобігання злочинності, спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, індивідуальне запобігання злочинності, регіональне запобігання злочинності.

Forsiuk M. Yu. Individual issues of prevention of violations of road safety rules or transport operation by persons driving vehicles

The article analyses the peculiarities of preventing violations of road safety rules or operation of transport by persons driving vehicles and makes proposals for the implementation of such measures. Processes related to road safety and the phenomena that accompany it, their consequences, in particular, the damage caused to society by road accidents, occupy an important place in public life and require in-depth scientific research.

Road traffic safety is one of the important problems of the planetary scale, because road traffic accidents remain a serious challenge for modern civilization, the situation in the field of road safety remains difficult due to the high level of traffic injuries, including children.

Road traffic accidents and the negative consequences associated with them, in particular, harm to human life and health, remain one of the significant problems in ensuring road safety.

The problem of ensuring road safety and vehicle operation has become particularly acute in the last decade due to the growing disproportion between the increase in the number of vehicles and the length of the road network, which is particularly acute during martial law. An analysis of the state and dynamics of road traffic accidents shows that the level of road traffic injuries in the country continues to be unacceptably high.

The author comes to the conclusion that it is necessary to develop a qualitatively new paradigm of criminal law protection of road traffic and operation of road transport, ensuring its safety, and to create a balanced system of provisions on criminal offences in this area. Measures to prevent criminal offences in the area of violation of road safety rules should include both measures to introduce organisational measures and logistical solutions, which in their entirety will have a positive impact on the crime rates of this type.

Key words: *criminal liability, prevention of criminal offences, prevention of violations of traffic safety rules or operation of transport by persons driving vehicles, general social crime prevention, special criminological crime prevention, individual crime prevention, regional crime prevention.*

Постановка проблеми. Безпека дорожнього руху є однією з важливих проблем планетарного масштабу, адже аварійність на автомобільному транспорті залишається серйозним викликом сучасній цивілізації. Проблема безпеки експлуатації транспорту має багатогранний характер, безпосередньо пов'язана з економічною та соціальною сферами життя суспільства і полягає в підвищенні рівня захищеності учасників дорожнього руху від дорожньо-транспортних пригод та їх наслідків. Незважаючи на зниження основних показників аварійності, що відбувається, обстановка у сфері безпеки дорожнього руху залишається складною у зв'язку з високим рівнем дорожньо-транспортного травматизму, зокрема й дитячого.

Активний розвиток ринкових відносин у суспільстві, значне збільшення парку автомашин у країні, зокрема поява на дорогах великої кількості швидкісних автомобілів іноземного виробництва, що впливають на ускладнення обстановки на дорогах, чимала кількість дорожньо-транспортних пригод і постраждалих у них людей зумовлюють необхідність подальшого вивчення проблеми кримінально-правового запобігання кримінально-протиправним порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспорту засобів, особами які керують транспортними засобами.

Стан наукового дослідження. Окремі питання безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту і кримінально-правові заходи запобігання порушенням в цій сфері досліджували А. М. Бабенко, В. С. Батиргарєєва, Ю. П. Битяк, В. І. Борисов, В. І. Василенко, В. М. Гаращук, С. В. Гізімчук, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. І. Жульов, В. Ю. Квашиш, М. Г. Колодяжний, В. А. Мисливий, О. В. Новіков, К. О. Полтава. Та попри значну увагу науковців,

актуальними залишаються питання розробки ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в сфері дорожнього руху, з метою мінімізації трагічних випадків на дорозі.

Метою даної статті є дослідження особливостей запобігання порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Виклад основного матеріалу. Першочергово, варто з'ясувати поняття явища запобігання кримінальним правопорушенням. У науковій доктрині пропонується під запобіганням кримінальним правопорушенням розуміти «систему заходів економічного, соціально-культурного, виховного та правового характеру, що здійснювалися державними органами та громадськими організаціями з метою боротьби зі злочинністю та усунення її причин» [1, с. 144].

В. В. Голіна та О. М. Литвак зазначають, що «всі заходи превентивного характеру потрібно відносити до терміна «запобігання», а профілактику розглядати як систему заходів усунення чи нейтралізації криміногенних чинників» [2, с. 74; 3, с. 206].

А. П. Закалюк тлумачить поняття «запобігання» злочинності як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю - усунення їхньої дії» [4, с. 324].

У кримінологічній науці прийнято вирізняти декілька видів заходів із запобігання кримінальним правопорушенням. Наприклад, А. П. Закалюк пропонує виділяти загальносоціальні запобіжні заходи, у соціальних групах і колективах, а також індивідуальні [4].

Н.І. Устрицька визначає загальносуспільне запобігання, направлене проти причин і умов злочинності загальносуспільного рівня; спеціально-кримінологічне - щодо причин і умов конкретних видів злочинності; індивідуальне - щодо причин і умов конкретного злочинного вияву [5, с. 12].

Ю. Ф. Іванова та О. М. Джужа в залежності від ієрархії причин і умов злочинності пропонують виділяти три основні рівні запобігання: загальносоціальний, соціально-кримінологічний та індивідуальний [6].

Погоджуємося з думкою А. М. Бабенка, який пропонує виділяти [7; 21; 22; 23; 24; 25; 26] чотири рівні запобігання злочинності:

- «загальносоціальне запобігання - це соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, запобіжний потенціал якого передбачає протидію негативним явищам і процесам, які сприяють виникненню злочинності, стимулюють законслухняну поведінку населення країни. Загальносоціальне запобігання містить комплекс політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів;

- спеціально-кримінологічне запобігання - це сукупність запобіжних заходів, які використовує держава та громадські інституції у соціальних групах і колективах. Вважається, що спеціально-кримінологічне запобігання потрібно розглядати в площині кримінологічної профілактики, відвернення злочинів і припинення злочинної поведінки;

- індивідуальне запобігання злочинності - це заходи, спрямовані на конкретну особу, вони можуть перебувати на ранній і безпосередній стадіях виникнення у даної особи злочинного наміру щодо вчинення кримінального правопорушення. Індивідуальне запобігання передбачає вивчення поведінки та способу життя осіб з високою імовірністю вчинення кримінального правопорушення, виявлення несприятливих умов оточуючого середовища на особу, схильну до вчинення кримінального правопорушення, визначення криміногенної ситуації, яка полегшує вчинення кримінального правопорушення;

- регіональне запобігання злочинності охоплює: територіальну схожість та відмінність злочинності; класифікацію регіонів за рівнем кримінальної враженості території; функціонування регіональної системи запобігання злочинності».

Попри тенденцію до зниження випадків порушень безпеки дорожнього руху зі смертельними наслідками їх кількість залишається достатньо значною, що потребує дослідження причин порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, та уніфікації заходів їх запобігання, зокрема, кримінально-правових.

Найбільш поширеними причинами дорожньо-транспортних пригод виділяються наступні: перевищення безпеки швидкісного режиму (33%), порушення правил маневрування (19%), керування несправним транспортним засобом (10,1%), порушення правил переїзду перехрестя (9,4%), недотримання безпечної відстані (6,9%), керування транспортним засобом у нетверезому стані (5,6%), неправильне перетинання пішохідних переходів (5,6%), виїзд на смугу зустрічного руху - 3,5%; несподіваний вихід пішохідів на проїжджу частину поза пішохідними переходами [8, с. 11].

Дорожньо-транспортні пригоди викликані різними причинами та детермінантами, наприклад, зауважується, що «масштаби аварійності залежать від таких чинників: інтенсивність та швидкість руху, склад транспортного потоку, технічний стан вулиць та доріг, умови видимості, наявність зупинок міського пасажирського транспорту, схеми організації дорожнього руху в межах перехрестя, інтенсивність пішохідного руху, технічний стан транспортного засобу, психофізіологія учасників дорожнього руху» [9, с. 912].

Варто відмітити, що у сфері запобігання порушенням правил безпеки дорожнього руху діє ряд нормативно-правових актів, в тому числі, спеціальних. До таких можна віднести Державну програму підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 року [10], метою якої є «зниження в Україні рівня аварійності та ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод, насамперед соціально-економічних, відповідно до цілей» та Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року [11], серед завдань якої є удосконалення державного управління у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; ведення обліку та проведення аналізу даних стосовно дорожньо-транспортних пригод; забезпечення безпеки на дорогах та безпеки дорожньої інфраструктури; забезпечення безпечної поведінки учасників дорожнього руху.

У науковій літературі відзначається, що одним із найважливіших напрямків загальносоціального запобігання порушенню безпеки дорожнього руху є забезпечення якісної підготовки та підвищення кваліфікації водіїв. При цьому, в якості ефективного заходу впливу на учасників дорожнього руху пропонуємо використання соціальної реклами. Звертається увага на позитивний досвід такої реклами з метою попередження небезпечної їзди за кермом в алкогольному та іншому сп'янінні та забезпечення безпеки дорожнього руху (рекламне агентство Mudra Group в Індії чи SAAQ в Канаді), який побудований на використанні бордів та великих банерів із відповідним змістом, щодо правил безпеки за кермом [12, с. 179-180].

Зміни у суспільному житті у зв'язку із повномасштабним вторгненням відбулися й у сфері безпеки дорожнього руху. Так, наприклад, було запроваджено відповідні зміни щодо спрощення одержання посвідчення водія. Відтепер керувати транспортними засобами категорії С, С1 на території України можуть особи, які мають посвідчення водія категорії В; водіям дозволяється використовувати протерміновані права як у паперовому,

так і в електронному вигляді. Зауважується, що попри необхідність таких заходів, і хоча перелічені заходи за своїм характером є вимушеними темпоральними, вони так само створюють неабиякі виклики для безпеки дорожнього руху в прифронтових регіонах в умовах тривання воєнного стану [13].

Враховуючи виклики часу воєнного стану слухним є зауваження Б. М. Головкина з приводу того, що «в умовах воєнного стану з'явилися нові учасники дорожнього руху і їхня поведінка на дорогах залишається недослідженою. Зараз на дорогах загальнодержавного і місцевого значення взаємодіють водії військової техніки, транспорту тилового забезпечення, учасники гуманітарних колон, волонтери, тимчасово переміщені особи, водії комерційного транспорту, а також підприємливі громадяни, що масово ввозять автомобілі на територію України без сплати митних платежів. Зруйнована воєнними діями дорожня інфраструктура, порушена логістика, перевантаженість транспортних коридорів у напрямі західної частини України у купі з авіаційними та артилерійськими обстрілами транспорту під час руху, а також водіння без правил у зоні бойових дій і на прилеглий території суттєво збільшують рівень віктимізації традиційних і нових учасників дорожнього руху. Нова реальність, що склалася під час воєнного стану у сфері дорожнього руху, підвищила вразливість користувачів автомобільних доріг і транспортних засобів» [14, с. 43].

Також підтримуємо позицію В. Г. Сюравчика щодо посилення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху, зокрема, вчинені в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння (ст. 286 КК України), у разі настання тяжких наслідків (смерті чи тяжких тілесних ушкоджень), за інші злочини та правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зокрема: випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів (ст. 287 КК України); порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху (ст. 288 КК України), оскільки, як значиться, «неналежний стан автомобільних доріг, переїздів, споруд на шляхах сполучення, недбале здійснення реконструкції та ремонту доріг знижує рівень безпеки умов руху транспортних засобів і подеколи є причиною загибелі людей, завдання їм тілесних ушкоджень, настання інших тяжких наслідків» [15, с. 166-167].

Варто погодитися з тим, що ефективним у розрізі запобігання порушенням безпеки дорожнього

руху та експлуатації транспорту може бути «вироблення нульової толерантності у громадян до будь-яких порушень правил дорожнього руху й вимог транспортної безпеки усіма учасниками дорожнього руху, як зауважує М. Г. Колодяжний [16, с. 206].

Досить часто висловлюється пропозиція щодо запровадження автоматизації фіксації дорожньо-транспортної обстановки. Вважається, що це може бути досить ефективним превентивним засобом зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод. Основні переваги автоматичної відеофіксації порушень: суттєве зменшення кількості ДТП і постраждалих; виключення корупційної складової під час фіксації правопорушень та оформленні відповідних адміністративних матеріалів [17].

Однак, як звертає увагу І. М. Горбачева, «роки незалежності в Україні не було створено ефективної системи управління БДР, яка б базувалася на концентрації повноважень та відповідальності в руках єдиного державного органу й одночасно забезпечувала б чіткий розподіл повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування і координацію їх діяльності. Відсутність ефективної системи управління безпекою дорожнього руху не дозволяє Україні повною мірою використовувати кращий світовий досвід та наукові досягнення в галузі безпеки дорожнього руху, екологічної безпеки транспорту та сталої мобільності й не сприяє залученню міжнародної технічної і фінансової допомоги для реалізації проектів з підвищення безпеки дорожнього руху» [18, с. 208]

Зарубіжними дослідниками звертається увага на те, що «на перетинаннях вулиць і доріг показники безпеки та стан аварійності залежать від способу організації руху. У зв'язку з чим, достатньо ефективним рішенням для покращення умов руху на перехрестях є облаштування кільцевих розв'язок на магістралях та вулицях міста» [19, с. 39].

Також з метою запобігання порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами «доцільно розробити окремі методичні рекомендації щодо процедури розроблення і виконання органами місцевого самоврядування місцевих і регіональних програм з підвищення безпеки дорожнього руху. Такі рекомендації мають спиратись на досвід розвинених країн світу, насамперед європейських, які досягнули суттєвого прогресу в питаннях підвищення безпеки та комфорту дорожнього руху, а також - на документи

міжнародних організацій, що опікуються питаннями безпеки дорожнього руху» [20, с. 126].

Висновки. Отже, у сфері запобігання кримінально-протиправним порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами актуальними залишаються заходи на всіх рівнях запобігання. Видається за необхідне напрацювання якісно нової парадигми кримінально-правової охорони дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту, забезпечення його безпеки, й створення збалансованої системи норм щодо кримінальних правопорушень у цій сфері. Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері порушення правил безпеки дорожнього руху мають включати як міри запровадження організаційних заходів, так і рішень матеріально-технічного характеру, що у своєму комплексі матиме позитивний вплив на показники злочинності даного виду.

Література

1. Однолько І.В. Теоретичні засади запобігання злочинності. *Юридичний вісник*. 4 (29). 2013. С. 143-147.
2. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. К., 2004. 304 с.
3. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 206-214.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Яремко Г.З., Устрицька Н.І. Кримінологія: навч.-метод. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.
6. Іванов Ю. Ф., Джу́жа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2006. 264 с.
7. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
8. Бабенко А.М., Форсюк М.Ю. Кримінальні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху: сучасний стан та окремі фактори детермінації: *Державна політика у сфері забезпечення дорожнього руху: теорія, законодавство, практика*: матеріали Всеукр. наук.практ. конф. (м. Харків, 5 листоп. 2021 р.): електрон. наук. вид.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2021. 134 с. С. 10-14.
9. Singh R., Conjete S., Banerjee R. Assessment of driver stress from physiological signals collected under real time semi urban driving scenarios. *International Journal of Computation Intelligence Systems*. 2014. Vol. 7, No. 5. P. 909-923.
10. Державна програма підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 р.: Постанова КМ України від 21 грудня 2020 р. № 1287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text>
11. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року. № 1360-р. Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/1360-2020-p>.
12. Блага А. Б., Короленко О. В. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, скоєних на автомобільному та міському електротранспорті. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 176-180. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.27>
13. Стрільчук В. Для водіїв змінили правила на час війни - що можна робити на дорогах. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/avto/dlya-voditeley-izmenilpravila-na-vremya-voyny-chtomozhno-delat-na-dorogah-1610833.html>.
14. Головкін Б.М. Щодо жертв дорожньо-транспортних пригод. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.
15. Сюравичик В. Г. Запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням в контексті реформування Національної поліції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. 1(106). С. 158-172.
16. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.
17. Дюдюк Ю.В. Чи вплинула автофіксація на рівень аварійності в Україні: статистика від МВС. URL: <https://www.autocentre.ua/ua/avtopravo/pdd-i-bezopasnost/povliyala-li-avtofiksatsiya-na-uroven-avarijnosti-v-ukraine-statistika-ot-mvd-1248403.html>
18. Горбачева І. М. Сучасні причини виникнення проблем безпеки дорожнього руху. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 8. С. 203-212. С. 208.
19. Eugene R., Luttrell G., Russell E., Rys M. Modeling traffic flows and conflicts at roundabouts. Mack-Blackwell rural Transportation Center University of Arkansas. *Kansas State University City of Manhattan*. February 2000. P. 36-51.

20. Козоріз В. П. Уроки Харківської трагедії. Роль органів місцевого самоврядування у підвищенні безпеки дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 17 листопада 2017 року). Кривий Ріг, 2017. 291 с.

21. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf

22. Andriy Babenko, Oleksandr Mazurenko, Anastasiia Mernyk. Chronic Alcoholism Treatment in Custodial Facilities: Ukraine's Experience During Independence. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. № 12. P. 2451-2457

23. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14-22.

24. Бабенко А.М., Палій М.В., Чекмарьова І.М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436-440.

25. Бабенко А.М. Особливості запобігання кримінальним правопорушенням проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні. *Правові новели*. № 19. 2023. С. 251-258.

26. Бабенко А.М. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023 р. № 1 (79). С. 275-281.

Форсюк М. Ю.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО СФЕРИ УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ

Цвігун Д. П.

У сучасних умовах в галузях державного управління мають місце зміни, які показують, що система державного управління не може повністю виконати свої завдання та функції без правових режимів, які встановлюються для регулювання певних ситуацій. Ефективність державного управління пов'язана з концепцією та дією адміністративно-правових режимів. Кожна сфера державного управління має свої власні адміністративно-правові режими. Зазначається, що мета адміністративно-правових режимів полягає в забезпеченні стабільності функціонування держави в звичайних і надзвичайних ситуаціях під час її життєдіяльності. Підсумовується, що адміністративно-правові режими можуть бути класифіковані за різними критеріями. Наприклад, за об'єктами регулювання вони поділяються на режими територій (як от зони радіоактивного зараження), режими об'єктів (наприклад, атомні електростанції та хімічні об'єкти), а також режими документів, наприклад, паспортний режим. Вони також можуть бути класифіковані за часовими параметрами, де є постійні режими (як от митний режим) та тимчасові режими, наприклад, режим надзвичайного стану. Адміністративно-правові режими можуть також підрозділятися за підпорядкованістю, предметом регулювання та юридичними характеристиками підстав для їх введення. Різноманіття об'єктів, на яких встановлюються адміністративно-правові режими, та зовнішні чинники, які на них впливають, роблять необхідним адаптацію вимог режиму до об'єктивних обставин. У зв'язку з цим можна виділити два види режимів: первинні та вторинні. Наприклад, на основі первинного режиму для небезпечних виробничих об'єктів створено чотири вторинних режими, які застосовуються в залежності від ступеня небезпеки конкретного об'єкта. Ця класифікація не вичерпує всі можливі варіації адміністративно-правових режимів, але вона показує, наскільки різноманітні ці режими і як кожен з них має свою мету, завдання, підстави для введення та систему владних органів, які контролюють виконання цих режимів.

Ключові слова: спеціальні адміністративно-правові режими, види спеціальних адміністративно-правових режимів, діяльність правоохоронних органів та органів, що входять до сфери управління МВС України в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів.

Tsvihun D. P. Peculiarities of implementing special administrative law regimes in the activities of law enforcement agencies and bodies subordinating to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

In modern conditions, changes are taking place in the fields of public administration, which show that the public administration system cannot fully fulfill its tasks and functions without legal regimes that are established to regulate certain situations. The effectiveness of public administration is related to the concept and operation of administrative and legal regimes. Each sphere of state administration has its own administrative and legal regimes. It is noted that the purpose of administrative and legal regimes is to ensure the stability of the functioning of the state in normal and emergency situations during its life. It is concluded that administrative and legal regimes can be classified according to different criteria. For example, according to the objects of regulation, they are divided into regimes of territories (such as zones of radioactive contamination), regimes of objects (for example, nuclear power plants and chemical facilities), as well as regimes of documents, for example, the passport regime. They can also be classified according to time parameters, where there are permanent regimes (such as the customs regime) and temporary regimes, for example, the state of emergency regime. Administrative-legal regimes can also be subdivided according to subordination, subject of regulation and legal characteristics of the grounds for their introduction. The variety of objects on which administrative and legal regimes are established, and the external factors that influence them, make it necessary to adapt the requirements of the regime to objective circumstances. In this regard, two types

of regimes can be distinguished: primary and secondary. For example, on the basis of the primary regime for dangerous production facilities, four secondary regimes have been created, which are applied depending on the degree of danger of a specific facility. This classification does not exhaust all possible variations of administrative-legal regimes, but it shows how diverse these regimes are and how each of them has its own purpose, tasks, grounds for introduction and system of authorities that control the implementation of these regimes.

Key words: *special administrative-legal regimes, types of special administrative-legal regimes, activities of law enforcement agencies and bodies included in the sphere of management of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under special administrative-legal regimes.*

Постановка проблеми. Сучасна Україна визначається складною соціально-політичною ситуацією, яка вимагає дієвих заходів у сфері правопорядку та безпеки громадян. В цьому контексті органи, що входять до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України (МВС), відіграють ключову роль у забезпеченні правопорядку та забезпеченні безпеки громадян. Спеціальні адміністративно-правові режими в їх діяльності є одним із інструментів для досягнення цих цілей.

Стан дослідження проблеми. Дослідженням проблем визначення сутності і змісту адміністративно-правових режимів у діяльності правоохоронних органів державної влади загалом були присвячені наукові праці таких вчених-адміністративістів, як Авер'янов В. Б., Бандурка О. М., Безпалова О. І., Бондар О. Г., Бортняк Ф. В., Галунько В. В., Гусаров С. М., Малиновський В. Я., Колпаков В. К., Коломоєць Т. О., Ковалів М. В., Комзюк А. Т., Кузьніченко С. О., Моїсєєв М. С., Носач А. В. тощо.

Виклад основного матеріалу. Спеціальні адміністративно-правові режими - це особливі правила та процедури, які встановлюються законодавством для регулювання конкретних ситуацій, коли необхідно надати підвищений рівень управління, контролю та безпеки. Вони застосовуються у різних сферах діяльності, включаючи правоохоронні органи, і мають на меті забезпечити належний рівень реагування на загрози громадської безпеки та громадському порядку.

В сучасних умовах в галузях державного управління мають місце зміни, які показують, що система державного управління не може повністю виконати свої завдання та функції без правових режимів, які встановлюються для регулювання певних ситуацій. Ефективність державного управління пов'язана з концепцією та дією адміністративно-правових режимів. Кожна сфера

державного управління має свої власні адміністративно-правові режими.

Мета адміністративно-правових режимів полягає в забезпеченні стабільності функціонування держави в звичайних і надзвичайних ситуаціях під час її життєдіяльності.

Адміністративно-правові режими можуть бути класифіковані за різними критеріями. Наприклад, за об'єктами регулювання вони поділяються на режими територій (як от зони радіоактивного зараження), режими об'єктів (наприклад, атомні електростанції та хімічні об'єкти), а також режими документів, наприклад, паспортний режим. Вони також можуть бути класифіковані за часовими параметрами, де є постійні режими (як от митний режим) та тимчасові режими, наприклад, режим надзвичайного стану. Адміністративно-правові режими можуть також підрозділятися за підпорядкованістю, предметом регулювання та юридичними характеристиками підстав для їх введення.

Різноманіття об'єктів, на яких встановлюються адміністративно-правові режими, та зовнішні чинники, які на них впливають, роблять необхідним адаптацію вимог режиму до об'єктивних обставин. У зв'язку з цим можна виділити два види режимів: первинні та вторинні. Наприклад, на основі первинного режиму для небезпечних виробничих об'єктів створено чотири вторинних режими, які застосовуються в залежності від ступеня небезпеки конкретного об'єкта.

Ця класифікація не вичерпує всі можливі варіації адміністративно-правових режимів, але вона показує, наскільки різноманітні ці режими і як кожен з них має свою мету, завдання, підстави для введення та систему владних органів, які контролюють виконання цих режимів.

Адміністративно-правові режими, які встановлюються актами ситуаційного чи надзвичайного законодавства, теоретично називаються спеціальними. Спеціальні правові режими означають особливі правові вимоги для функціонування органів державної влади та управління, які обмежують права фізичних та юридичних осіб. Вони вводяться як тимчасовий захід забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави, враховуючи конкретні обставини. Головна ідея полягає в тому, що вони змінюють юридичний статус суб'єктів на цій території, систему органів, які здійснюють управлінський вплив, і встановлюють обов'язки, які повинні включати загальні та специфічні вимоги, враховуючи засади законності і доцільності. З природи вони є адміністративно-правовими, оскільки їх виконання здійснюється за

допомогою адміністративно-правових методів та форм, включаючи владний вплив органів виконавчої влади. До цих спеціальних режимів відносять адміністративно-правовий режим надзвичайного стану, адміністративно-правовий режим військового стану, адміністративно-правовий режим антитерористичної операції та адміністративно-правовий режим надзвичайної ситуації. Ці режими характеризуються збільшенням обмежень у нормативних актах, які регулюють суспільні відносини, посиленням владних повноважень органів законодавчої та виконавчої влади, імперативністю регулювання суспільних відносин у всіх галузях суспільного життя.

Запровадження спеціального адміністративно-правового режиму стає можливим, коли виникають надзвичайні ситуації, які руйнують звичайні суспільні відносини та не можуть бути контролювані стандартними методами. Надзвичайною ситуацією слід вважати обставини на певній території, які виникають через небезпечні соціальні, природні або технічні події та створюють реальну загрозу життю громадян, інтересам суспільства та держави. Ці ситуації можуть призвести до серйозних травм, великих матеріальних збитків, порушень у забезпеченні життєвих потреб людей та природного середовища, і вирішити їх вимагає негайних та спеціальних правових, організаційних та інших заходів.

Органи Міністерства внутрішніх справ України відіграють важливу роль в системі державних органів, відповідальних за впровадження та виконання спеціальних адміністративно-правових режимів. Завдяки специфіці своєї діяльності та обов'язкам цих органів, їм доручається ключова роль при введенні та реалізації цих спеціальних режимів.

Одним із ключових складових механізму виконання державної функції щодо забезпечення правопорядку є система суб'єктів, які виконують цю функцію. Важливо розглядати цю систему, враховуючи, як самі суб'єкти здійснюють надані їм повноваження, наскільки вони виконують свої обов'язки без упереджень та вчасно, і наскільки ефективно вони співпрацюють між собою. Успішність цієї системи визначається досягненням кінцевої мети - забезпечення правопорядку, охорони законності та прав громадян. В цьому розділі ми розглянемо систему суб'єктів, що виконують цю правоохоронну функцію, визначимо її головні характеристики, визначимо ключові критерії її ефективності та розглянемо особливості взаємодії між цими суб'єктами. Це допоможе сформулювати

пропозиції з покращення існуючої системи суб'єктів, які виконують правоохоронні функції, і оптимізації їхньої діяльності.

Необхідно підкреслити, що головним завданням суб'єктів, які виконують правоохоронну функцію держави, є вчасне виявлення загроз нормальному функціонуванню правоохоронного сектору. Вони повинні завчасно виявляти потенційні проблеми та приймати заходи для їх попередження, виявлення факторів, що можуть негативно вплинути на правоохоронну сферу, та розробляти та впроваджувати системні заходи для їх усунення або зменшення можливого негативного впливу.

Згідно з Безпаловою О. М., основними характеристиками, які визначають систему суб'єктів, які виконують правоохоронну функцію держави, є наступні:

а) мета, яка об'єднує всі частини системи і надає системі активність та гнучкість, робить її залежною від реальних умов;

б) єдність елементів системи;

в) наявність взаємозв'язків між елементами системи, які можуть бути прямими або зворотними;

г) існування координаційних зв'язків;

д) певна незалежність окремих елементів системи;

е) багато елементів у системі, які можуть бути класифіковані за різними критеріями (іноді окремі елементи можуть бути окремими системами);

є) чітка структура;

ж) потреба в управлінському впливі;

з) інтегруючі властивості, характерні для всієї системи суб'єктів;

и) здатність до комунікації та адаптації;

й) узгодженість та організованість;

і) можливість різних шляхів функціонування та розвитку;

к) поєднання владних повноважень одних суб'єктів з активністю громади, що відбувається через поєднання діяльності влади з громадською активністю [1, с. 76].

Ефективність роботи системи суб'єктів, які виконують правоохоронну функцію держави, залежить від того, як добре всі їх функції співпрацюють та як їх завдання розподілені між ними відповідно до їх компетенції, яка визначена в адміністративно-правових документах.

У загальному розумінні, суб'єктами, які виконують правоохоронну функцію держави, є всі органи державної влади, які займаються створенням та виконанням державної політики в сфері правопорядку. Важливо відзначити, що до цього кількість

суб'єктів включає не лише правоохоронні органи, оскільки це обмежило б кількість таких суб'єктів. Всі органи державної влади, які здійснюють свої функції в сфері правопорядку, органи місцевого самоврядування та громадські організації також є суб'єктами виконання державної політики в галузі правопорядку. Вони, керуючись законами, мають можливість приймати участь у формуванні і реалізації державної політики в галузі правопорядку та відстоювати пріоритетні напрямки цієї політики. З урахуванням великої кількості органів, які, кожен у своїй сфері, мають право проводити заходи в рамках правоохоронної функції держави, виникає необхідність в їх об'єднанні у відповідну систему. Це допомагає більш детально вивчити специфіку системи суб'єктів, які виконують правоохоронну функцію держави, і визначити її головні риси. Класифікація цієї системи допомагає визначити, яка роль призначена кожному суб'єкту в механізмі реалізації цієї функції.

Систему суб'єктів, які відповідають за впровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів, складають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання. Залежно від функцій, які виконує кожен із зазначених суб'єктів, їх можна розділити на дві категорії: загальні та спеціальні.

Загальні суб'єкти, які відповідають за впровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів, включають ті органи, які формулюють стратегію державного управління та визначають основні принципи внутрішньої політики держави. Вони мають відповідні координаційні повноваження та вирішують головним чином стратегічні завдання у цій галузі, які закріплені в конституції та законах. Крім того, вони реалізують державну політику з питань забезпечення внутрішньої безпеки.

Спеціальні суб'єкти, які відповідають за впровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів, включають в себе військові та правоохоронні органи, такі як Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба України та інші подібні структури.

Міністерство внутрішніх справ України відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку та громадської безпеки. У положенні про Міністерство внутрішніх справ, яке було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року під номером 878, зазначено, що це відомство відповідає за формування державної політики в таких областях:

Забезпечення охорони прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, боротьби зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг.

Захисту державного кордону та забезпечення суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, аварійного рятування, гасіння пожеж, забезпечення пожежної та техногенної безпеки, координації аварійно-рятувальних служб, а також проведення гідрометеорологічної діяльності.

Органи системи МВС України використовують різні види спеціальних адміністративно-правових режимів для забезпечення громадської безпеки і правопорядку. Основними видами таких режимів є:

- Зони надзвичайної екологічної ситуації (НЕС): Вони встановлюються в разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, таких як аварії на хімічних підприємствах, техногенні катастрофи тощо. Органи МВС в цих зонах здійснюють заходи для забезпечення безпеки населення та реагування на надзвичайні ситуації.

- Антитерористичний режим: Цей режим застосовується в разі загрози тероризму. Органи МВС вживають спеціальних заходів для запобігання та боротьби з терористичними актами, забезпечення безпеки громадян та об'єктів інфраструктури.

- Воєнний стан: У разі загрози національній безпеці або озброєного конфлікту, вводиться воєнний стан. Органи МВС в цей період виконують важливі завдання з підтримання громадського порядку та забезпечення безпеки населення.

Як зазначалося, органи та установи системи МВС впроваджують спеціальні адміністративно-правові режими через дві основні форми діяльності:

- Юридична (правова) форма, яка включає нормотворчі процеси та застосування правових актів. Основна мета цієї форми полягає у створенні та покращенні спеціальних правових норм, їх модифікації, зміні, анулюванні застарілих положень. Вона передбачає видання внутрішніх нормативних актів, спрямованих на регулювання функціонування конкретних служб та підрозділів.

Організаційна (неправова) форма, яка включає соціальні аспекти та внутрішньо-організаційну підготовку для забезпечення оптимальної функціонування. Ця форма орієнтована на покращення організації службової діяльності та підготовку внутрішніх

процесів для ефективного виконання спеціальних адміністративно-правових режимів [2].

Найважливішою юридичною аспектною діяльності органів Міністерства внутрішніх справ є застосування правових норм. Використання правових норм органами МВС має загальні характеристики та подібне до того, як це робить будь-який інший державний орган у процесі застосування права.

У випадку спеціальних адміністративно-правових режимів, діяльність органів МВС, пов'язана з застосуванням правових норм, переважно спрямована на забезпечення безпеки та захисту. Це пояснюється особливістю суспільних відносин у надзвичайних ситуаціях. Ефективність діяльності органів МВС та нормальне функціонування суб'єктів спеціальних режимів значною мірою залежать від правозастосування, яке регулює їх дії.

Під час спеціальних адміністративно-правових режимів, роль організаційної діяльності органів Міністерства внутрішніх справ (МВС) набуває великого значення. Ця діяльність включає в себе надання різних видів допомоги населенню, врятування життів людей і майна, проведення операцій, спрямованих на звільнення заручників та затримання злочинців. Органи МВС також повинні вирішувати інші завдання організаційного характеру, пов'язані з наданням допомоги населенню, навіть якщо вони виходять за рамки їхньої звичайної компетенції.

Діяльність органів МВС в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів має свої особливі риси. Вони є спеціалізованими органами держави, і їх діяльність перш за все спрямована на підтримку громадського порядку і безпеки громадян. Органи МВС володіють необхідною структурою і підрозділами для виявлення і припинення правопорушень та забезпечення безпеки громадян в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів.

Службі безпеки України (СБУ) відводиться важлива роль в системі суб'єктів, які мають повноваження вживати заходів для забезпечення правоохоронної функції держави під час надзвичайних адміністративно-правових режимів. Особливий акцент робиться на важливості ефективної діяльності СБУ в плані забезпечення безпеки людини, суспільства та держави.

Не виникає сумнівів, що якість виконання СБУ покладених на неї завдань відповідно до законодавства свідчить про стан правового та демократичного розвитку держави, а також про рівень дотримання законних інтересів держави та прав

громадян. СБУ також зосереджує свої зусилля на розробці ефективної державної політики національної безпеки. Ця політика має на меті створення працездатної системи управління національною безпекою, координацію дій та об'єднання зусиль усіх державних органів для виявлення, оцінки та запобігання сучасним загрозам національній безпеці держави. Також робиться акцент на збільшенні значущості та ефективності ненасильствених методів та форм забезпечення національної безпеки.

Підрозділи органів здійснюють свою діяльність у винятковому режимі, який є надзвичайним, оскільки він застосовується у тих ситуаціях, коли стандартні методи роботи органів внутрішніх справ не здатні забезпечити ефективність вирішення завдань щодо відновлення громадського порядку та захисту прав і свобод громадян.

Підсумовуючи вищесказане, важливо відзначити, що діяльність державних та недержавних суб'єктів у реалізації правоохоронної функції держави має тісний взаємозв'язок. Ефективність роботи одних суб'єктів має значущий вплив на якість виконання обов'язків іншими. Хоча взаємозв'язок між недержавними та державними суб'єктами може бути асиметричним, він все одно є дієвим та динамічним.

Важливим показником успішної реалізації правоохоронної функції держави є належний механізм взаємодії між суб'єктами, які мають виконувати цю функцію. Дії всіх суб'єктів повинні бути скоординовані за своєю метою, місцем і часом відповідно до їхніх повноважень. Ефективна співпраця між суб'єктами, які реалізують правоохоронну функцію держави, є необхідною умовою для забезпечення правопорядку в державі та окремих її регіонах. Саме через цю співпрацю вони можуть розробити ефективний план дій, який враховуватиме всі особливості ситуації, використовуватиме наявні ресурси і методи, що є в розпорядженні інших учасників взаємодії. Потреба у виробленні ефективного механізму взаємодії суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави пояснюється також їхньою різноманітністю та розпорошеністю. Завдання, які ставляться перед органами державної влади в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів, потребують якісного та ефективного правового регулювання [3].

Реалізація спеціальних адміністративно-правових режимів в діяльності органів МВС вимагає від них особливих підходів та підготовки. Основні особливості реалізації цих режимів включають:

Мобільність та швидкість реагування: Органи МВС повинні бути готові до оперативного реагування на виниклі ситуації та надавати допомогу громадянам в найкоротший термін.

Співпраця з іншими органами та військовими підрозділами: У реалізації спеціальних режимів важливе співробітництво з іншими правоохоронними органами, військовими підрозділами та іншими державними структурами.

Забезпечення прав та свобод громадян: Під час введення спеціальних режимів, важливо дотримуватися законів та міжнародних стандартів, щоб забезпечити права та свободи громадян.

Спеціальні адміністративно-правові режими в діяльності органів, що входять до сфери управління МВС України, відіграють важливу роль у забезпеченні громадської безпеки та правопорядку. Їх реалізація вимагає від органів МВС особливої підготовки, мобільності та співпраці з іншими державними структурами. При цьому важливо забезпечувати дотримання прав та свобод громадян під час введення таких режимів.

Спеціальні адміністративно-правові режими є необхідним інструментом для забезпечення безпеки та правопорядку в Україні, і їх правильна реалізація є гарантом дотримання законності та захисту громадянських прав і свобод.

Література

1. Безпалова О.І. Сутність правоохоронної функції держави та адміністративно-правовий механізм її реалізації : монографія. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. 544 с.
2. Батраченко О.В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 218 с.
3. Кузніченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : моногр. Вид. 2-ге. - Одеса : ОДУВС, 2011. - 324 с.
4. Могил С.К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях : нормативи, органи, функції : дис... канд. кандидата юрид. наук : 12.00.01. - Одеса, 2003. - 190 с.
5. Ківалов С.В. Спеціальні адміністративні режими: сутність та правове регулювання. *Наукові праці ОНЮА* : Т. 1. - Одеса: «Юридична література», 2002. - С. 59-169. <https://orcid.org/0000-0003-4738-5246>

Цвігун Д. П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри права*

*Вінницького інституту Приватного акціонерного
товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

ЗАПОБІГАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗБІЙНИЦЬКИХ ЗАГОНІВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У XVIII СТОЛІТТІ

Беніцький А. С.

В роботі проаналізовано діяльність розбійницьких загонів, які у XVIII ст. на теренах України скоювали напади на чумаків, купців та торгівців, а також здійснювали наїзди на зимівники, хутори та містечка козацького населення тощо. Розглянуто матеріали слідчих комісій, які в Бахмуті та Торі вели справи щодо учасників злочинних збройних загонів на Півдні України та у Слобідській Україні. Визначено особливості організаційної структури та склад учасників «зłodійських» загонів та їхню спеціалізацію. Встановлено, що в розбійних згряях панував військовий порядок, оскільки в середовищі були козаки, які залишали козацьку службу, ставши «поза законом»; а також втікачі із поселених гусарських полків Нової Сербії та Слов'яносербії, драгунських та піхотних полків Українського ландміліцейського корпусу, московських (російських) армійських гарнізонів, що дислокувались в українських містечках.

Надана характеристика розбійницьких станів, які облаштовувались в паланках Запорозької Січі, Слобідської України, Слов'яносербії та інших українських земель, де можливо було переховуватись від переслідування, приховувати здобич та здійснювати нагляд за пересуванням на торгових шляхах. Звернуто увагу на те, що згадка про існування «зłodійських» пристанищ зберіглася у топоніміці південно-східних регіонів України, зокрема, у назвах курганів, буєраків, балок, ярів та ін.

Надано правову оцінку діяльності харцизів, лугарів та інших «степових» розбійників, які організовувались у збройні формування. А також визначено правові джерела, які використовували суди при засудженні їх учасників. Вивчено заходи, які застосовувались для перешкодження та запобігання нападам з боку розбійницьких загонів.

Ключові слова: «зłodійські» загоны, ватагі, пристанища, наїзди, запобігання, південь України, Слобожанщина, Слов'яносербія, військовий суд, слідчі комісії.

Benitskiy A. S. Prevention of the activities of robbery detachments on the territory of Ukraine in the 18th century

The work analyzes the activities of robber bands, which in the 18th century on the territory of Ukraine, carried

out attacks on chumaks, merchants and traders, as well as raids on winter quarters, farms and towns of the Cossack population, etc. The materials of the investigative commissions, which conducted cases in Bahmut and Tor regarding members of criminal armed groups in Southern Ukraine and Slobid Ukraine, were considered. The peculiarities of the organizational structure and the composition of the participants of the "thief" detachments and their specialization are determined. It was established that military order prevailed in the bandit groups, as there were Cossacks who left the Cossack service, becoming "outlaws"; as well as fugitives from the settled hussar regiments of Novoserbia and Slavic Serbia, dragoon and infantry regiments of the Ukrainian Land Militia Corps, Moscow (Russian) army garrisons stationed in Ukrainian towns.

A description of the bandit camp that were equipped in the palanquins of Zaporozhian Sich, Slobid Ukraine, Slavic Serbia and other Ukrainian lands, where it was possible to hide from persecution, hide loot and supervise movement on trade routes, is given. Attention is drawn to the fact that the mention of the existence of "thieves" havens has been preserved in the toponymy of the southeastern regions of Ukraine, in particular, in the names of mounds, bueraks, baloks, ravines, etc.

A legal evaluation of the activities of Kharzis, Lugars and other "steppe" bandits organized into armed formations is given. The legal sources used by the courts when convicting their participants are also determined. The measures used to hinder and prevent attacks by robber bands were studied.

Key words: "thief" detachments, gangs, havens, raids, prevention, southern Ukraine, Slobozhanshchyna, Slavic Serbia, military court, investigative commissions.

Встановлено, що протягом XVIII ст. на теренах Гетьманщини, Слобідської України та Запорозької Січі для місцевого населення небезпека була не лише від ногайців, кримських татар та інших кочовиків, але й від озброєних «зłodійських» загонів, які в народі називали степовими розбійниками або харцизами чи лугарями. Склад розбійницьких ватаг був різноманітний. Це були козаки, які залишали козацьку службу й стали

«поза законом», оскільки знехтували звичаєм, що панував у козацькому товаристві, щодо заборони грабування своїх товаришів. Учасниками «зłodійських» загонів ставали втікачі із поселених гусарських полків, Української ландміліції, військових гарнізонів та ін.

Розбійницькі пристані організовувались в місцях, де можна було сховатись від погоні, а також поблизу торгових шляхів. Згадка про місця, де існували стани розбійників, залишилась у місцевій топоніміці: у назвах курганів, буєраків, балок, ярів та ін. Завдяки матеріалам слідчих комісій, які засідали в Бахмуті та Торі, встановлено, що об'єктами нападу «зłodійських» загонів ставали чумаки, купці, козацькі зимовники, хутори та містечка. Напади з боку харцизів та лугарів на ногайські улуси чи поселення кримських татар у мирний час, коли існувала заборона на це від запорозької старшини, необхідно розглядати як порушення звичаєвого права, яке існувало у січовому товаристві у XVIII ст.

Визначено, що Генеральний військовий суд використовував Литовський Статут, а Кіш Запорозької Січі - звичаєве право до учасників розбійницьких загонів. Звернено увагу на те, що Кіш Запорозької Січі з метою упередження розбійницьких наїздів на каравани чумаків та купців, які пересувались причорноморським та приазовським степом, запровадив систему їх охорони. Такі каравани супроводжували запорожці, або ватажкам караванів надавались охоронні символи.

Актуальність теми. У XVIII ст. для населення Гетьманщини, Слобідської України та Запорозької Січі безпека існувала не лише від кочових орд, але й від розбійницьких ватаг, наявність яких була звичайним явищем у степовому прикордонні. В документах учасників таких загонів часто йменували «зłodійські» або «розбійницькі» козаки, аби відрізнити їх від тих, хто підпорядковувався військовій козацькій адміністрації й не порушував звичаїв Запорозької Січі, законів Гетьманщини та Слобідській України.

Войовничим ватагам, які промишляли розбоєм, було все одно, на кого скоювати наїзди та чіє майно «дуванити»: у купців, торговців, чумаків, заможних козаків або ченців. Таких розбишак в народі йменували лугарями, харцизами та ін. В історичних джерелах їх нерідко називали степовими розбійниками, оскільки їхні стани були безкрайніх степах та ярах Дикого поля.

Усталеною є думка, що розбійницькі загани харцизів та лугарів, які у XVIII ст. діяли у Дикому Степу на теренах України, формувались із козаків.

Так, у листі від 26 липня 1743 р. отаман Даниїл Єфремов харцизами називав «зłodійських» козаків - вихідців із Запорозької Січі: «... которые для воровства из Сечи прихаживали и назывались оные, по здешнему обыкновению, харцизами, тоест действительными ворами» [1, с. 1356].

Проте серед степових розбійників були і солдати-втікачі з московських гарнізонів, які дислокувались в українських містечках; втікачі із поселених гусарських полків Нової Сербії чи Слов'яносербії; втікачі із драгунських та піхотних полків Ландміцейського корпусу, що несли службу на Українській оборонній лінії та ін. У другій половині XVIII ст. для військових-втікачів із московських (російських) польових та поселених частин було складно записатись на козацьку службу до Гетьманщини, Слобідської України або Запорозької Січі. Тому колишні солдати, драгуни та гусари охоче поповнювали або утворювали «зłodійські» загани та промишляли розбоєм.

Саме тому у деяких розбійних загонах спостерігався суворий армійський порядок. Усе це свідчило, що в їхньому складі була суттєва частка колишніх військових. Вони мали фактично військову організацію та ієрархію й не підкорювалися ніякій законній владі, окрім своїх отаманів. Серед свого середовища вони обирали харизматичних ватажків, що мали неабиякі лідерські якості, щоб об'єднати навколо себе ватаги розбишак. Часто такими ватажками ставали ті, хто мав досвід у військовій справі, а саме: козаки, втікачі-солдати та ін. Козаки, які брали участь у розбійницьких загонах, ставали «поза законом» у козацькому середовищі, оскільки грабували своїх братчиків. Чисельність розбійницьких загонів коливалася від десятка до кількох сотень людей. Середовище розбійників поповнювали ті, хто був незадоволений своїм станом, зокрема, розкольники (старобрядці, а також члени різноманітних сект), збігли селяни, рекрути та ін.

Діяльність степових розбійників у різних верств населення викликала різне ставлення. Так, наприклад, серед гайдамаків була велика частина козацького населення, яке бажало відновити козацьчину на теренах Правобережної частини України, що була під владою Речі Посполитої, й боролось з утисками з боку місцевої влади. Але й були серед них ті, хто бажав лише отримати здобич. В урядових документах тих часів під гайдамаками могли розглядатись усі, хто скоював напади на урядовців, поміщиків, купців або заможних посполитів. Предметом дослідження цієї статті не є гайдамацький рух на теренах

України. Увага зосереджена лише на юридичній характеристиці діяльності на півдні України та Слобідської України загонів степових розбійників, що скоювали напади на чумаків, купців, торговців, а також населення козацьких містечок, незалежно від їхнього соціального походження, нації чи віросповідання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність розбійницьких загонів на теренах України у XVIII ст. ставала предметом уваги в роботах Д. І. Багалія, В. А. Брехуненка, О. І. Гуржія, В. В. Грибовського, М. С. Грушевського, Д. І. Любченка, О. В. Макаренка, П. Ю. Мірчука, В. І. Подова, В. А. Смолія та ін.

Водночас в літературі немає одностайних поглядів щодо правової оцінки діяльності загонів харцизів та лугарів, об'єктами нападу яких у XVIII ст. було не лише козацьке населення України, але й також ногайці чи кримські татари - піддані Османської імперії. Поза увагою залишався аналіз структури розбійницьких загонів, особливості організації та утримання розбійницьких станів та ін.

Мета статті. Проаналізувати розвиток формування у XVIII ст. на теренах України розбійницьких збройних загонів, які здійснювали наїзди на чумаків, купців, а також зимовники, хутори та містечка козаків. Встановити коло учасників таких формувань та риси їхніх лідерів - ватажків. На матеріалах Бахмутської та Торської слідчих комісій, які розглядали справи щодо діяльності злочинних ватаг на тренах України, визначити особливості організації їх структури та їх спеціалізацію. Охарактеризувати місця у Слобідській Україні, які були привабливими для організації та утримання «пристаней» розбійницьких загонів. Встановити правові джерела, що використовували суди відносно учасників злочинних зграй. Зазначити заходи, які застосовувались щодо запобігання нападам з боку розбійних загонів на каравани чумаків, купців та торговців, що пересувались степами Північного Причорномор'я та Приазов'я.

Виклад основного матеріалу. Дикий степ був привабливим для розбійницьких набігів, особливо там, де проходили торговельні шляхи. Так, на півдні України із запорозьких паланок через степи Північного Причорномор'я та Приазов'я можна було потрапити до Азову, Криму, Молдавії та ін. Слобідську Україну перетинали Муравський, Ізюмський, Кальміуський і Бакаївський шляхи в бік Криму й азовського узбережжя, а через Бахмутський шлях можна було дістатися земель війська Донського.

Розбійні «пристані» зазвичай облаштовували подалі від козацьких паланкових, полкових чи

сотенних містечок. Звідти козацька старшина могла швидко організувати погоню за розбійницькими ватагами лугарів чи харцизів. Здебільше розбійницькі пристані існували на прикордонні в степах, буераках, лісах та ін. Там можна було сховатись від погоні, зберігати та «роздуванити» здобич. Вони облаштовували в місцях свого пересування бази, які слугували для поповнення провіанту, зброї та ін.

У степовому просторі розбійні ватаги мали добре облаштовані місця для спостереження за торговими шляхами. Так, наприклад, Д. І. Багалій робить припущення, що печери мілових гір на правому березі річки Сіверський Донець біля «Голої могили» могли використовувати харцизи: «Весьма вероятно, что в них действительно прятались запорожские харцызы» [2, с. 156-157].

Там, де були розбійницькі «пристані», в місцевій топоніміці збереглися назви. Так, наприклад, на території Луганської та Донецької областей існують географічні назви, пов'язані із харцизами. В районі річок Луганчик, Велика Кам'янка існує балка з назвою «Харцизька», від назви якої було утворено село Харцизька Баранівка (с. П'ятигорівка Лутугинського району Луганської області) [3; ряд XXVI, л. 18]. На правому березі річки Кундруча біля сл. Кринична (с. Криничне Довжанського району Луганської області) знаходилась криниця «Харцизька» [3; ряд XXVI, л. 17 та 18]. Назва міста Харцизьк Донецької області пов'язана із назвою річки балка Харцизька (правий приток річки Кринка).

В. В. Грибовський у своїх роботах проводить розмежування форм діяльності козацьких загонів, які здійснювали напади, виокремлюючи степове «здобичництво» та «бандитизм». Автор вважає, що степове «здобичництво» у козаків ґрунтувалося на міжособовій реципрокності, і пов'язує його із принципом таліону, коли козаки здійснювали напади на тюркських кочовиків за те, що вони нападали на них, й навпаки. У випадку, коли престижотворча функція «здобичництва» розмивалася, воно, за твердженням В. В. Грибовського, вироджувалося в бандитизм, що мав заволодіння матеріальними цінностями за самоціль [4, с. 63-64].

Однак з такими висновками важко погодитись, тому що «бандитизм» як назву явища суто кримінального навряд чи коректно застосовувати при характеристиці взаємовідносин між козаками та кочовиками. Озброєні напади козаків на ногайські кочові аули й навпаки - ногайців на козаків - є звичайним явищем, яке існувало у Степу.

Кожна з цих степових громад не гребувала отриманням майна за рахунок один одного. Оскільки його добровільно ніхто не мав бажання віддавати, то такі напади, як правило, супроводжувались насильством та вбивством. Крім того, не тільки кочовики ходили за «ясиром», але й козаки не гидували полоненими, яких продавали або забивали до своїх громад.

У другій половині XVIII ст. російська влада фактично узаконювала продаж полонених, які були на правах рабів. Протягом усього XVIII століття московський (російський) царський двір приймав в якості подарунків людей, які були військовими бранцями. Так, наприклад, у 1769 р. члени царської родини та російські урядовці в якості «подарунків» отримали полонених татар: «Його високостві (Павлу Петровичу): Хаджибейський мешканець, хлопчик Джефер, татарин Єдісанський, Аула Каїбаш, Гасан син Тармаза... князеві О. О. Взяємському та графу Роману Ларіоновичу Воронцову, теж послані в подарунок полонені Татари» [5, с. 299]. Особливо страждали кримські татари, ногайці, які після захоплення їхніх земель опинились в Російській імперії, намагались чинити опір владі. Так, у 1783 р. після того, як російський уряд наказав ногайцям переселитися у поволзькі та приуральські степи, це викликало супротив серед них. Біля Єйської фортеці російські війська знищили більше трьох тисяч ногайців, які намагались не скоритися царській волі. У цій різанині разом з чоловіками було вбито багато жінок, дітей та стариків. Велика кількість ногайських родин стали військовими бранцями, яких «переможці» розділили між собою.

Апелювання В. В. Грибовським до звичаю права кровної помсти, яке існувало серед кавказьких племен, й порівнювання його із правом на степове «здобичництво» (наїзництво) серед козаків та кочовиків не є коректним. Для козаків, так само як і для кримських татар чи ногайців, було неважливо, хто саме стає потерпілою стороною. Ніхто не з'ясував, чи існують якісь особисті стосунки та чи спричинив хтось з потерпілих колись їм або їхній родині шкоду. Безумовно, серед козацького населення були ті, хто втрачав свої родини та оселі через напади кочовиків і бажав помститися усім, хто мав відношення до кримських татар чи ногайців. Були й такі, що йшли «козакувати» заради слави. Однак навряд чи це ставало основним мотивом для більшої частини, що всупереч заборонам козацької старшини здійснювали наїзди у Степу.

У середині XVIII ст. під час дій мирних угод між Російською та Османською імперіями було

зафіксовано багато випадків наїздів козаків та ногайців, наслідком яких було взаємне насильство та вбивство [6, с. 496-504; 7, с. 509; 8, с. 510-520]. Все це відбувалось незважаючи на те, що кошовий отаман Запорозької Січі забороняв козакам нападати на ногайські улуси, а Кримський хан - ногайцям чинити шкоду запорожцям.

У документах середини XVIII ст. зверталась увага на діяльність харцизьких загонів на Півдні України. Так, у 1732 р. при будівництві Української оборонної лінії вказувалось, що фортеці на лінії будуть захищати українське населення не тільки від набігів кочовиків, але й від ватаг харцизів: «... а противу Татар в добрую оборону сделана, и оною столько закрыто, что Татары и Харцызы при обороне пройтить не могут» [9, с. 661].

Незважаючи на заходи, які намагались чинити проти діяльності розбійницьких загонів, останні проникали навіть вглиб Слобідської України, де чинили напади на козацькі містечка. Про існування розбійницьких «пристанцищ» на сході Слобожанщини згадувало місцеве населення у XIX ст., яке передавалось в легендах та переказах. Так, у лісостепу в районі слобод Кам'янка та Марківка (в теперішній час с. Кам'янка та смт. Марківка Старобільського району Луганської обл.) існувала розбійницька згряя на чолі з отаманом Крупка. Згадка про нього залишилась в географічній назві «Крупкіни могили» [10, с. 95].

Мешканці сл. Білокуракіне згадували про існування на «Валуйському шляху» на річках Біла, Козинка та Красна розбійницьких загонів, якими керували отамани - ватажки «Василько», «Гетьманець», «Буза», «Пугач», «Воцур», «Мотяш», «Засерин» та ін. З іменами розбійницьких отаманів були пов'язані географічні назви, зокрема: «Василькові ліса», «Воцурина стінка», «Гетьманцов ліс», «Мотяшов ліс», «Бузова могила» та ін. [10, с. 422-434, 989-990].

Слід зазначити, що місцевість на річках Жеребець, Красна, Дуванка в середині XVIII ст. була небезпечною. Так, в Наказі від дворянства Валуйського повіту, який був поданий депутатом Іваном Поповим до Законодавчої комісії зверталась увага на те, що на шляху від Ізюму до Валуйок здійснюють напади розбійні загопи [11, с. 572-573, 580-581]. Ця дорога проходила впродовж річки Оскол, тому розбійні загопи могли приховуватись в балках, буєраках та на берегах річок Жеребець, Красна, Дуванка, де місцевість була найменш заселеною в ті часи.

Кургани для розбійницьких ватаг служили місцем, звідки вони спостерігали за шляхами

та пересуванням купців, чумаків та інших осіб, які ставали здобиччю для них. Як зазначає М.Я. Арістов, деякі кургани в Харківській та Катеринославській губерніях в народі йменували *злодійками* (підкреслено автором), оскільки на них мешкали розбійники [12, с. 96].

Командир Української ландміліції генерал-майор Тараканов в листі до Військової колегії в жовтні 1735 р. згадував місцевість басейну річки Деркул, яка після булавінського повстання була «пустопорожня», й там знаходились пристанища розбійників: «... в которых, как пустых местах, проезжающих от тамошних в степях волочащихся, и в буераках кроющихся воров и разбойников многое грабительство и разорение чинится» [13, с. 821].

На річці Камишна (правий приток річки Півної), як зазначає архієпископ Філарет, мешкало населення, яке займалось розбоями. Про існування в середині XVIII ст. на річці Деркул на місці селища Городища розбійницьких притонів згадував архієпископ Філарет. У середині XIX ст. у слободі Городище ще були помітні залишки колишнього стану: «... круглий окоп з виходом на схід; навколо окопу - ями» [14, с. 389].

На річці Камишна знаходилась сл. Злодієвка (в теперішній час це село Нижньобараниківка Старобільського району Луганської області.), яка отримала назву саме за наявністю в цій місцевості розбійних станів [10, с. 629]. Також на річці Камишна була сл. Бараниківка (село Бараниківка Старобільського району Луганської області), поблизу якого була балка із назвою «Харцизька» [15, с. 588], що отримала назву, найвірогідніше, тому, що там був стан розбійників.

Землі у міжріччі Деркулу та Камишної колись належали донецьким козаками Обливенського козацького юрту, який у 1708 р. було знищено московськими каральними загонами В.В. Долгорукого, а козацьке населення стало вигнанцями. Можна припустити, що частина його могла залишитись у цій місцевості та бути «поза законом», оскільки царським наказом було заборонено відновляти там козацький городок. Завдяки віддаленості від населених пунктів та сприятливому географічному розташуванню місцевості, розбійні стани могли легко сховатись в балках, буераках та лугах міжріччя Деркулу, Камишної та Півної (лівий приток річки Деркул).

Розбійні стани, які існували у міжріччі Деркулу та Камишної, імовірно, спеціалізувались на викраденні коней із табунів Деркульського конезаводу та інших біловодських конезаводів, що

знаходились поруч. Крім того, вони могли займатись розбоями на «Волзькому» шляху, Казанському тракці, які проходили землями війська Донського та ін.

Як повідомляє В.І. Подов, від нападів розбійних ватаг страждали слов'яносербські гусарські поселенці, у зв'язку з цим останні вимушені були організовувати застави в урочищі Бугаєвські гори, Залізна балка та в інших місцях [16, с. 34]. Слід зазначити, що із Слов'яносербії було багато втікачів із гусарських полків, а також із тих, хто був задіяний на роботах по будівництву шанців та редутів на Бахмутсько-Слов'яносербській лінії у 1750-1760-х рр. Втікачі могли організовуватись у розбійницькі загони або поповнювати вже існуючі та скоювати напади на гусарські поселення, які добре знали.

На території Слобожанщини та Слов'яносербії про активність розбійницьких загонів згадується в 1756, 1759-1760, 1771, 1776 рр., коли розглядались скарги щодо нападів на поміщицькі маєтки, господарства заможної козацької старшини, гусарські рангові дачі та ін. [17, с. 30, 35, 43-44].

Від розбійницьких степових ватаг страждало населення зимівників та хуторів запорозьких паланок, де козаки вели господарство, займались землеробством, бортництвом, рибним та звіриним промислом тощо. Так, у 1748 р. розбійницька ватага із семи чоловік на чолі з козаком Грицьком Тараном Джерелівського куреня, напала на запорожців, які доставляли продукти запорозьким депутатам до Бахмуту [18, с. 215].

Відслідкувати пересування степових розбійників було дуже важко. У документах Кошу Запорозької Січі справедливо зазначено, що: «...по многому числу шатаются и обнять по степам не возможно, коих і легулярние партії новосербские, малороссийские, компанейские и отсел всегдашние партії могут ли прекратить с великою силою и рачением» [19, с. 603].

Слід зауважити, що населення Слобідської України та запорозьких паланок страждало не лише від нападів харцизів або лугарів, але й також від кочовиків, які були у підданстві Російської імперії. Так, у 1747 році в Бахмутській фортеці проводилось розслідування розбійних нападів калмиків, які вони скоювали на дорогах біля Бахмуту на жителів слобідських козацьких полків [20, с. 428-430]. У середині XVIII ст. частина калмицьких улусів кочувала близько кордонів із запорозькими козаками та слобідськими козаками. Так, на карті 1768 р. були відмічені місця кочовищ калмиків у верхів'ях річки Міус [21], де

розміщувались застави Кальміуської паланки. А на Ландкарті 1730 р. кочовища калмицьких улусів були позначені в басейні річки Богучарка, де знаходились містечка Острогозького слобідського козацького полку [22, с. 10].

У другій половині XVIII ст. в Бахмуті та Торі періодично утворювались урядові слідчі комісії. Предметом розслідування цих комісій були конфлікти запорізьких та донських козаків; справи щодо розбійницьких ватаг харцизів та лугарів тощо.

Протягом 1747-1748 рр. в Бахмуті слідчою комісією розглядалась справа щодо скоєння розбійних нападів загонів, які очолювали Грицько Сенчук із Полтавського куреня, Клим Калга із Кисляківського куреня, Левко Білий із Самарської паланки та ін. [23, с. 1587-1590]. У цих ватагах було від десяти до тридцяти осіб. Вони нападали на чумаків, купців, зимовники Самарській та Кальміуській паланок, калмицькі стани, ногайські улуси на річках Берда та Молочні води та ін.

У XVIII ст. «зłodійські та розбійні партії» дошкуляли населенню прикордонних містечок. Доходило до того, що «ватаги зłodіїв» нападали на хутори, села й навіть на монастирі. Для розшуку злочинців іноді відряджувались козацькі та армійські команди, з якими «зłodійські та розбійницькі компанії» нерідко вступали у відкритий бій. Так, Бахмутський кінний козацький полк залучався для виконання доручень Бахмутської та Слов'яносербської слідчих комісій, які засідали в Бахмуті [24, с. 501], а також для переслідування козацьких ватаг, що промишляли розбоями в степу. 5 травня 1746 р. Кондратій Чорний під час допиту повідомив про те, що викрадений розбійницькими ватагами Грицька Сенчука та Кліма Калги табун коней відбила на річці Солона команда бахмутських козаків [23, с. 1588]. 19 травня 1794 р. для запобігання активним діям розбійних загонів у Донецькому та Бахмутському повітах Катеринославського намісництва було направлено Полтавський легкокінний полк: «... для припинення розбоїв, що чинились невідомими особами...» [25, с. 317].

У 1750-х рр. на землях південної частини Ізюмського та Острогозького слобідських козацьких полків та Самарської паланки промишляли ватаги на чолі з отаманами - ватажками Федором Кірасиром та Романом Халахурою, які займались викраденням коней із табунів приватних конезаводів, Донецько-Успенського Предтечинського монастиря, ногайських улусів. Учасники загонів Федора Кірасира та Романа Халахура не хтували пограбуванням і населення козацьких містечок та зимівників. Так, у травні 1750 р. вони вчинили

напад на Самарську паланку і вбили її полковника Миколу Сорочинського за те, що останній переслідував їх за скоєння злочинів: «... оные воры и разбойники, собрався паки в свою воровскую партию ... приехали в стоящую в товщи Самарской над рекою Самарчиком паланку ... за то его полковника перве подкололи, а потом из ружья пулею в смерть убили» [26, с. 470].

Справами учасників розбійницьких загонів ватажків Федора Кірасира та Романа Халахури у 1750-х рр. займалась слідча комісія, яка засідала в Торі (Торська слідча комісія), на чолі з полковником Українського ландміліцейського корпусу Андроном Карабшиним (Карабіним). У складі слідчої комісії були козацькі депутати від війська Запорозького, оскільки серед учасників розбійницьких загонів знаходились колишні запорожці.

У 1753 р. висновки слідчої комісії було направлено до Київської губернської канцелярії, яка перенаправила їх до Глухова для остаточного розгляду у Генеральній військовій канцелярії. 20 червня 1754 р. Генеральна військова канцелярія винесла рішення відносно справи «зłodійської» ватаги Федора Кірасира, яким засудила винних у злочинах та зобов'язала Кіш Запорозької Січі відшкодувати монастирю збитки, спричинені її учасниками - запорожцями [27, с. 270-275]. Матеріали Торської слідчої комісії направлялись для розгляду також до Київської духовної консисторії, оскільки ченців Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря було звинувачено у наданні прихистку учасникам загону Федора Кірасира та отримуванні від них викрадених коней та ін. Слідство відносно учасників загону Федора Кірасира здійснювалось аж до кінця 1750-х рр.

Генеральний військовий суд розглядав справу приховувачів викраденого майна «зłodійською» ватагою Кірасира на підставі правових документів, що складали «українське право». У своїх висновках він посилався на Литовський Статут 1588 р.: «По правам же малороссійским, книги Статута ...» [28, с. 326]. Судді Гетьманщини як джерело права використовували Статут Великого князівства Литовського в редакції 1588 року, а також правові збірники «Саксон» і «Порядок» [29, с. 68], які були частиною магдебурзького права.

Військо Запорозьке з козаками із «зłodійських» ватаг Кірасира та Халахури вчинило за звичаєвим правом («за військовим звичаєм»): «Виновних жестоко по обикновению вашему без отлагательства наказать ...» [30, с. 293].

Проте Генеральна військова канцелярія при прийнятті Екстракта за матеріалами слідства

про захоплення запорожцями Федором Кірасиром з товаришами коней з табуна Донецького від 20 червня 1754 р. керувалась положеннями Соборного Уложення 1649 р.

З метою запобігання утворенню розбійницьких ватаг із числа запорожців у 1756 році Кіш Запорозької Січі зобов'язав паланкових полковників, старшин та козаків слідкувати, щоб в запорозьких зимівниках не знаходили пристанище злочинці [31, с. 240]. Запорозька старшина розуміла, що у випадку виявлення таких «зłodійських» козаків у запорозьких землях Кіш Запорозької Січі повинен буде відшкодувати спричинені ними збитки.

Кіш Запорозької Січі намагався усіляко забезпечувати охорону торговим караванам купців та чумаків у причорноморських та приазовських степах не лише від нападу ногайців та кримських татар, але й від розбійницьких ватаг, які у запорозьких паланках облаштовували пристані та засідки. Для цього було запроваджено навіть порядок передачі ватажкам чумацьких та купецьких караванів запорозьких охоронних символів, зокрема, дерев'яних перначів та ін. [32, с. 571].

Висновки. Встановлено, що протягом XVIII ст. на теренах Гетьманщини, Слобідської України та Запорозької Січі для місцевого населення небезпека була не лише від ногайців, кримських татар та інших кочовиків, але й від озброєних «зłodійських» загонів, які в народі називали степовими розбійниками або харцизами чи лугарями. Виявлено, що склад розбійницьких ватаг був різноманітний. Це були козаки, які залишали козацьку службу й опинялись «поза законом», оскільки нехтували звичаєм козацького товариства, який забороняв грабування своїх товаришів. Учасниками «зłodійських» загонів ставали втікачі із поселених гусарських полків, Української ландміліції, військових гарнізонів та ін.

Розбійницькі пристані організовувались в місцях, де можна було сховатись від переслідувань, а також поблизу торгових шляхів. Про місця, де існували стани розбійників, залишились згадки в місцевій топоніміці - у географічних назвах курганів, буєраків, балок, ярів та ін. Завдяки матеріалам слідчих комісій, які засідали в Бахмуті та Торі, встановлено, що об'єктом нападу «зłodійських» загонів ставали чумаки, купці, козацькі зимівники, хутори та містечка тощо. Напади з боку харцизів та лугарів на ногайські улуси чи поселення кримських татар у мирний час, коли існувала заборона на це від запорозької старшини, необхідно розглядати як порушення звичаєвого права, що існувало у січовому товаристві у XVIII ст.

Визначено, що Генеральний військовий суд використовував Литовський Статут, а Кіш Запорозької Січі - звичаєве право до учасників розбійницьких загонів. Звернено увагу на те, що Кіш Запорозької Січі з метою упередження розбійницьких наїздів на каравани чумаків та купців, які пересувались причорноморським та приазовським степом, запровадив систему їх охорони. Такі каравани супроводжували запорожці, або їхнім ватажкам надавались охоронні символи.

Література

1. Письмо донского атамана Даниила Ефремова (26 июля 1743 г.). *Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков* : [в 2 т.]. Т. 2. Владимир : Типо-литогр. губерн. правл., 1908. С. 1352-1358.
2. Путешествіе академика Гильденштедта / пер. с немецкаго М. Н. Салтыковой, с предисл. и с примеч. проф. Д.И. Багалея. *Харьковскій сборник : литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1891 год*. Вып. 5, отд. 2. Харьков : Тип. губ. правл., 1891. С. 156-157.
3. Военно-топографическая карта Российской Империи 1846-1863 гг., созданная под руководством Ф. Ф. Шуберта и П. А. Тучкова. Ряд XXVI. Лист 18.
4. Між конфронтацією та взаємодією : українсько-кримські та українсько-ногайські стосунки в XVII - першій половині XX ст. / В. Брехуненко, В. Грибовський, Ю. Мицик та ін.; за ред. В. Брехуненка. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2018. С. 61-70.
5. Гостинцы (подарки) Запорожцев. *История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского : составлена из подлинных документов Запорожского Сечевого Архива*. [в 3 ч.]. Ч. 3 : История Новой Сечи, т. е. четвертого и последнего Коша Запорожского Военного Ордена. / сост. А. Скальковским. Изд. 3-е, испр. и знач. умнож. Одесса : [Тип. А. Шульце], 1886. С. 296-299.
6. Реестр коликое число, по учинившомуся в происшедших между татарами и запор, козаками обидях (1749 г.). *Андреевский А. А. Материалы, касающіяся запорожцев, с 1715-1774 г. Записки императорскаго Одесскаго общества истории и древностей*. Т. 14. Одесса : Тип. А. Шульце, 1886. С. 496-504.
7. Дело по письму новаго Очаковскаго паши о причиненных Очаковским татарами обидях и в смертном убивстве (1753 г.). *Андреевский А. А. Материалы, касающіяся запорожцев, с 1715-1774 г. Записки императорскаго Одесскаго общества истории и*

древностей. Т. 14. Одесса : Тип. А. Шульце, 1886. С. 509.

8. Переписка с Крымским ханом о назначении следствия по татарским претензиям на запорожцев (1752 г.). *Андреевский А. А. Материалы, касающиеся запорожцев, с 1715-1774 г. Записки императорского Одесского общества истории и древностей. Т. 14. Одесса* : Тип. А. Шульце, 1886. С. 510-520.

9. Высочайшая резолюция на Доклад генерал-майора Тараканова «О поселении Ландмилицких полков на линии» (21 марта 1732 г.). *ПСЗРИ. Собр. 1-е. Том VIII. 1728-1732. СПб.* : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 5997. С. 661-662.

10. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / под ред. В. В. Иванова. Изд. Харьк. губерн. статист. комитета. Т. 1. Харьков : Тип. губ. правл., 1898. 1013 с.

11. Наказ Валуйского дворянства. *Сборник русского исторического общества. Том 68* : [Материалы Екатерининской законодательной комиссии] / печ. под набл. В. И. Сергеевича. СПб. : Тип. Н.А. Лебедева, 1889. С. 563-584.

12. Аристов Н. Я. Об историческом значении русских разбойничьих песен. Воронеж : Тип. Н.Д. Гольдштейн, 1875. 165 с.

13. Высочайшая резолюция на доклад Сената «О взыскании за самовольное завладение земель состоящих во владении Донского войска» (13 мая 1736 г.). *ПСЗРИ. Собр. 1-е. Том IX (1733-1736). СПб.* : Тип. II Отд. собств. е.и.в. канц., 1830. № 6959. С. 817-823.

14. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отд. 5. Изюмский, Купянский и Старобельский уезды ; Купянские и Старобельские округа военного поселения. Харьков : Универ. тип., 1858. 398 с.

15. Словник гідронімів України / ред. кол. : А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова); укладачі : І. М. Желзняк та ін. АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Українська ономастична комісія. К. : Наукова думка, 1979. 782 с.

16. Подов В. И. Славяносербия : очерки из истории заселения Донбасса в 18 в. : документы / Луганский региональный научно-исследовательский центр по проблемам истории Донбасса. Луганск : Globus, 1998. 119 с.

17. Центральный государственный исторический архив УССР в Киеве : путеводитель / под ред. : А. В. Бондаревского и др. Архивное управление УССР, ЦГИА УССР. К., 1958. 348 с.

18. Наказ Коша полковникам Самарської паданки Андрію Шраму та Кальміуської паданки Григорію Якимову про розшук і затримання злочинців, які

пограбували козаків, що везли харчі депутатам від Запорозжя в Бахмут (7 червня 1748 р., № 199). *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734-1775. Том 2* / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін. ; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін. ; наук. ред. тому Бутич І. Л. ДКАУ ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. К., 2000. С. 215.

19. Промеморія із Війскової Війска Запорозького Низового канцелярії в учрежденную Пограничную в городе Архангелском с поляками коммисью (листопад, 1757 р., № 341). *Архів Коша Нової Запорозької Січі : корпус документів 1734-1775. Том 2* / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін. ; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін. ; наук. ред. тому Бутич І. Л. ДКАУ ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. К., 2000. С. 602-603.

20. О разследовании относительно грабежей калмыками жителей слободских полков на дороге, лежащей в Бахмуте, близ уроч. «Саур-Могила» и Глухих боераков и о принятии мер к прекращению таких грабежей (22 января 1747 г., № 425). *Акты, относящиеся к истории Войска Донского Т. 2. Ч. 2* / собр. А. А. Лишиным ; под ред. [и с предисл.] А. А. Карсеева и Х. И. Попова. Новочеркасск : Тип. А. А. Карсеева, 1894. С. 428-431.

21. Карта лежащим местам около крепости святого Димитрия Ростовского с показанием Российской империи границ. Планы крепостей Северо-Восточного Приазовья А.И. Ригельмана, 1768 г.

22. Ландкарта слободских полков, Бахмутской провинции и Воронежской губернии 1730 г. *Парамонов А. Ф. Карты и планы города Харькова XVIII-XX вв.* Харьков : Фолио, 2020. С. 10. [Электронный ресурс]. Сайт : «Видавництво Фоліо». URL : <http://surl.li/mpqkd>.

23. Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков : [в 2 т.]. Т. 2. Владимир : Типо-литогр. губерн. правл., 1908. С. 1585-1629.

24. Промеморія Слов'яносербської комісії Кошеві про розшук втікачів Івана Котова та Якова Костічева - кріпаків кріґсцалмейстера Івана Челіщева (31 травня 1758 р., № 225). *Архів Коша Нової Запорозької Січі : корпус документів 1734-1775. Том 3* / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін.; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін.; наук. ред. тому Бутич І. Л. ДКАУ ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. К., 2003. С. 500-501.

25. Рапорт А. В. Суворова П.А. Румянцеву об укомплектовании, расположении и использовании

войск и о мерах, принятых на случай войны с Турцией (19 мая 1794 г., № 188). *А.В. Суворов. Том 3 (1791-1798)* / Гл. архивное упр. МВД СССР, Центральный гос. военно-ист. арх., Ин-т истории Акад. наук Союза ССР ; под ред. [и с введ.] полковника Г. П. Мещерякова ; [сост. З. М. Новикова]. М. : Военное изд-во, 1952. С. 316-319.

26. Доношення писаря Петра Чернявського к М. И. Леонтьеву от 30 мая 1750 г. *Андриевский А. А. Дела, касающиеся запорожцев с 1715 по 1774 г. Записки Одесского общества истории и древностей*. Т. 14. Одесса : Гор. тип. 1886. С. 470-471.

27. Екстракт, складений в Генеральній військовій канцелярії, за матеріалами слідства про захоплення запорожцями Федором Кірасиром з товаришами коней з табуна Донецького (20 червня 1754 р.). *Архів Коша Нової Запорозької Січі : корпус документів 1734-1775*. Том 4 / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін.; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін. ; наук. ред. тому Бутич І. Л. ДКА України ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського ; Археограф. комісія. К., 2006. С. 271-277.

28. Ордер гетьмана Кирила Розумовського Кошеві про наслідки розгляду в Генеральному військовому суді справи ... (16 вересня 1757 р.). *Архів Коша Нової Запорозької Січі : корпус документів 1734-1775*. Том 4 / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін.; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін.; наук. ред. тому Бутич І. Л. ДКА України ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського ; Археограф. комісія. К., 2006. С. 325-328.

29. Беніцький А. С. Історія розвитку кримінального законодавства щодо причетності до злочину на території України : [монограф.] / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : СПД Резников В.С., 2013. 340 с.

30. Повідомлення Коша представникові гетьмана в Запоріжжі Василеві Зарудному ... (13 грудня 1754 р.). *Архів Коша Нової Запорозької Січі : корпус документів 1734-1775*. Том 4 / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін.; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін.; наук. ред. тому Бутич І. Л. ДКА України ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського ; Археограф. комісія. К., 2006. С. 289-293.

31. Наказ Коша полковникам Війська Запорозького про складання іменних списків козаків та наймитів ... (1 вересня 1756 р.). *Архів Коша Нової Запорозької Січі : корпус документів 1734-1775*. Том 5 : *Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року* / гол. ред. кол. : Сохань П. С. (голова) та ін. ; упорядн. тому : Гісцова Л. З. (ст. упорядн.) та ін. ДКАУ ; ЦДІАУ ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. К., 2008. С. 239-242.

32. Беніцький А.С. Розвиток митної справи на Півдні України у XVIII ст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 569-572.

Беніцький А.С.,
orcid.org/0000-0002-9505-4495
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри професійних та спеціальних
дисциплін Херсонського факультету Одеського
державного університету внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ЗАОЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВАХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Гурін О. Ю.

Виклики, які постали перед Україною на фоні негативних суспільно-політичних подій починаючи з 2014 року, стали серйозним випробуванням для багатьох соціально-правових інститутів та обумовили появу нових форм кримінального провадження. Прикладом таких змін є запровадження інституту спеціального досудового розслідування, як вітчизняна інтерпретація заочного кримінального провадження.

Серйозним викликом і потребою до адаптації та розробки нових форм застосування як інституту заочного кримінального провадження так і всього кримінального процесуального законодавства став початок повномасштабної війни росії проти України.

Прикладом цього є проблемні питання щодо розслідування воєнних злочинів, які вимагають по новому подивитись на інституту заочного кримінального провадження та шляхи його вдосконалення. За для цього доцільним буде дослідити передовий досвід інших країн в застосуванні заочного кримінального провадження.

Відзначено, що присутність особи у судовому засіданні є однією з фундаментальних гарантій права на справедливий судовий розгляд.

Інституту заочного кримінального провадження є розповсюдженою формою досудового розслідування в іноземних країнах.

Проаналізовано законодавства ряду країн Європейського Союзу на предмет функціонування інституту заочного кримінального провадження та можливі передумови їх виникнення.

В законодавстві Республіки Болгарія процесуальний порядок здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного *in absentia* має деякі спільні риси з законодавством України, однак є і суттєві відмінності.

Проаналізовано законодавство Чеської Республіки та відзначено існування окремого порядку досудового розслідування проти втікача як форми заочного кримінального провадження.

Визначено особливості законодавства Федеративної Республіки Німеччини щодо розслідування за відсутності підозрюваного.

Відзначено наявність механізмів заочного кримінального провадження в кримінальному законо-

давстві Королівства Нідерландів, та обставини що сприяли появі такої форми розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, заочне кримінальне провадження, спеціальне досудове розслідування, міжнародний досвід, Європейський Союз, Європейський суд з прав людини.

Hurin O. Yu. The institute of criminal proceedings in absentia in the EU laws

The challenges that appeared before Ukraine against the background of negative social and political events since 2014 became a serious test for many social and legal institutions and led to the emergence of new forms of criminal proceedings. An example of such changes is the introduction of the institution of a special pre-trial investigation, as a domestic interpretation of criminal proceedings in absentia.

The beginning of Russia's full-scale war against Ukraine became a serious challenge and the need to adapt and develop new forms of application of both the institution of absentee criminal proceedings and the entire criminal procedural legislation.

An example of this is problematic issues related to the investigation of war crimes, which require a new look at the institution of absentee criminal proceedings and ways to improve it. For this purpose, it will be appropriate to study the best experience of other countries in the application of criminal proceedings in absentia.

It was noted that the presence of a person at a court hearing is one of the fundamental guarantees of the right to a fair trial.

Institute of absentee criminal proceedings is a widespread form of pre-trial investigation in foreign countries.

The legislation of a number of European Union countries has been analyzed on the subject of the functioning of the institution of absentee criminal proceedings and possible prerequisites for their occurrence.

In the legislation of the Republic of Bulgaria, the procedural procedure for conducting a pre-trial investigation in the absence of a suspect in absentia has some common features with the legislation of Ukraine, but there are also significant differences.

The legislation of the Czech Republic was analyzed and the existence of a separate order of pretrial

investigation against a fugitive as a form of criminal proceedings in absentia was noted.

The peculiarities of the legislation of the Federal Republic of Germany regarding the investigation in the absence of the suspect are determined.

The presence of mechanisms of absentee criminal proceedings in the criminal legislation of the Kingdom of the Netherlands, and the circumstances that contributed to the emergence of this form of investigation are noted.

Key words: *pre-trial investigation, criminal proceedings in absentia, special pre-trial investigation, international experience, European Union, European Court of Human Rights.*

Актуальність теми роботи. Виклики, що постали перед Україною на фоні негативних суспільно-політичних подій 2014 року, стали серйозним випробуванням для багатьох соціально-правових інститутів та обумовили появу нових форм кримінального провадження. Прикладом таких змін є запровадження інституту спеціального досудового розслідування, як вітчизняна інтерпретація заочного кримінального провадження, яке є розповсюдженим елементом кримінального процесуального законодавства багатьох країн.

Статистика 2018-2020 років свідчить що інституту спеціального досудового розслідування майже не використовувався правоохоронною системою України. Даний факт свідчив про те, що запроваджена законодавцем спеціальна форма розслідування має процесуальні прогалини і як результат відсутність практики її застосування.

Такий стан справ викликав необхідність термінової адаптації законодавства до проведення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень «*in absentia*». З цією метою протягом 2014-2020 років, законодавцем приймався комплекс нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання порядку здійснення «*in absentia*». Беззаперечно, вказані дії мали позитивні результати. Разом з тим говорити про повне врегулювання всіх проблемних аспектів передчасно.

Серйозним викликом і потребою до адаптації та розробки нових форм застосування як інституту заочного кримінального провадження так і всього кримінального процесуального законодавства став початок повномасштабної війни росії проти України.

Виклики, які постали перед країною, в тому числі і щодо розслідуванню воєнних злочинів, вимагають по новому подивитись на інституту заочного кримінального провадження та шляхи його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями функціонування інституту спеціального досудового розслідування як вітчизняної форми заочного кримінального провадження присвячені роботи Алексєєва-Процюк Д. О., Басистої І. В., Волобуєва А. Ф., Корнієнка М. В., Коперсака Д. В., Лобойко Л. М., Михеєнка М. М., Нор В. Т., Пилипчук П. П., Трофименка В. М., Тукієва А. С., Письменного Д. П., Смокова С. М., Татаров О. Ю., Тетерятник Г. К., Торбаса В. М., Удалової Л. Д., Цюприка І. В., Шило О. Г., Шумейко Д. О., та деяких інших.

Аналіз інституту спеціального досудового розслідування в аспекті міжнародного досвіду здійснювали Нагорнюк-Данилюк О. О., Омельчук Л. В., Коперсака Д. В., Кучинська О. П., Черниченко І. В., Шумейко Д. О. та інші.

В той же час початок війни та еволюція кримінального процесуального законодавства, запровадження нових процедур, вимагає по новому дослідити передовий досвід інших країн в застосуванні заочного кримінального провадження, для оптимального та ефективного його застосування в національному законодавстві.

Мета статті полягає в аналізі законодавства інших країн та передового міжнародного досвіду в застосування заочного кримінального провадження в призмі вдосконалення такої форми в національному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Присутність особи у судовому засіданні є однією з фундаментальних гарантій права на справедливий судовий розгляд. Це встановлюється п. 3 «с» ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., відповідно до якого кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, вибраного на власний розсуд. Пунктом 3 «д» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. також регламентується право кожного при розгляді пред'явленого обвинувачення бути присутнім і захищати себе особисто або за посередництвом обраного захисника.

В той же час еволюція законодавств різних країн, історичні події на соціальні виклики призвели до появи потреби в такій правовій формі, в рамках якої є можливість здійснення правосуддя у відсутності підозрюваного (обвинуваченого). Така форма заочного кримінального провадження почала з'являтися в різних країн в різні історичні етапи їх розвитку.

Інститут заочного кримінального провадження в законодавствах іноземних країн використовується як на етапі досудового розслідування, так і на етапі судового розгляду.

Наш аналіз здебільшого буде стосуватись країн Європейського Союзу, законодавства окремих його представників мають як спільні риси з законодавством України так і суттєві відмінності.

КПК Республіки Болгарії передбачає механізм заочного кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Статтею 206 КПК Болгарії визначено, що якщо відсутність обвинуваченого не є перешкодою у встановленні об'єктивної істини, досудове розслідування може проводитися за його відсутності за обов'язковою участю захисника. КПК Болгарії не передбачає прийняття окремого процесуального рішення для здійснення досудового розслідування у відсутності підозрюваного. В той же час відповідно до ст. 269 КПК Болгарії у справах про тяжкі злочини присутність у судовому засіданні підсудного є обов'язковим [8].

На теперішній час процесуальний порядок здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного *in absentia* врегульований КПК Литовської Республіки в редакції Закону XIII-696 від 19 жовтня 2017 р. Процедура здійснення досудового розслідування *in absentia* передбачає здійснення такого розслідування стосовно будь-якого підозрюваного, який не знаходиться на території Литовської Республіки та підозрюється у вчиненні певного злочину. [1] На реформування КПК Литовської Республіки стосовно кримінального провадження за відсутності підозрюваного мало суттєвий вплив розслідування резонансної кримінальної справи щодо подій, які мали місце 11-13 січня 1990 р. у Вільнюсі, кульмінацію яких став штурм радянськими військами і спецпризначенцями вільнюського телецентру, внаслідок яких загинуло 15 чоловік та було поранено більше 500 осіб [6].

Закон Чеської Республіки № 141/1961 «Про кримінальне судочинство» (Кримінально-процесуальний кодекс Чеської Республіки) Розділом 2 «Провадження проти втікача» також передбачає процедуру заочного кримінального провадження. Провадження проти втікача може бути порушено проти кожного, хто уникає кримінального провадження, проживаючи за кордоном або переховуючись. Згідно зі §304 КПК Чеської Республіки під час провадження проти втікача, обвинувачений повинен завжди мати адвоката, який має ті самі права, що і обвинувачений. Чеське законодавство не передбачає виключний перелік кримінальних

правопорушень щодо яких може здійснюватися заочне кримінальне провадження [3].

Основним джерелом німецького кримінально-процесуального права є КПК Федеративної Республіки Німеччина (нім. *Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland*), прийнятий ще 1 лютого 1877 р. У КПК ФРН для позначення кримінального процесу за відсутності особи використовують поняття «*abwesenheit*». На стадії досудового розслідування до пред'явлення публічного обвинувачення, у разі відсутності особи прокуратурі надано право тимчасово закрити провадження, але лише після того, як фактичні обставини справи досліджені, наскільки це можливо, і докази процесуально забезпечені, наскільки це необхідно (§ 154f КПК ФРН). Отже, КПК ФРН фактично не передбачає можливості проведення досудового розслідування за відсутності особи. Однак у випадку відсутності особи КПК ФРН передбачає здійснення окремої процедури (книга друга, розділ VIII, §§ 276-295 КПК ФРН) в рамках якої судом може бути призначена тимчасова конфіскація його майна, що знаходиться у сфері дії КПК ФРН (§ 290 КПК). Метою тимчасової конфіскації майна є примушення відсутнього обвинуваченого до явки в суд шляхом вилучення у нього майна та фінансових засобів. [2]

Кримінальне законодавство Королівства Нідерландів щодо здійснення розслідування за відсутності підозрюваного зазнало суттєвих змін після трагічних подій – збиття літака рейсу MH17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року. Підставою для цих змін стало укладання між Україною та Королівством Нідерландів міжнародного договору. Оскільки учасники створеної спільної слідчої групи (Австралія, Королівство Бельгії, Малайзія, Королівство Нідерландів, Україна) мали правові підстави здійснювати кримінальну юрисдикцію щодо розслідування цього злочину, виникла необхідність врегулювання цього питання. Відповідно до вказаної міжнародної угоди визначено такі особливості кримінального провадження:

- за Королівством Нідерландів визначено юрисдикцію здійснювати кримінальне переслідування після передачі провадження Україною внаслідок отримання відповідного запиту про передачу провадження (ст. ст. 5, 6);

- можливості прийняття обвинуваченим участі в судовому розгляді, який здійснюється за його відсутності, у режимі відеоконференції та здійснення допиту в такий спосіб (ст. 8);

- виконання покарання щодо особи з українським громадянством, яка перебуває на території

України передається Королівству Нідерландів за відповідним запитом компетентного органу (ст. ст. 11, 12);

- встановлено умови за якими судові рішення не вважаються заочними (*in absentia*) (ст. 14), серед яких, участь у процесі захисника, залученого обвинуваченим [10].

Це не виключний перелік країн, законодавство яких передбачає здійснення заочного кримінального провадження.

Одним із небагатьох джерел офіційної інформації щодо наявності процедури кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) в європейських країнах є дослідження такої авторитетної міжнародної інституції як PC (Problèmes Criminels) – OC (Operation of Conventions) – комітету експертів Ради Європи у сфері міжнародного співробітництва у кримінальних справах, підпорядкований Європейському комітету з проблем злочинності (CD-PC), який проводить моніторинг застосування конвенцій Ради Європи, які стосуються міжнародного співробітництва у кримінальних справах, а також вносить пропозиції щодо нових інструментів у цій сфері [5]. До складу комітету входять представники центральних органів 47 держав-членів Ради Європи та держав зі статусом спостерігачів [7, с. 238].

Відповідно до резюме та добірки відгуків CD-PC від 28 квітня 2014 року, на питання щодо можливості кримінального провадження за відсутності обвинуваченої особи, з 36 учасників Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників, позитивно відповіли 22 респонденти: Албанія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Данія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Монако, Чорногорія, Норвегія, Польща, Румунія, Сербія, Швеція, Швейцарія, Великобританія (деякі держави з певними зауваженнями). Серед чотирьох відповідей, отриманих державами, які не ратифікували Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про екстрадицію, три вказують, що вони мають можливість виносити вироки в заочному порядку. Чотирнадцять держав відповіли негативно серед яких: Австрія, Вірменія, Боснія і Герцеговина, Кіпр, Фінляндія, Ірландія, Мальта, Португалія, Словенія, Іспанія, Україна [9].

Законодавство деяких вищезазначених країни з 2014 року зазнало змін, унаслідок яких у кримінальному провадженні було запроваджено певні процедури досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), серед таких країн, зокрема і Україна.

Спеціальний порядок у кримінальному провадженні (*in absentia*) повинен чітко відповідати межах та вимогам, які встановлені у чинному законодавстві. Вважається, що існування цього інституту у правових системах різних держав світу відповідає перш за все вимогам міжнародних актів (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, численним документам Комітету Міністрів Ради Європи та ін.), які ратифіковані державами, а також загальним вимогам, які передбачені на національному рівні.

Держави-члени Ради Європи, які є учасниками ЄКПЛ, зобов'язані дотримуватися статті 6 Конвенції, яка захищає право на справедливий судовий розгляд. Умови, за яких заочно проходять судові засідання, включають:

- 1) особа знала про судовий розгляд;
- 2) обов'язкове залучення захисника;
- 3) забезпечення права на оскарження відповідного судового рішення [4].

Варто відзначити, що ЄСПЛ в своїх рішеннях також підтверджує можливість здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого, наприклад, така позиція висловлена ним у рішенні від 24 травня 2007 року в справі «Да Лус Домінгеш Ферейра проти Бельгії» № 50049/99.

Схожі позиції були висловлені ЄСПЛ у рішеннях «Шомоді проти Італії», «Кромбах проти Франції», «Сейдович проти Італії», «Томанн проти Швейцарії».

Таким чином можна констатувати, що на міжнародному рівні відсутня пряма заборона на здійснення спеціального кримінального провадження. Більш того, державам-членам Ради Європи рекомендовано запровадити такий механізм у свої національні кримінально-процесуальні системи з метою його спрощення, в свою чергу зазначені рекомендації підкріплюються й практикою Європейського суду з прав людини.

Висновки. Підводячи підсумок, варто зазначити, що інститут заочного кримінального провадження є доволі розповсюдженим механізмом в законодавстві різних країн в тому числі і з розвиненою демократією.

Поява і розвиток цього інституту в різних країнах мав різні передумови від історичних особливостей розвитку (Швейцарія, Федеративна Республіка Німеччина), до настання певних подій і як результат реагування на них (Литовська Республіка, Королівство Нідерландів).

В той же час усвідомлюючи небезпечність безконтрольного застосування інституту заочного

кримінального провадження, кожна країна намагається віднайти власні запобіжні механізми покликані забезпечити права та законні інтереси відсутнього підозрюваного (обвинуваченого) в такому кримінальному провадженні.

Література

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR
2. Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>
3. Zákon o trestním řízení soudním (trestnířád) URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141/historie>.
4. Брифінг: EU strengthens trials in absentia - Framework Decision could lead to miscarriages of justice. URL: [https://web.archive.org/web/20120905121759/http://www.openeurope.org.uk/Content/ Documents/PDFs/tia.pdf](https://web.archive.org/web/20120905121759/http://www.openeurope.org.uk/Content/Documents/PDFs/tia.pdf)
5. Відділ кримінального права. Генеральна дирекція І. Права людини та верховенство права. *Council of Europe* : URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047695e>
6. Як у Литві судили обвинувачених у штурмі вільнюського телецентру 1991 року.

FaceNews.ua : URL: <https://www.facenews.ua/news/2019/442488/>

7. Калінніков О. В. Використання європейського досвіду під час реформування інституту спеціального досудового розслідування (in absentia). *Theoretical and scientific bases of development of scientific thought* : V International scientific and practical conference (February 16 - 19, 2021). Rome, Italy. С. 237-242.
8. Наказателно- процесуален кодекс на Республіка България : в сила от 29.04.2006 г. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>
9. Резюме та добірки відзвітів щодо анкетування стосовно кримінальних справ за відсутності обвинуваченої особи та перегляду заочних судових рішень [PC-OC/Docs 2013/ PC-OC(2013)01 Rev.3 Bil.]. *Council of Europe* : URL: <https://www.coe.int/en/web/transnational-criminal-justice-rcoc>.
10. Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній : підписана 17 лип. 2014 р. *Верховна Рада України* : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_002-17#n2

Гурін О. Ю.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ - СУЧАСНИЙ ВИМІР ДЛЯ УКРАЇНИ

Кудінов С. С.

Статтю присвячено актуальним питанням забезпечення національної безпеки. Її метою є обґрунтування необхідності перегляду підходів до державно-приватного партнерства (далі - ДПП) у сфері національної безпеки та визначення шляхів його нормативно-правового регулювання в Україні. У межах наукового пошуку охарактеризовано існуючу в країні систему забезпечення національної безпеки, її суб'єктний склад. Акцентовано увагу на сучасних загрозах національній безпеці України та необхідності пошуків ефективних механізмів її забезпечення. Одним з таких механізмів є ДПП у сфері національної безпеки. Охарактеризовано роль і зміст цього інституту в історичній ретроспективі, розкрито значення для сьогодення та переваги застосування. Серед останніх виділено: можливість залучення додаткових ресурсів та можливостей приватного сектору; сприяння використанню передових технологій та інновацій; підвищенню ефективності управління. Наголошено, що одними з основних умов його ефективності є: правова визначеність, взаємна зацікавленість, довіра державного і недержавного секторів економіки. Проаналізовано чинне законодавство у сфері національної безпеки та ДПП, на підставі чого зроблено висновок про його невідповідність сучасним потребам нашої країни, констатовано наявність у чинному законодавстві тенденції до зменшення ролі громадян і громадських об'єднань, як суб'єктів забезпечення національної безпеки. Зроблено висновок, що сучасні загрози національній безпеці обумовлюють необхідність перегляду підходів для її забезпечення шляхом пошуку нових, більш ефективних стратегій, зокрема, консолідації суспільства, об'єднання потенціалу державного і недержавного секторів, створення умов для залучення бізнесу, громадян до забезпечення національної безпеки в межах ДПП. У якості шляхів підвищення ефективності його нормативно-правового регулювання визначено необхідність підготовки оновленої Стратегії національної безпеки, змін до законів «Про національну безпеку», «Про державно-приватне партнерство».

Ключові слова: національна безпека, загрози національній безпеці, забезпечення національної безпеки, державно-приватне партнерство, правове регулювання.

Kudinov S. S. Public-private partnership in the field of national security - a modern dimension for Ukraine

The article is devoted to topical issues of ensuring national security. Its purpose is to justify the need to revise approaches to public-private partnership in the field of national security and to determine ways of its regulatory and legal regulation in Ukraine. The existing national security system in the country and its subject structure were characterized within the scope of the scientific research. Attention is focused on the modern threats to Ukraine's national security and the need to search for some effective mechanisms to ensure it. One of these mechanisms is public-private partnership in the field of national security. The role and content of this institute is characterized in the historical retrospect, the significance for the present and the advantages of application are revealed. The possibility of attracting additional resources and opportunities of the private sector; promoting the use of advanced technologies and innovations; increasing management efficiency are highlighted among the latest issues. It was emphasized that one of the basic conditions for its effectiveness are: legal certainty, mutual interest, trust of the state and non-state sectors of the economy. The current legislation in the sphere of national security and public-private partnership was analyzed, therefore, on the basis of that a conclusion regarding its inadequacy with the modern needs of our country was drawn, it was established that there is a tendency in the current legislation of reducing the role of citizens and public associations as the subjects of ensuring national security.

It was concluded that modern threats to national security require a review of approaches to its provision by searching for new, more effective strategies, in particular, consolidation of society, unification of the state and non-state sectors' potential, creation of conditions for attracting business, as well as, citizens to maintenance of national security as a part of public-private partnership. The necessity of preparing an updated National Security Strategy, amendments to the laws "On National Security" and "On Public-Private Partnership" has been identified as ways of the improving of its normative and legal regulation efficiency.

Key words: national security, threats to national security, ensuring national security, public-private partnership, legal regulation.

Актуальність проблеми. Основою існування будь-якої держави є її національні інтереси. Відповідно до ст. 1 Закону «Про національну безпеку України», національні інтереси України - це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [15].

У широкому розумінні, національна безпека України - це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз [1].

Важко сьогодні знайти країну у світі, яка б протистояла більшій кількості загроз національній безпеці, ніж Україна. Якщо події на території нашої країни впродовж 2014-2021 років спонукали до перегляду підходів до забезпечення національної безпеки, підвищенню ролі громадян, їх об'єднань у житті країни та забезпеченню її безпеки, то події з 24 лютого 2022 року засвідчили готовність українців, незалежно від професії, мови, якою вони розмовляють, боронити свою країну. У той же час, майже 2 роки війни засвідчили, що, на жаль, система забезпечення національної безпеки, її правова база сьогодні не відповідають вимогам сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення національної безпеки були і залишаються предметом наукових пошуків багатьох фахівців з державного управління, адміністративного права, політології, адміністративного права та права національної безпеки. Зокрема, дослідженню питань забезпечення національної безпеки України присвячені роботи дослідників: В. Горбуліна, І. Грицяка, А. Качинського, С. Кузніченка, О. Комісарова, В. Ліпкана, В. Ортинського, М. Оришиної, О. Резник, В. Пилипчука, А. Семенченка, А. Сіцінського, Г. Ситника, М. Стрельбицького, О. Суходолі, Д. Талалая, Л. Чекаленко, В. Чалого та ін.

Застосування ДПП у сфері національної безпеки України та окремих її складових досліджувалися в працях В. Крутова [11], О. Маркєєвої, Б. Розвадовського [4], Ю. Романюка, В. Паліводи [18], Д. Дубова [5], В. Круглова [10], О. Проневич, С.Проневич [17], О. Дідич, М. Наумко [7], Ю. Мех [13] та інших.

У той же час військова агресія РФ, обмеженість ресурсів для її відсічі, недосконалість чинного законодавства, актуалізують продовження

досліджень в цьому напрямі задля переосмислення накопиченого досвіду, впровадження найбільш ефективних механізмів ДПП, розробки відповідних змін до чинного законодавства.

Мета дослідження. Обґрунтування необхідності перегляду підходів до ДПП у сфері національної безпеки та визначення шляхів його нормативно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку В. Ліпкана, система національної безпеки є багатокомпонентною, а відповідно постає потреба в існуванні спеціальної підсистеми, мета функціонування якої полягала б у забезпеченні функціонування та розвитку самої системи, тобто, у забезпеченні життєздатності її системоутворюючих елементів, зокрема, національних інтересів людини, суспільства, держави. Такою системою і є система забезпечення національної безпеки [12, с. 57]. Доволі переконливою є і його позиція про те, що, основу такої системи забезпечення національної безпеки України складають органи, сили та засоби забезпечення національної безпеки, які вживають систему теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи національної безпеки України [12, с. 59].

Відповідно до Закону «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України - це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють, або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [15].

Вищезазначеним законом та чинним законодавством визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб

демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [15].

На законодавчому рівні коло уповноважених суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки визначається категорією «Сектор безпеки і оборони України», який складається з чотирьох взаємопов'язаних складників:

- сил безпеки;
- сил оборони;
- оборонно-промислового комплексу;
- громадян і громадських об'єднань, які

добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки (ст. 12 Закону) [19, с. 77].

У той же час, аналіз чинного законодавства, зокрема Закону України «Про національну безпеку України» [15] та Закону України «Про основи національної безпеки України», який втратив чинність у 2018 році, [16] дозволяє виявити тенденцію до зменшення ролі громадян і громадських об'єднань як суб'єктів забезпечення національної безпеки [3].

Крім того, для того щоб оцінити стан справ, не потрібно проводити багато наукових досліджень, треба відповісти на одне практичне питання, чи в змозі сьогодні сили безпеки і оборони України самостійно забезпечити відсіч агресії РФ, нейтралізацію загроз національній безпеці, забезпечення ЗСУ та інших складових сектору безпеки і оборони всім необхідним для цього. Відповідь очевидна - ні.

Чи містить чинне законодавство ефективні механізми залучення недержавного сектору (фізичних осіб, їх об'єднань, юридичних осіб) до забезпечення національної безпеки?

Сьогодні важко уявити сферу національної безпеки (військову, інформаційну, кібербезпеку, зовнішньополітичну, економічну, соціальну, продовольчу тощо), яка б не мала прикладів об'єднання і спільної діяльності державних структур і приватного бізнесу, окремих громадян.

Кому не відомі приклади діяльності:

- «патріотичних хакерів»?
- виробництва зброї та спорядження приватними підприємствами для потреб ЗСУ?
- протидії фейкам і дезінформації?
- волонтерської діяльності?
- закупівлі приватними підприємцями продуктів і спорядження для потреб ЗСУ? та ін.

З іншого боку, хто не чув про:

- існування бюрократичних перепон, нормативних невизначеностей, що заважають ДПП у цій сфері?
- відсутність мотивації, гарантій справедливої конкуренції, захищеності бізнесу, що на свій ризик сприяє обороноздатності нашої країни?

У ч. 3 ст. 26 Закону України «Про національну безпеку України» визначено, що реалізація Стратегії національної безпеки України здійснюється на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів ДПП.

У свою чергу, у статті 6 Стратегії національної безпеки України 2020 року містяться положення, що реалізація пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки забезпечуватиметься, серед іншого, і за напрямом розвитку ДПП.

Зокрема, у статті 48 закріплено обов'язок держави створити ефективну систему безпеки та стійкості критичної інфраструктури, засновану на чіткому розподілі відповідальності її суб'єктів та ДПП. А у статті 61 передбачено можливість реалізації потенціалу ДПП в оборонно-промисловому комплексі.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство», ДПП - це співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам ДПП, визначеним Законом [14].

У той же час, відповідно до статті 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство», таке партнерство може застосовуватися в наступних сферах:

- виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;
- будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;
- машинобудування;
- збір, очищення та розподілення води;
- охорона здоров'я;
- туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;
- забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;

- управління відходами, крім збирання та перевезення;
- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії;
- надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом;
- виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції;
- встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб;
- надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я;
- управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини;
- донорство крові та/або компонентів крові, заготівля, переробка, тестування, зберігання, розподіл і реалізація донорської крові та/або компонентів крові.

Зазначене дає підстави для висновків про застарілість і невідповідність чинного законодавства реаліям сьогодення - в умовах війни і постійної загрози з боку РФ на найближчі десятиріччя, що відбивається, і на ефективності ДПП у сфері забезпечення національної безпеки.

Очевидним є факт необхідності консолідації суспільства задля забезпечення національної безпеки нашої країни, використання всіх можливих (людських, фінансових, матеріальних, інтелектуальних, технологічних) ресурсів. Однак, така консолідація може відбуватися лише на підставі сучасних нормативних актів, які враховують вже існуючі реалії, у т.ч. практику (механізми) взаємодії державного і недержавного секторів у цій сфері, інтереси всіх учасників такого партнерства та надають гарантії забезпечення їх прав у майбутньому.

Слід зазначити, що світовий досвід ДПП у сфері національної безпеки має великий історичний та функціональний досвід. Без сумнівів класичними прикладами ДПП є приклади засвоєння нових територій, побудови інфраструктурних об'єктів, які мали значення для національної безпеки певних країн.

Наприклад, побудова мережі залізниць в США у середині XIX століття, коли держава надавала землі та субсидії приватним компаніям для будівництва чи експлуатації залізниць. Це дозволило розвивати транспортну інфраструктуру та сприяти економічному зростанню. У свою чергу Ост-Індійська компанія, не лише платила власним коштом

заробітну платню військовим і чиновникам британських колоній, забезпечуючи таким чином власні інтереси, а й мала великий вплив на життя Британської імперії.

Доволі традиційними в історії світу є і угоди щодо допомоги у веденні війни або забезпеченні порядку, зокрема діяльність кондотьєрів в Італії (XIV-XVI ст), що перебували на службі міст-комун і забезпечували набір чужинців до відповідних загонів, та їх участь у військових діях, або забезпеченні порядку в містах [9].

Аналогічно, яскравим і доволі цікавим прикладом ефективного застосування ДПП є запровадження «каперських свідоцтв» та діяльність корсарів в інтересах певних держав. Зокрема, Ф. Дрейк, маючи таке свідоцтво не лише здійснював територіальні відкриття в інтересах Англії, але й відіграв важливу роль у її протистоянні з Іспанією, зменшуючи економічну міць останньої, знищуючи її бази, флот тощо.

І навпаки, з метою протидії класичному піратству та бандитизму створювалися механізми ДПП, такі як Ганзейський союз, асоціація торгових міст, створених для просування взаємних комерційних інтересів [2].

У наш час загальновідомими прикладами ДПП для забезпечення громадської безпеки та порядку в США та Ізраїлі є велика кількість приватних охоронних компаній, які надають послуги з охорони громадських місць, об'єктів критичної інфраструктури та окремих осіб.

Також, класичними прикладами ДПП вважається виконання приватними підприємствами безпекових та військових замовлень. В окремих випадках це є дуже показовим, оскільки ні сама держава, ні приватний капітал, не можуть реалізувати такі амбітні проекти окремо. Наприклад, побудова і оснащення Іспанської армади - великої кількості кораблів для війни з Англією у XVI ст. [8].

Сучасний світ також багатий на приклади та форми ДПП у сфері національної безпеки. Нинішні держави не лише надають можливість або сприяння приватному бізнесу у реалізації інвестиційних проектів, виробленні стратегічно важливих ресурсів, озброєння, доручають підготовку кадрів, використовують розвідувальну інформацію, але й фактично довіряють свою безпеку, зокрема, у сфері кіберзахисту.

Наприклад, Корпорація «Lockheed Martin» виробляє багато зразків озброєнь для Сполучених Штатів Америки, співпрацюючи з урядовими структурами для забезпечення національної безпеки [21], компанія «BAE Systems» є постачальником

обладнання для оборони та безпеки в Об'єднаному Королівстві Великобританії, США, Саудівській Аравії, Австралії [20], компанія SAIC надає послуги у США з інформаційної безпеки та технологій для військових і урядових організацій [23] та ін.

Відносно новою та ефективною формою взаємодії у сфері національної безпеки є аналіз, що проводиться структурами приватного сектору на замовлення розвідувальних служб. Оновлена у 2019 році розвідувальна стратегія США передбачає, зокрема, забезпечення інформованості американського керівництва щодо ситуації на міжнародній арені через отримання безпрецедентного доступу до захищеної інформації. При цьому завдання розподіляються між різними інституціями, але обов'язково координуються з одного центру [18].

Забезпечення національної безпеки вимагає системної та взаємної роботи всіх сфер суспільства. ДПП виступає не лише як засіб захисту від зовнішніх загроз, виходу з кризи, а й як фактор стійкості та процвітання країни. Важливо підтримувати та розвивати цей механізм, адаптуючи його до змін у сучасному світі, враховуючи інновації та технологічні зрушення.

Наведене є додатковим аргументом, що сьогодні, у переважній більшості розвинених демократій світу, вирішення актуальних проблем національної безпеки здійснюється із застосуванням підходу Whole-of-Society [18].

Саме в ДПП ми можемо спостерігати синергетичний ефект у забезпеченні національної безпеки. Так, С. Ліндер (Stephen Linder) у 2020 році зазначав, що «метою ДПП є використання синергії у спільному інноваційному використанні ресурсів та застосуванні управлінських знань задля оптимального досягнення цілей усіх залучених сторін, якщо ці цілі не могли бути досягнуті без залучення цих сторін» [22].

Без сумніву, що не всі дискусії щодо цієї проблематики можуть і повинні вестися у відкритому діалозі. Однак, формування сучасної нормативно-правової бази, що дозволить об'єднати державний і недержавний сектор (потужності, ресурси, людський потенціал) у забезпеченні національної безпеки є тим дороговказом, елементом довіри і розподілу відповідальності, без якого нам складно буде рухатись вперед.

У реаліях України ДПП необхідно визначати як ключовий фактор у забезпеченні національної безпеки України, а використання правових інструментів, таких як: Стратегія національної безпеки, Закони «Про національну безпеку» та «Про

державно-приватне партнерство», основою, засобом, що сприяє ефективній співпраці держави та приватного сектору.

Приватний сектор має багато переваг для успішного вирішення таких завдань, як забезпечення громадської безпеки та порядку, у тому числі боротьба з тероризмом; захист критичної інфраструктури; протидія гібридним загрозам, у тому числі інформаційними; розвиток оборонно-промислового комплексу; забезпечення кібербезпеки, запобігання та ліквідація наслідків надзвичайних подій та техногенних катастроф. Це, насамперед, можливість вільного залучення коштів і ресурсів, більш ефективне управління, оперативність, технічний та професійний потенціал. Держава може делегувати відповідні повноваження приватним партнерам [6; 7, с. 121].

До переваг ДПП, які роблять його ефективним інструментом забезпечення національної безпеки слід віднести те, що ДПП :

дозволяє залучити додаткові ресурси та можливості приватного сектору - це може бути особливо важливим у контексті обмеженості бюджетних коштів, які виділяються на забезпечення національної безпеки;

сприяє використанню передових технологій та інновацій - приватний сектор має доступ до сучасних технологій, які можуть бути використані для підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки.

сприяє підвищенню ефективності управління - приватний сектор має досвід та експертизу в управлінні проектами, що може бути використано для підвищення ефективності реалізації проектів у сфері національної безпеки.

У той же час, одними з основних умов його ефективності є: правова визначеність, взаємна зацікавленість, довіра державного і недержавного секторів економіки. Експерти зазначають, що ініціатива у проведенні змін у загальній картині побудови нових відносин, належить владі. Саме вона повинна не лише декларувати готовність співпрацювати з громадянським суспільством, а й визначити стратегію, запропонувати модель та нові «правила двостороннього руху», здійснити перші конкретні й зрозумілі кроки назустріч суспільству у форматі концепції «Джерело сили - у поєднанні». Ключовими категоріями тут мають стати відкритість, комунікація, інформованість, залучення, розподіл завдань, поєднання, спільна відповідальність, довіра [23].

Історичні та сучасні приклади в Україні та світі доводять, що взаємодія між державним

і недержавними секторами є важливою складовою для вирішення різноманітних викликів національної безпеки. Розвиток і підтримка такого партнерства є стратегічним завданням для забезпечення стабільності та процвітання країни в умовах сучасних геополітичних й економічних турбулентностей, та повинні бути визначені у стратегічних нормативних актах нашої країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасні загрози національній безпеці обумовлюють необхідність перегляду підходів для її забезпечення шляхом пошуку нових, більш ефективних стратегій, зокрема, консолідації суспільства, об'єднання потенціалу державного і недержавного секторів, створення умов для залучення бізнесу, громадян до забезпечення національної безпеки.

Такий діалог та розбудова нормативної бази повинні здійснюватися на взаємовигідних умовах, які дозволяють забезпечити національну безпеку нашої країни, у тому числі безпеку її громадян, інфраструктури з одного боку, з іншого - врахувати потреби недержавного сектору у забезпеченні сталого розвитку (виплати заробітної плати працівникам, сплаті податків, оновленні основних засобів тощо).

Основою таких кардинальних змін повинні стати зміни у чинне законодавство, зокрема, підготовка оновленої Стратегії національної безпеки, змін до законів «Про національну безпеку», «Про державно-приватне партнерство», в частині визначення пріоритету створення правових засад та механізмів реалізації ДПП у сфері національної безпеки.

Література

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці. К. : НІСД, 2016. 528 с.

2. Ганзейський союз і його роль у розвитку середньовічної торгівлі. URL: <https://mojaosvita.com.ua/istoriya/ganzejskij-soyuz-i-jogo-rol-u-rozvitku-serednovichno%D1%97-torgivli/>

3. Денісова А.В., Гданов І.Р. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. Том 1. 2020. С. 141-146. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2020/6/tom_1/27.pdf.

4. Держава та приватний сектор на захисті національної безпеки: від взаємодії до партнерства : аналіт. доп. / [О. Д. Маркєєва, Б. Л. Розвадовський]. Київ : НІСД, 2021. 72 с.

5. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: міжнародний досвід та можливості

для України : аналіт. доп. / за заг. ред. Д. Дубова. - К. : НІСД, 2018. - 84 с.

6. Дзяна Г.О., Дідич О.Р. Державно-приватне партнерство як механізм розвитку сектору безпеки й оборони України у воєнний та пост воєнний періоди. *Розвиток публічного управління в контексті європейської інтеграції України*: матер. наук.-практ. конф. (28 квітня 2023 р., м. Львів) - Львів: НУ «Львівська політехніка», 2023. - С. 27-30.

7. Дідич О.Р., Наумко М.М. Державно-приватне партнерство у забезпеченні національної безпеки в умовах повномасштабного вторгнення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 34 (73). № 2. 2023. С.118-123. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/20.pdf

8. Іспанська Армада. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0

9. Кондотьєр. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D1%82%D1%8C%D1%94%D1%80#:text=%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D1%82%D1%8C%D1%94%D1%80%D0%B8%20\(%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB,%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%8F%2C%20%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%2C%20%D0%B7%20%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D1%82%D1%8C%D1%94%D1%80#:text=%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D1%82%D1%8C%D1%94%D1%80%D0%B8%20(%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB,%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%8F%2C%20%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%2C%20%D0%B7%20%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2)

10. Круглов В.В. Механізми державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління. Харків 2020, 479с.

11. Крутов В. В. Недержавна система безпеки (проблеми становлення і розвитку) : монографія / В. В. Крутов, В. Г. Пилипчук ; за заг. ред. В. Г. Пилипчука. - Ужгород : ТОВ «ІВА», 2013. - 180 с.

12. Ліпкан В. А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2. № 4. С. 57-60.

13. Мех Ю.В. Державно-приватне партнерство в секторі безпеки України: основні принципи та форми. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.72>

14. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 26.12.2023).

15. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 01.08.2023).

16. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 27.12.2023).

17. Проневич О.С., Проневич С.О. Державно-приватне партнерство у сфері безпеки: стан публічного дискурсу та проблеми легітимізації [Електронний ресурс]. *Проблеми та перспективи розвитку державно-приватного партнерства у галузі житлово-комунального господарства*: збірник тез конференції 2015. С. 15-18. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/39802/1/15-18.pdf>.

18. Романюк Ю., Палівода В. Роль недержавних інституцій у зміцненні сектору безпеки і оборони держави. *Стратегічна панорама*. 2020. № 1-2 URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Palyvoda_Volodymyr/Rol_nederzhavnykh_instytutsii_u_zmitsnenni_sektoru_bezpeky_i_oborony_derzhavy/

19. Талалай Д. В., Щербина Л. І. Сили та засоби забезпечення національної безпеки України. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2019. № 4, ч. 1. С. 74-79.

20. В BAE Systems. Про нас. URL: <https://www.baesystems.com/en-uk/our-company/about-us>

21. F-35 і не тільки це. Що випускає, на чий замовлення й скільки заробляє виробник зброї №1 у світі корпорація Lockheed Martin. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/lider-z-virobnictva-ozbroyennya-lockheed-martin-corporation-shcho-vipuskaye-i-skilki-zaroblyaye-50361918.html>

22. Linder S., Vaillancourt P. Rosenau, Mapping the terrain of the Public-Private Policy Partnership. *Public-Private Policy Partnerships*. P. Vaillancourt Rosenau (Ed.). The MIT Press. Cambridge, MA, 2000. P. 1-19.4.

23. Science applications international corp. URL: <https://investigate.afsc.org/company/science-applications-intl>

Кудінов С. С.,
orcid.org/0000-0002-0582-1030
доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»;
координатор проектів у сфері національної
безпеки ГО «Safe Ukraine 2030»

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ТА ПРОТИДІЇ ВОЄННО-КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941-1942 РР.): ІСТОРИКО-КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Греченко В. А., Сокурєнко В. В.

Розкрито причини та основні прояви воєнно-контекстуальної злочинності в Україні на початку німецько-радянської війни (1941-1942 рр.), виявлено її особливості, основні напрями діяльності міліції щодо протидії їй. Упродовж 1941-1942 рр. збереглися та кількісно зросли колишні категорії порушень закону, а також з'явилися деякі нові: мародерство, поширення хибних провокаційних і панічних чуток, порушення правил світломаскування, військове та трудове дезертирство в масовому масштабі. Причини воєнно-контекстуальної злочинності є специфічними. Перше - окупація німецькими військами значної частини європейської території Радянського Союзу привели восени 1941р. до втрати віри у перемогу над ворогом. На зайнятих німцями землях ця обставина вела до колабораціонізму, а на тих, що залишилися під контролем Москви, - до різних форм непокорі владі. Другою причиною було різке зниження життєвого рівня більшості населення країни. Багато злочинів, які відбувалися у воєнні роки, мали на меті отримання засобів для фізичного виживання. Серед них явно переважали крадіжки всіх видів, тоді як випадки розбоїв та бандитизму були не так поширені. Третьою причиною слід назвати численні недоліки внутрішньої політики держави. Важливу роль у постійному підвищенні числа злочинців зіграла тоталітарна система, що панувала в 1940-ті роки, із загальним примусом та насильством. Четвертою важливою причиною був брак кваліфікації правоохоронців. П'ятою причиною значного рівня воєнно-контекстуальної злочинності в 1941-1942 рр. слід також вважати і позицію населення, його особливий менталітет. Радянські громадяни не мали достатньо високої культури праці і часто порушували встановлені державою правила. Шосте - доступність зброї в умовах війни. Особливостями протидії злочинності було те, що вона відбувалася в умовах перманентних бойових дій, суттєвих змін конфігурації фронту, переміщень величезних груп населення, боротьби зі шпигунством, державною зрадою, а також дезертирством.

Ключові слова: Україна, Друга світова війна, 1941-1942 роки, міліція, воєнно-контекстуальна злочинність, дезертирство, бандитизм, кримінологія війни, воєнно-насильницька злочинність.

Grechenko V. A. Sokurenko V. V. Features of criminal crime prevention during world war II (1941-1942)

The causes and main manifestations of war-related crime in Ukraine at the beginning of the German-Soviet war (1941-1942) are revealed, its features are revealed, and the main areas of police activity in countering it are revealed. During 1941-1942, former categories of violations of the law were preserved and increased quantitatively, and some new ones also appeared: looting, spreading of false provocative and panic rumors, violation of the rules of camouflage, military and labor desertion on a mass scale. The main causes of war-contextual crime are specific. The first was the occupation by German troops of a large part of the European territory of the Soviet Union in the fall of 1941. to the loss of faith in victory over the enemy. In the lands occupied by the Germans, this circumstance led to collaborationism, and in those that remained under the control of Moscow, to various forms of disobedience to the authorities. The second reason was a sharp decline in the standard of living of the majority of the country's population. Many crimes that took place during the war years were aimed at obtaining means for physical survival, that is, it was about banal survival in the difficult conditions of war. Thefts of all kinds clearly predominated among them, while cases of robbery and banditry were not so common. The third reason should be called the numerous shortcomings of the state's internal policy. An important role in the constant increase in the number of criminals was played by the totalitarian system that prevailed in the 1940s, with general coercion and violence. The fourth important reason was the lack of qualifications of law enforcement officers. The position of the population, its special mentality, should also be considered as the fifth reason for the significant level

of war-related criminality in 1941-1942. Soviet citizens did not have a sufficiently high work culture and often violated the rules established by the state. Sixth, the availability of weapons in wartime contributed to the increase in crime. The specifics of combating crime were that it took place in conditions of permanent hostilities, significant changes in the configuration of the front, movements of huge population groups, the fight against espionage, treason, and desertion..

Key words: *Ukraine, World War II, 1941-1942, militia, war-related crime, desertion, banditry, war criminology, war-violent crime.*

Постановка проблеми. Воєнно-контекстуальна злочинність - той сегмент кримінальної активності, який відтворюється у контексті збройного конфлікту, війни, себто детермінований війною та/або обставинами послабленого соціального контролю у зв'язку з війною. Трагізм будь-якої війни, а надто світової, навряд чи може бути адекватно описаний в межах однієї науки, чи взагалі засобами слова. Однак вважаємо, що не помилились, якщо стверджуватимемо: кримінальна активність населення продовжувала залишатися важливою проблемою та невід'ємною частиною життя радянського суспільства як до, так і під час німецько-радянської війни. Однак саме в контексті війни вона набула особливих своїх рис. Найбільший військовий конфлікт в історії нашої країни і всього людства мав тотальний характер. Держава не тільки вела збройну боротьбу із зовнішнім ворогом на фронті, але й одночасно прагнула не допустити краху тилу. Одним із напрямів боротьби за міцність тилу стало протистояння зростаючій воєнно-контекстуальній злочинності, в тому числі дезертирам із збройних сил та з трудового фронту, державним зрадникам, колаборантам. Ця тема є гостроактуальною і сьогодні, в умовах російсько-української війни, коли досвід протидії злочинності у роки Другої світової війни має не лише суто наукове, але й суттєве практичне значення.

Стан дослідження проблеми. Упродовж останніх років в Україні було опубліковано кілька наукових праць, де досліджувалися різні аспекти діяльності органів правопорядку УРСР в період німецько-радянської війни. Серед них слід виділити дисертації Д. Б. Лобоженка «Міліція радянської України в період 1941-1945 років: історико-правове дослідження» (2016 р.) [1], С. А. Саблука «Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.» (2017 р.) [2], О. В. Пристайко «НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове

дослідження)» (2021 р.) [3], монографію Бандурки О. Н., В. А. Греченка, О. Н. Ярмиша «Міліція в Україні в роки німецько-радянської війни та повоєнний період (червень 1941 - березень 1953 рр.) (2023 р.) [4]. Деякі елементи даної проблематики висвітлювалися також у статті Бандурки О. М. та Греченка В. А. «Діяльність міліції Харківщини у 1941 році (воєнний період) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни)» (2021 р.) [5]. Проте, незважаючи на ґрунтовний характер цих робіт, вони не вичерпують дослідження даної теми і деякі важливі компоненти даної проблематики в них розглядаються частково. Перш за все, вони мають історичний характер. Нас же цікавить історико-кримінологічний аспект досліджуваної проблематики, адже незасвоєні уроки історії, в тому числі й у сфері протидії злочинності, змушують повторювати допущені помилки. А цього слід уникати. Отже, вказана тема не знайшла ще свого повного висвітлення.

Мета статті. У цій науковій розвідці автори поставили за мету дослідити кримінологічно значущі аспекти воєнно-контекстуальної злочинності та діяльності радянської міліції щодо протидії їй у 1941-1942 рр. Ця мета конкретизується в таких завданнях:

- встановити найбільш значимі індикатори стану воєнно-контекстуальної злочинності за вказаний період та на визначеній території;
- виявити основні причини воєнно-контекстуальної злочинності у вказаний період;
- проаналізувати основні заходи протидії воєнно-контекстуальної злочинності у досліджуваній період.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1941-1942 рр. збереглися та кількісно зросли ординарні категорії порушень закону, а також з'явилися деякі нові, воєнно-контекстуальні: мародерство, поширення хибних провокаційних і панічних чуток, порушення правил світломаскування, військового та трудового дезертирства в масовому масштабі та низка інших.

Серед основних причин воєнно-контекстуальної злочинності в початковий період німецько-радянської війни слід виділити наступні. *По-перше*, бойові дії, що не припинялися, на радянсько-німецькому (Східному) фронті і окупація німецькими військами значної частини європейської території Радянського Союзу привели восени 1941р. до втрати віри у перемогу над ворогом. На зайнятих німцями землях ця обставина вела до колабораціонізму, а на тих, що залишилися під контролем Москви, - до різних форм непокори владі. Тут

можна виділити дезертирство з лав збройних сил і з трудового фронту. З початком війни дезертирство з лав Червоної армії набуло значних масштабів. Лише у період із 22 червня і до кінця 1941 року органи НКВС СРСР затримали понад 710 тис. дезертирів-військовослужбовців і понад 71 тис. ухильників від мобілізації [4, с.139]. Однак поразки Червоної Армії у початковий період війни породили у представників кримінального світу відчуття швидкого кінця Радянської влади, що вело до активізації «кримінально-злочинного елемента».

Поразки Червоної армії, її відступ з України, Білорусії, Прибалтики, багатьох регіонів Росії, призвели до величезної хвилі біженців з цих районів, де у глибокий тил СРСР, міграції із Заходу на Схід країни тисяч підприємств та організацій з мільйонами людей. За останніми підрахунками вчених з України у 1941-1942 рр. було евакуйовано 3,5 мільйони мешканців та 1500 підприємств [6]. Слід відзначити також такий, здавалося б, тривіальний факт. Нальоти німецької авіації у прифронтових районах та пов'язана з цим певна паніка та обов'язкове затемнення міст та інших населених пунктів створювали сприятливі умови для скоєння злочинів.

Проте рівень злочинності не знижувався й у наступні роки, коли у війні настав перелом, тому слід виділити *другу* причину її незмінно високого рівня - різке зниження життєвого рівня більшості населення країни. Багато злочинів, які відбувалися у воєнні роки, мали на меті просто добути їжу, тобто мова йшла про банальне виживання у важких умовах війни. Серед них явно переважали крадіжки всіх видів, тоді як випадки розбоїв та бандитизму були набагато рідкіснішими. Люди часто потрапляли до місць позбавлення волі за вкрадені овочі з городу чи продовольчі картки.

Третьою причиною порівняно високого рівня злочинності слід назвати численні недоліки внутрішньої політики держави. Важливу роль у постійному підвищенні числа злочинців зіграла тоталітарна система, що панувала в 1940-і роки, із загальним примусом та насильством. Починаючи з літа 1940 р., тобто після розгрому Німеччиною західних держав, Радянський Союз активізував масштабні військові приготування, розпочаті в 1930-ті роки. У зв'язку з цим держава розпочала кампанію за підвищення дисципліни в промисловості, що вело до збільшення кількості заарештованих за її порушення робітників.

З початком німецько-радянської війни життя робітників на підприємствах, службовців залізниць

та інших видів транспорту ще більше нагадувати армійське. Обмеження, що вводилися державою, (7-денний робочий тиждень, тюремний термін за самовільне залишення роботи, виправно-трудова робота за прогул), дуже серйозно «вдаряли» по робітниках, тому цілком природно, що далеко не всі з них витримували такий ритм роботи. Через великі втрати РСЧА в техніці та гостру необхідність її якнайшвидшого поповнення, цей ритм не знижувався. При цьому забезпечити прийнятні умови праці та життя працівників заводів та фабрик держава не могла, наслідком чого стали як їхні часті хвороби, іноді з летальним кінцем, так і значне «трудова дезертирство».

Подібна ситуація була й на будівництві оборонних споруд 1941-1942 рр. У спецбудівництві брали участь мобілізовані з міст та сільської місцевості люди, а також військовослужбовці та ув'язнені. Фактично це була праця дилетантів, які використовували найпримітивнішу техніку і досягали успіху завдяки масовості. Незважаючи на контроль за виконанням плану з боку співробітників НКВС, умови роботи незмінно залишалися надто важкими. Тому дезертирство з будівництва укріплень було рідкістю. Тим самим держава, вводючи жорстку дисципліну на виробництві та підвищуючи міру відповідальності за її порушення, значною мірою сприяла кількісному зростанню злочинності в СРСР.

Четвертою важливою причиною помітної криміналізації суспільства у роки війни був брак кваліфікації правоохоронців. Як чітко свідчать архівні документи, підготовка працівників міліції не була достатньою для вирішення складних завдань. Ситуація посилювалася поганою організацією чи повною відсутністю командирського навчання у міліції. Тим часом відзначаються факти використання малодосвідчених, часом непідготовлених міліціонерів у різних операціях - це схоже на те, як на фронті посилалися в бій погано навчені новобранці. Міліція та прокуратура перебували навіть у гіршому, у порівнянні з Червоною Армією, становищі: їхня діяльність вважалася другорядною, а тому досвідчених співробітників цих структур регулярно відправляли до лав збройних сил. Ця обставина зумовлювала подальше зниження рівня підготовки органів правопорядку. Серед особливо характерних недоліків міліцейської системи слід назвати недостатню дисциплінованість, низьку грамотність та загалом невисокий рівень загальної культури. Міліціонери, особливо у сільській місцевості, мали низький рівень життя, були слабо забезпечені найнеобхіднішим, включаючи зв'язок та транспорт.

П'ятою причиною незмінно високого рівня злочинності в 1941-1942 рр. слід також вважати і позицію населення, його особливий менталітет. Радянські громадяни не мали високої культури праці і часто порушували встановлені державою правила. Прикладом цього були регулярні порушення режиму світломаскування в тилі в регіонах країни, прогули, запізнення на роботу, інші порушення трудової дисципліни. Що стосується дезертирів зі збройних сил, то чимало людей, протягом початкового етапу війни, також не надавали допомоги органам правопорядку, оскільки спочатку дезертири не завдавали їм зла. Лише згодом ситуація зазнала змін, проте певні симпатії до кримінального світу зберігалися у народі, що виражалося у популярності елементів так званої «блатної» культури серед молоді.

По-шосте, збільшенню злочинності сприяла доступність зброї. У великій кількості вона залишалася на полях битв, на складах озброєнь і боєприпасів при відступі радянських військ, перебувала в тилі з евакуйованими і з неорганізованим потоком біженців. Якщо у мирний час міліція вилучала десятки та сотні одиниць вогнепальної зброї, то тепер рахунок пішов на тисячі. На озброєнні кримінальних угруповань була не тільки легка стрілецька зброя, а й автомати, кулемети та гранати. Тільки за 1942-1943 рр. у населення було вилучено майже 110 тисяч одиниць вогнепальної зброї [4, с. 142].

Особливостями протидії злочинності було те, що це відбувалося в умовах війни, суттєвих змін конфігурації фронту, переміщень величезних груп населення, перепліталося з боротьбою з шпигунством, дезертирством та державною зрадою, проявами колабораціонізму.

З початком німецько-радянської війни у 1941 р. збільшилася кількість випадків ухилення від призову на строкову військову службу та дезертирства з Червоної Армії. Це було пов'язано з негативним ставленням частини населення України до радянської влади та її довоєнної політики. Широке застосування репресивних методів, низка непопулярних експериментів в економічній та соціальній політиці спричинили формування серед значної частини суспільства негативного ставлення до пануючих владних структур. Ситуація, що склалася в УРСР (і не тільки), дала підставу історикам характеризувати її як кризу лояльності щодо радянської влади [2, с. 216]. Передвоєнні репресії, насильницька колективізація та голодомор вилилися у небажання частини громадян захищати сталінський режим. Ховаючись у різних місцях та

проживаючи на нелегальному становищі, дезертири об'єднувалися в кримінальні групи, займалися розбоями, пограбуваннями, крадіжками та іншими видами кримінальних злочинів.

Тому вже 28 червня 1941 р. з'явилася міжвідомча директива, яка передбачала у випадку дезертирства чи потрапляння в полон військовослужбовців та за сприяння окупантам цивільними особами репресії членів їхніх родин. Цей спільний наказ НКДБ, НКВС і Прокуратури СРСР фактично пролонгував дію інструкції НКВС СРСР від 10 грудня 1940 р., оголошену наказом цього ж відомства на виконання спільної постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 7 грудня 1940 р. «Про притягнення до відповідальності зрадників Батьківщини і членів їхніх родин». Було встановлено порядок притягнення до кримінальної відповідальності зрадників Батьківщини (цивільних і військових) та членів їхніх родин, а слідство у справах родичів осіб, які втекли за кордон, було покладено на органи НКДБ. У разі затримання громадян СРСР при «спробі нелегального перетину кордону» протягом десяти днів приписувалося здійснювати відповідні процесуальні дії і передавати матеріали до регіональних органів державної безпеки для притягнення згаданих осіб до кримінальної відповідальності, а членів родин «перебіжчиків» наказувалося відправляти на заслання [4, с. 147].

В умовах війни на території України все більшого поширення набував бандитизм із розбійними нападами, метою яких було заволодіння матеріальними цінностями та продовольством. Протидія цьому явищу обмежувалася поступовою втратою контролю за ситуацією в умовах прискорення відступу після поразки під Києвом і зневірою багатьох громадян у можливості перемоги. При цьому позиція частини місцевого керівництва, яке тікало в тил (часто прихопивши з собою державні гроші, матеріальні цінності чи продовольство), створювала впевненість у можливості загальної поразки СРСР у війні. Розкрадання громадських цінностей стало однією з причин того, що часто місцеві селяни намагалися перешкодити проведенню евакуації. Прагнення пересічних людей вижити у складних умовах війни призводило до незаконного з точки зору представників радянського керівництва привласнення державного майна під час відступу Червоної Армії. Втілення у життя тактики «випаленої землі» під час відступу частин Червоної Армії наштовхувалося на певний опір з боку тих, хто не мав можливості або не бажав виїжджати у тилі райони і розумів необхідність запаситися продуктами харчування. За спогадами сучасників

тих подій, працівників владних установ м. Києва, поширення набули крадіжки продовольства у особливо великих розмірах, в тому числі й для подальшої його реалізації за спекулятивними цінами [7, арк. 274]. Ще перед відступом радянських військ співробітники Дніпропетровського обкому КП(б)У у липні 1941 р. зазначали, що міліціонери та працівники прокуратури недостатньо приділяли уваги протидії поширенню крадіжок продовольства. Це дозволяло робітникам торговельних організацій розкрадати продукти харчування і продавати їх за завищеними цінами [8, арк. 4].

На початку війни набула також широкого розповсюдження видача продуктів харчування працівниками торговельних організацій партійним і радянським працівникам без будь-яких накладних документів лише за іменними записками без фіксації обсягів виданих продуктів. За свідченнями керівників радянських органів, це призводило до перебоїв в постачанні продуктів харчування працівникам підприємств. Держконтроль УРСР м. Ворошиловграда встановив, що, порушуючи постанову Раднаркому СРСР від 18 липня 1941 р. № 1882 про введення карток на хліб та інші продовольчі товари, місцеві торговельні організації здійснювали масову передачу продуктів харчування керівникам обласних та міських державних організацій. При цьому працівники прокуратури пропонували такі дії розглядати як розкрадання державного майна у особливо великих розмірах, однак на початку війни покарати за це керівництво торговельних організацій заважала кругова порука у середовищі місцевих керівників [9, арк. 7-10].

Характерною особливістю випадків бандитизму, які мали місце в цей час, було те, що банди формувалися, в основному, з дезертирів, які мали кримінальне минуле і проникли до лав Червоної армії. Ці злочинці, дезертируючи з армії, захоплювали з собою зброю, яку використовували для скоєння злочинів. Так, 4 грудня 1941 р. на території Мостовського району Ворошиловградської обл. дезертири з Червоної армії: Пурик, - в минулому кримінальник, Панкратов, Ладиженко і Кученко під виглядом працівників міліції проникли у квартири Кириленка, Приходька, Бондаря і, пограбувавши їх, втекли. 8 грудня 1941 р. при затриманні вказаних злочинців у квартирі притонуотримувача Пурика, вони вчинили збройний опір, відкривши вогонь з гвинтівок та кидаючи гранати, але всі бандити були затримані, у них були вилучені гвинтівки, револьвери та гранати. Слідство встановило, що учасники цієї банди скоїли ще низку аналогічних злочинів.

26 грудня 1941 р. на території Ровеньківського району Ворошиловградської обл. був затриманий дезертир Червоної армії Новіков, у якого було вилучено обріз гвинтівки з набоями. Слідством було встановлено, що Новіков був організатором бандугруповання, що складалося з 7 озброєних дезертирів, що вчинили пограбування з убивством громадянина Снітлера [10, арк. 51].

А ось ще один випадок, датований тим же груднем 1941 року. До Кадіївського міського відділу міліції повідомили, що до села Головинівка прибули якісь озброєні люди та займаються грабежами. Бандитів було троє. У минулому - «розкуркулені елементи», вони дезертирували з лав Червоної Армії і стали на шлях кримінальних злочинів. До Головинівки було направлено оперативний загін, до якого увійшли співробітники Кадіївського міськвідділу Безносок, Пліс, Скрилов, Ковальов, Дяченко та Устименко. Вони оточили будинок, у якому сховалися два бандити. Дільничний уповноважений Ковальов постукав у двері та наказав відчинити. Бандити відповіли відмовою та відкрили вогонь із гвинтівок. Підкравшись до вікна, оперуповноважений карного розшуку Пліс відвернув увагу бандитів. Інші оперативники зламали двері і вдерлися до будинку. Злочинців було затримано. У них вилучили гвинтівки, гранати та велику кількість набоїв. Третій бандит на прізвище Шевельов жив неподалік. Дільничний уповноважений Ковальов попрямував до його будинку, намагаючись обдурити бандита. Але щойно Ковальов з'явився у дворі, Шевельов вистрілив і дільничний упав. Шевельов відкрив вогонь по решті співробітників міліції. У будинку знаходилася дружина Шевельова та дитина. Їм запропонували залишити будинок і коли ті вийшли, будинок підпалили пляшками із запальною сумішшю. У перестрілці було вбито і Шевельова.

З метою недопущення проникнення зброї у руки кримінальних елементів і вилучення його у населення, органами міліції була вжита низка заходів, в результаті яких було вилучено: гвинтівок - 724, револьверів - 166, кулеметів - 4, гранат - 1141, набоїв - 54 048 [10, арк. 51].

Разом з тим, результати боротьби з кримінально-бандитськими та спекулятивними елементами були б ефективнішими, якби не була згорнута робота з агентурно - інформаційною мережею у низці районів областей, чому значно сприяла евакуація агентурно - оперативних обліків, а також відсутність нових вербувань замість інформаторів, які пішли в Червону армію. У зв'язку з цим органам міліції була надана практична допомога

та встановлений контроль над агентурною роботою, в результаті чого агентурно-інформаційна мережа на початок 1942 р. складалася:

Таблиця 1
Склад агентурно-інформаційної мережі на початок 1942 р. [10, арк. 53].

Вид співробітництва	У відділах кримінального розшуку	У відділах БРСВ
Агентів	11	0
Інформаторів	625	256
Довіреніх осіб	1295	0

Якщо проаналізувати ці дані, то зразу впадає в око повна відсутність агентів та довірених осіб у відділах БРСВ. Це можна пояснити тим, що ці відділи працювали не так активно у цьому напрямі, як відділи кримінального розшуку, а, можливо й тим, що протидії кримінальній злочинності саме у той час надавалося менше уваги. Крім того, на це могло вплинути гігантське переміщення тисяч підприємств та організацій на схід, разом з якими могла виїхати й агентура та довірені особи відділів БРСВ.

Криміногенна ситуація в країні погіршувалася, кількість злочинів зростала. У 1942 р. злочинність в СРСР зросла на 22% порівняно з 1941 р. Особливо тривожним був той факт, що найбільше зростання відбулося на рахунок тяжких злочинів [4, с. 162].

У зв'язку з наближенням фронту діяльність торгових організацій, як у містах, так і в селах, була дезорганізована, а в окремих випадках і зовсім згорнута. Недостатнє підвезення продуктів на ринок було використано спекулятивними елементами, які товари та продукти першої необхідності продавали за надзвичайно високими цінами. Так, наприклад, пачка махорки, вартістю 35 коп., продавалася спекулянтами за 50-60 рублів, літр олії, державна ціна якого була 12 рублів 50 коп., - за 180 рублів. За вказаний час було відкрито 956 кримінальних проваджень у справах по спекуляції, за якими притягнуто до кримінальної відповідальності 1003 особи [10, арк. 51].

Серед найхарактерніших справ зі спекуляції можна назвати такі. У місті Ворошиловграді була заарештована група спекулянтів, в яку входили: А. Довганюк - без певних занять, О. Шпаков - кримінальник, які роз'їжджали по районам області і займалися скупкою олії, тютюну і продавали їх за спекулятивними цінами. При обшуку у них була вилучена значна кількість олії. У Ворошилограді також заарештували М. Некраш - без певних занять, Є. Некраша, якого раніше судили за спекуляцію, Д. Антиховича, які

систематично роз'їжджали селами і спекулювали олією. 21.01.1941 у Ворошилограді був затриманий В. М. Кузьменко, який продавав махорку по 60 рублів за пачку. У нього було вилучено 34 пачки махорки. У результаті цих заходів за вказаний час було передано до судово-слідчих органів 2630 справ, за якими засуджено: до вищої міри покарання - 308 осіб, до позбавлення волі від 3 до 10 років - 1199 осіб [10, арк. 52]. Як бачимо, заходи покарання було досить суворими і це зрозуміло з огляду на воєнний стан.

Евакуація, нальоти ворожої авіації та артилерії спричинили зростання таких видів злочинів, як мародерство, крадіжки та грабїж. Тільки за 5 перших місяців війни працівниками кримінального розшуку та співробітниками ВБРСВ Одеси затримано 79 мародерів. Було ліквідовано 71 грабїжницьку групу, заарештовано 353 особи, 566 злочинських груп, 8 шахрайських груп [1, с. 146-147].

Чільне місце у роботі міліції займала боротьба зі спекуляцією та злочинами, що були пов'язані з обігом продуктивних карток. Ці злочини вчинялися у типографіях, карткових та контрольно-облікових конторах, торговельних організаціях, органах, що відали картками та їхнею видачею на підприємствах, в установах та домоуправліннях. З метою посилення боротьби з цим видом злочинів Пленум Верховного Суду СРСР постановою від 26 червня 1942 року надав пропозицію щодо кваліфікування злочинів, пов'язаних з обігом карток, за статтями Кримінального кодексу, які передбачали відповідний вид злочину (наприклад, крадіжка). Співробітники міліції виявили цілу низку осіб, що скоювали злочини, пов'язані з обігом карток [1, с. 147].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити головну тенденцію та особливість правового регулювання діяльності органів міліції в роки війни по боротьбі зі злочинністю, що полягала у посиленні політики репресії, та покладене на міліцію завдання практичної допомоги у її реалізації. Загалом із цим завданням органи міліції впоралися, злочинність у 1941-1942 роках хоч і зростала, але не була неконтрольованою. Поширилися нові види злочинів, такі як дезертирство, мародерство, з якими міліції теж довелося боротися. Найпоширенішим видом злочину були крадіжки, а найнебезпечнішим - бандитизм. Значно ускладнювали цю протидію військові дії, відступ Червоної армії, міграція величезних мас народу, наявність великої кількості зброї на руках у населення, колосальний дефіцит кадрів у міліції. Ці чинники не були суто тимчасовими,

---

а довготривалими, вони продовжували діяти і в наступні роки, в тому числі, і у повоєнні.

Література

1. Лобоженко Д.Б. Міліція радянської України в період 1941-1945 років : історико-правове дослідження: дис.канд.юр.наук. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 201 с.

2. Саблук С.А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.: дис... докт. юр. наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 476 с.

3. Пристайко О.В. НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження): дис.канд.юр.наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021 272 с.

4. Бандурка О.Н., В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш. Поліція / міліція в Україні з XVIII століття і до сьогодення: Наукове видання у семи томах. Т. 4: Міліція в Україні в роки німецько-радянської війни та повоєнний період (червень 1941 - березень 1953 рр.): історико-правове дослідження: [монографія] Харків: Майдан, 2023. 504 с.

5. Бандурка О.М., Греченко В.А. Діяльність міліції Харківщини у 1941 році (воєнний період) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни). *Право. ua.* 2021.№ 2. С. 5-11.

6. Шурхало Дмитро. 80 років тому українці теж переживали окупацію та евакуацію. *Радіо «Свобода»*.2022.14 липня.

7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 59. Оп. 1. Спр. 226. Арк. 274.

8. ЦДАГО України. Ф. 57. Оп. 4. Спр. 9. Арк. 4.

9. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 63. Арк. 7-10.

10. Галузевий державний архів СБУ (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 531. Арк. 51.

Греченко В. А.,

orcid.org/0000-0002-6046-0178

доктор історичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України

Харківського національного університету

внутрішніх справ,

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

факультету № 6

Сокурєнко В. В.,

orcid.org/0000-0001-6879-7376

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

та кримінології факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Одеського державного університету

внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ».....	3
Скриль С. А.	

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ:

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА У КРИМІНАЛЬНИХ КОДЕКСАХ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	9
Бобчинський П. М., Конопельський В. Я.	

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ.....	14
Бурангулов В. А.	

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПОСІВУ І ВИРОЩУВАННЮ НАРКОТИКОВІСНИХ РОСЛИН	18
Калюжний О. М.	

КРИМІНАЛЬНА ЗАБОРОНА ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ: ДОСВІД КРАЇН БЛИЖНЬОГО ЗАРУБІЖЖЯ	25
Козак В. Я.	

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	30
Матвієнко О. В.	

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР).....	37
Орловська Н. А.	

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ОПТИМІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	43
Дришлюк В. І., Кострицький І. Л.	

МЕДІАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	48
Мирза С. С., Горбаньов І. М.	

ВІДМІННОСТІ ІНСТАНЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ВІД ОСПОРЮВАННЯ РІШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ПО ГОСПОДАРСЬКОМУ СПОРУ.....	53
Мирось К. В.	

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	57
Пащенко О. М.	

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ.....	61
Риженко І. М.	

ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ОСОБЛИВОСТІ АУТОАГРЕСІЇ ПІДЛІТКІВ-ДЕВІАНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	66
Смілянець Т. Л.	

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....72
Братель С. Г.

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ.....77
Пташенко С. І., Ізбаш К. С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ.....82
Форсюк М. Ю.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ У ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО СФЕРИ УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ.....88
Цвігун Д. П.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

ЗАПОБІГАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗБІЙНИЦЬКИХ ЗАГОНІВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У ХVІІІ СТОЛІТТІ 94
Беніцький А. С.

ІНСТИТУТ ЗАОЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВАХ
КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 103
Гурін О. Ю.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ -
СУЧАСНИЙ ВИМІР ДЛЯ УКРАЇНИ.....108
Кудінов С. С.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ТА ПРОТИДІЇ ВОЄННО-КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УРСР
У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....115
Греченко В. А., Сокурєнко В. В.

ISSUES OF THE FORMATION OF THE RULE-OF-LAW STATE

HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF "EUROPEAN IDENTITY".....3
 Skryl S. A.

**CRIME PREVENTION: PRACTICAL CHALLENGES
 AND SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL SUPPORT**

THE OBJECT AND SUBJECT OF THE VIOLATION OF PRIVACY OF THE HOME IN THE CRIMINAL CODES
 OF SOME FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS. 9
 Bobchynskyi P. M., Konopelskyi V. Ya.

ESSENCE OF CRIME ANALYSIS.....14
 Burangulov V. A.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN PREVENTING AND COMBATING THE ILLICIT SOWING
 AND CULTIVATION OF DRUG-CONTAINING PLANTS.....18
 Kaliuzhnyi O. M.

CRIMINAL PROHIBITION OF ORGANIZING OR MAINTAINING PLACES FOR ILLEGAL USE, PRODUCTION
 OR MANUFACTURE OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES OR THEIR ANALOGUES:
 THE EXPERIENCE OF NEIGHBORING COUNTRIES.....25
 Kozak V. Ya.

CRIMINAL PROHIBITION OF ORGANIZING OR MAINTAINING PLACES FOR ILLEGAL USE, PRODUCTION
 OR MANUFACTURE OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES OR THEIR ANALOGUES:
 THE EXPERIENCE OF NEIGHBORING COUNTRIES.....30
 Matviienko O. V.

CONCEPTUAL ISSUES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR ENVIRONMENTAL CRIMES RELATED
 TO ARMED CONFLICT (INTERNATIONAL LAW DIMENSION).....37
 Orlovska N. A.

ISSUES OF CIVIL AND COMMERCIAL LAW

OPTIMIZATION OF ECONOMIC PROCEDURAL LAW IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE.....43
 Dryshliuk V. I., Kostritsky I. L.

MEDIATION AS A MODERN METHOD OF DISPUTE RESOLUTION IN CIVIL PROCEEDINGS.....48
 Myrza S., Gorbanov I.

DIFFERENCES OF INSTANCE APPEAL OF A COURT DECISION FROM CHALLENGING
 AN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION DECISION ON AN ECONOMIC DISPUTE.....53
 Myros K. V.

LAND RELATIONS IN AGRICULTURAL COOPERATIVES: TRANSFORMATION OF LEGAL REGULATION.....57
 Pashchenko O. M.

SOME ISSUES OF CROSS-BORDER BANKRUPTCY IN UKRAINE.....61
 Ryzhenko I. M.

ISSUES OF LABOR AND SOCIAL WELFARE LAW

PECULIARITIES OF AUTOAGGRESSION OF DEVIANT TEENAGERS IN WARTIME CONDITIONS.....66
 Smilianets T. L.

LEGAL SUPPORT OF THE ADMINISTRATIVE REFORM

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION IN THE ACTIVITIES
OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....72
Bratel S. H.

CURRENT STATE OF THE LEGAL REGULATION OF POLICE OFFICERS SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE 77
Ptashenko S. I., Izbash K. S.

INDIVIDUAL ISSUES OF PREVENTION OF VIOLATIONS OF ROAD SAFETY RULES
OR TRANSPORT OPERATION BY PERSONS DRIVING VEHICLES.....82
Forsiuk M. Yu.

PECULIARITIES OF IMPLEMENTING SPECIAL ADMINISTRATIVE LAW REGIMES
IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES AND BODIES SUBORDINATING
TO THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE.....88
Tsvihun D. P.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

PREVENTION OF THE ACTIVITIES OF ROBBERY DETACHMENTS ON THE TERRITORY
OF UKRAINE IN THE 18TH CENTURY 94
Benitskyi A. S.

THE INSTITUTE OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN ABSENTIA IN THE EU LAWS.....103
Hurin O. Yu.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ENSURING NATIONAL SECURITY

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY -
A MODERN DIMENSION FOR UKRAINE.....108
Kudinov S. S.

FEATURES OF CRIMINAL CRIME PREVENTION DURING WORLD WAR II (1941-1942).....115
Grechenko V.A. Sokurenko V.V.

Наукове видання

Південноукраїнський правничий часопис
4' 2023

Науковий журнал

Комп'ютерне верстання Михальченко М. С.

Формат 60×84/8. Гарнітура «Trebuchet MS».
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 13,95. Ум. друк. арк. 14,65. Зам. № 0124/090
Підписано до друку 27.12.2023. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.